

Wokół Praw Dziecka Część I

Helsińska Fundacja Praw Człowieka

Wydanie sponsorowane przez
Ford Foundation
Open Society Fund. Inc. New York
Fundacja Stefana Batorego

Opracowanie graficzne i skład:
Agencja Reklamowo-Handlowa EXIT

ISBN 83-86104-03-1

Wydanie I. Warszawa, 1993

Na początku 1992 r. przy Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka powstał zespół wolontariuszy, pragnących zająć się kwestią praw dzieci. Uczestniczyli w nim prawnicy, pedagodzy, psychologowie, lekarze, osoby związane z Polską Fundacją Dzieci i Młodzieży oraz Komitetem Ochrony Praw Dziecka. W pracach zespołu uczestniczyła też młodzież.

Przyjęto kilkuletnią strategię działań:

– dokonanie opisu sytuacji prawnej dziecka w RP we wszystkich wymiarach: sprawy rodzinne, edukacyjne, zdrowotne, niepełnosprawnych, postępowanie z dziećmi zdemoralizowanymi i wchodzącymi w konflikt z prawem, wymiarze praw a cywilnego, pracy etc.

– porównanie polskich rozwiązań prawnych z przyjętymi i sprawdzonymi w państwach o długiej tradycji demokratycznej,

– sformułowanie postulatów dotyczących zmian w polskim prawie.

Zespół, podzielony na grupy robocze, zaczął prace nad poszczególnymi zagadnieniami. Do chwili, gdy możliwe będzie przedstawienie pełnego opisu sytuacji prawnej dziecka minie jednak jeszcze sporo czasu. Zdecydowaliśmy więc, iż wobec braku tego typu opracowań publikować będziemy, w miarę napływania, prace cząstkowe, które złożą się kiedyś, po ustaleniu wspólnej metodologii i ujednoczeniu formy, w jedną całość.

W zeszycie tym przedstawiamy pierwsze cztery cząstkowe opracowania.

Marek Nowicki

PRAWA DZIECKA W RODZINIE

WSTĘP

Mówienie o prawach dziecka, a zwłaszcza o prawach dziecka w rodzinie nie jest zadaniem łatwym chociażby z tego względu, że panujący w naszym społeczeństwie stereotyp myślowy problematykę praw dzieci postrzega w kategoriach zamachu na autorytet dorosłych, zwłaszcza jeśli przy tej okazji nie mówi się o obowiązkach dzieci. Nie dla wszystkich bowiem jest oczywiste, iż prawa dzieci są zagadnieniem odrębnym i niezależnym od takiej kwestii jaką stanowią nakładane na dzieci obowiązki.

Analiza Konwencji o prawach dziecka pozwala na skonstruowanie pożądanego modelu rodziny, który stanowiłby gwarancję realizacji praw wyspecyfikowanych w tym dokumencie.

Tak więc taka idealna rodzina powinna być pełna, niezależna od państwa, ale korzystająca z jego pomocy w sytuacjach trudnych, niedyskryminowana z jakichkolwiek względów, samodzielna finansowo, otaczająca dziecko miłością i opieką, nastawiona na umożliwienie dziecku pełnego rozwoju poprzez stwarzanie możliwości realizacji przede wszystkim takich praw jak:

- 1) prawo do tożsamości,
- 2) prawo do wyrażania woli i podejmowania decyzji we własnych sprawach stosownie do wieku,
- 3) prawo do życia bez przemocy,
- 4) prawo do uzyskiwania informacji,
- 5) prawo do odpowiedniego standardu życia.

Prawa te uważa się za najważniejsze i najbardziej znaczące z punktu widzenia regulacji wzajemnych stosunków rodzice – dzieci. Ich realizacja jest możliwa wówczas, gdy rodzice sprawujący bezpośrednią opiekę nad dzieckiem chcą te prawa respektować i uwzględniają je w swojej strategii wychowawczej. Ale przecież rodzina jest elementem określonej rzeczywistości społecznej, jej decyzje i sposób funkcjonowania zależny jest od utrwalonych społecznie schematów postępowania, obyczajów, norm moralnych itd. Nie bez znaczenia jest również system prawny, który w określony sposób reguluje życie rodzinne.

Formułowanie przepisów prawnych regulujących stosunki rodzinne (mające z natury rzeczy charakter prywatny), które z jednej strony uwzględniałyby prawa dzieci, z drugiej zaś prawa i powinności rodziców jest – jak się wydaje – zadaniem niełatwym. Trudno bowiem o pełną zgodność poglądów, co do potrzeby i możliwości prawnego uregulowania wielu sfer życia rodzinnego, które często nie poddaje się kodyfikacji, często też w ogóle jej nie wymaga.

Niemniej w polskim systemie prawnym istnieją przepisy, które z punktu widzenia Konwencji i zaleceń wynikających ze współczesnych koncepcji pedagogicznych są anachroniczne i należałoby je zmienić. Polski system prawny nie zawiera też szeregu regulacji, które wydają się szczególnie potrzebne.

SYTUACJA PRAWNA DZIECKA W RODZINIE

Podstawowym dokumentem prawnym, który reguluje relacje rodzinne jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1964 roku (znowelizowany w 1975 roku). Niemniej, nie jest to dokument jedyny, niektóre postanowienia Kodeksu cywilnego i Kodeksu karnego odnoszą się również do sytuacji rodzinnych.

Relacje rodzice – dzieci regulują w szczególności przepisy zawarte w rozdz. II. K.r.o. pt. „Stosunki między rodzicami i dziećmi”. Artykuły od 92 do 113 odnoszą się do władzy rodzicielskiej, choć K.r.o. nie definiuje wprost tej instytucji. Najogólniej można powiedzieć, że jest to zespół obowiązków i praw rodziców względem małoletniego dziecka (dziecko pozostaje, aż do pełnoletności pod władzą rodzicielską tzn. do ukończenia 18 lat – art. 92 K.r.o.), mających na celu zapewnienie mu należytej pieczy i strzeżenie jego interesów. Sądzymy, że termin „władza”, współcześnie jest nieadekwatny, kojarzy się bowiem wyłącznie z podporządkowaniem i powinien być zastąpiony innym pojęciem np. „piecza rodziców”. Warto zaznaczyć, iż już w latach pięćdziesiątych zauważono, że termin władza nie odzwierciedla zasady prymatu dobra dziecka i wówczas zaproponowano termin piecza. Ustawodawca uznał jednak, że termin władza ma określone znaczenie w świadomości społecznej, jak również uwzględnia podległość dziecka, przez co podnosi autorytet rodziców. Humanistyczne koncepcje pedagogiczne odchodzą od budowania autorytetu rodziców opartego na podległości dziecka. Dlatego też wydaje się, iż przy ewentualnej nowelizacji K.r.o. ta kwestia nie powinna zostać pominięta. Warto zaznaczyć, że w dokumentach Rady Europy używa się pojęcia „odpowiedzialność rodzicielska”.

Władza rodzicielska przysługuje rodzicom od chwili narodzin dziecka i przysługuje obojgu rodzicom (art. 93 K.r.o.). W przypadku ustalania ojcostwa, przyznanie władzy rodzicielskiej zależy od decyzji sądu. Treścią władzy rodzicielskiej jest sprawowanie pieczy nad dzieckiem, zarząd jego majątkiem i reprezentowanie jego interesów (art. 95 § 1, art. 98 § 1 K.r.o.). Jeśli rodzice nadużywają swojej władzy względem dziecka lub zaniedbują swoje obowiązki, sąd rodzinny może im tę władzę ograniczyć (art. 109 K.r.o.), zawiesić, gdy faktycznie nie mogą jej sprawować (art. 110 K.r.o.) i w ostateczności pozbawić (art. 111 K.r.o.). Warto zaznaczyć, iż są to najostrzejsze sankcje jakie może zastosować sąd rodzinny.

Wiadomo jednak, że stosunki rodzinne oparte na więziach emocjonalnych nie poddają się pełnej kodyfikacji, a normy moralne i obyczajowe regulują życie rodzinne często silniej i skuteczniej, niż normy prawne. Dlatego też w naszym systemie prawnym, w którym zakłada się szacunek państwa dla autonomii rodziny, ingerencję sądu w sprawy rodzinne stosuje się na ogół w sytuacjach skrajnych, choć, co należy podkreślić w wielu sytuacjach rodzinnych, jest ona konieczna (np. rozwód, podział majątku, alimentacja).

Przyjmuje się, na tle regulacji prawnorodzinnych, że zasadniczym przedmiotem ochrony jest tzw. dobro dziecka. Na tym stanowisku stoi konsekwentnie orzecznictwo; w uchwale 7 Sędziów Sądu Najwyższego z 1953 roku wyrażono pogląd, że „dobro dziecka jest zasadniczym założeniem wyjściowym przy wykładni przepisów prawa dotyczących stosunków między rodzicami i dziećmi” (Orzecznictwo SN, 1956, poz. 32). Należy jednak podkreślić, iż nawet najdoskonalej sformułowany przepis prawny w praktyce nie zawsze jest właściwie stosowany i interpretowany.

Interpretacja pojęcia „interes dziecka” (dobro dziecka) zależy od światopoglądu, potencjału intelektualnego i emocjonalnego, koncepcji wychowawczych, osobistych doświadczeń itd. i ma to określone konsekwencje w orzecznictwie. Przesłanka jaką jest „dobro dziecka” w praktyce okazuje się kategorią bardzo subiektywną i relatywną. W literaturze prawniczej spotkać można pogląd, iż dobro dziecka jest jednoznaczne z interesem społecznym. Naszym zdaniem obu pojęć utożsamiać nie należy.

A zatem podejmując rozważania nad prawami dziecka, niewątpliwie należałoby dążyć do zobiektywizowania pojęcia „dobro dziecka”, chociażby na tyle, aby w sensie prawnym zawęzić możliwości interpretacyjne. Jeżeli uznajemy, że dziecko to człowiek, który z racji wieku wymaga szczególnej troski, musimy się zgodzić, że przysługują mu podstawowe prawa i wolności osobiste przynależne osobie ludzkiej. Wydaje się więc, że najśluszniesze byłoby rozpatrywanie „dobra dziecka” w kategoriach przysługujących mu i zagwarantowanych praw i wolności.

1. Prawo do tożsamości

Pod tym pojęciem należy rozumieć prawo do nazwiska, obywatelstwa, prawo do wiedzy o własnym pochodzeniu genetycznym i biologicznym.

Polskie przepisy prawne nie dopuszczają sytuacji, w której dziecko nie miałoby aktu urodzenia. Prawo o aktach stanu cywilnego z 29 września 1986 roku (art. 38 ust. 1) stanowi, że urodzenie dziecka należy zgłosić w ciągu 14 dni od dnia urodzenia. W każdej sytuacji i każde dziecko ma zagwarantowane prawo do nazwiska i imienia (K.r.o. art. 72, 88, 89) oraz przepisy o Aktach stanu cywilnego (dalej A.s.c) – art. 50 ust. 1, 2.

Regulacja prawna dotycząca obywatelstwa polskiego wydaje się być wystarczająca. Dziecko ma od chwili urodzenia polskie obywatelstwo jeżeli przynajmniej jedno z rodziców jest obywatelem polskim.

Nie istnieją natomiast przepisy regulujące pochodzenie dziecka – w przypadku stosowania tzw. prokreacji medycznie wspomaganą (sztucznej prokreacji), a sprawa ta wymaga pilnej regulacji, ponieważ rodzą się w naszym kraju dzieci, które zostały poczęte nie w sposób naturalny i wszystko wskazuje na to, że takich dzieci będzie coraz więcej. Jest to klasyczna sytuacja, w której „prawo nie nadaża za życiem”, w tym przypadku za osiągnięciami medycyny.

W świetle powyższego – prawo dziecka do tożsamości staje się szczególnie istotne wobec zróżnicowania pochodzenia prawnego i genetycznego. Na przykład w Szwecji problem ten reguluje ustawa o zapłodnieniu z 1984 r. – w myśl której dziecko, które urodziło się w wyniku inseminacji (dokonanej zgodnie z wymogami ustawy)

– ma prawo, po osiągnięciu wystarczającej dojrzałości, do osobistego wglądu do dokumentów dotyczących dawcy nasienia, a organ socjalny zobowiązany jest do udzielenia dziecku pomocy w uzyskaniu tych danych na jego żądanie. Również sąd w czasie trwania procesu o ustalenie ojcostwa może żądać takich informacji od każdej osoby, która uczestniczyła w zabiegu inseminacji¹.

Uregulowania wymaga również kwestia tzw. zastępczego macierzyństwa (implantacja embrionu do łona kobiety-matki zastępczej)².

Aktualne przepisy prawne regulujące instytucję przysposobienia w kontekście gwarantowanego przez Konwencję o prawach dziecka do wiedzy o własnym pochodzeniu i poznania swoich rodziców, wymagają daleko idących zmian, a złożone przez Polskę w tej kwestii zastrzeżenie nie wydaje się być zasadne.

Dyskusyjne wydają się również regulacje dotyczące zmiany nazwiska dziecka dopuszczalne w sytuacji przysposobienia (art. 122 § 3 K.r.o. dopuszcza zmianę imion), uznania dziecka (art. 89 § 1 K.r.o.) i małżeństwa matki (art. 90 § 1 K.r.o.). Małe dziecko nieświadome decyzji dorosłych może nigdy nie poznać swojego pierwotnego nazwiska, chociaż nazwisko, jako dobro osobiste, jest chronione (art. 23 K.c).

Jeżeli dziecko nie ukończyło 13 roku życia rodzice (matka) lub rodzice adopcyjni mają prawo zmienić mu nazwisko (imię) bez jego zgody. 13-latek jest w lepszej sytuacji, przy

¹ A. Zielonacki. Prawo do znajomości własnego pochodzenia. Studia Prawnicze nr 1, 1993, str.101.

² M. Działyńska. Macierzyństwo zastępcze. Studia Prawnicze nr 1, 1993, str. 97.

zmianie nazwiska (imienia) potrzebna jest jego zgoda. Z psychologii rozwojowej wiadomo, że świadomość własnej odrębności, a w tym własnego imienia i nazwiska posiadają dzieci znacznie młodsze. Granica wieku, w której niezbędna jest zgoda dziecka, winna być zatem znacznie obniżona. Zapewne w praktyce pytanie dziecka adoptowanego czy uznawanego o zgodę na zmianę nazwiska w większości przypadków będzie tylko formalnością. Wiadomo bowiem, że na ogół dzieci chcą w jak najwyższym stopniu utożsamić się z nową rodziną. Niemniej fakt istnienia takiej regulacji byłby jednym z dowodów na podmiotowe traktowanie dzieci przez prawo.

1 a. Adopcja i rodziny zastępcze

Instytucję prawną adopcji, czyli przysposobienia reguluje dział II Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, w szczególności artykuły od 114 do 127. Kodeks postępowania cywilnego reguluje postępowanie w sprawach o przysposobienie w artykułach od 585 do 589. Do przysposobień zagranicznych odnoszą się dodatkowo: artykuł 22 ustawy „Prawo prywatne międzynarodowe” oraz akt niższego rzędu – zarządzenie Ministra Sprawiedliwości „Instrukcja o obrocie prawnym z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych” z 1970 r.

W świetle polskich przepisów prawnych funkcjonują trzy postaci przysposobienia: przysposobienie niepełne (*adoptio minus plena*), przysposobienie pełne (*adoptio plena*) i jego szczególna odmiana – przysposobienie całkowite (*adoptio plenissima*).

Skutki przysposobienia niepełnego ograniczają się w zasadzie do powstania stosunku rodzicielskiego, a związku przysposobionego z rodziną naturalną nadal trwają. W wyniku przysposobienia pełnego dziecko staje się członkiem rodziny przysposabiających i jednocześnie ulegają zerwaniu więzi z rodziną naturalną. Przysposobienie całkowite (nierozwiązywalne i pełna tajemnica) może być orzeczone tylko w stosunku do dziecka, którego rodzice zrzekli się swych praw do dziecka wyrażając tzw. zgodę blankietową.

Jedną z konsekwencji tajemnicy adopcji, o czym już pisałyśmy, jest możliwość zmiany przysposobionemu dziecku (do 13 roku życia) aktu urodzenia, nazwiska i imion. O zgodę pytany jest przysposabiany, który ukończył 13 rok życia (art. 122 K.r.o.). Artykuł 48 A.s.c. stanowi, że w razie orzeczenia przysposobienia, na które rodzice przed sądem wyrazili zgodę bez wskazania osoby przysposabiającej sporządza się nowy akt urodzenia, w którym jako rodzice dziecka wpisywani są przysposabiający. Dotychczasowy akt skreśla się. Nie podlega on ujawnieniu i nie wydaje się z niego odpisów. Tak postępuje się w przypadku orzeczenia tzw. adopcji całkowitej oraz pełnej, jeśli przysposabiający są małżeństwem (art. 49 A.s.c.)

Artykuł 7 Konwencji o prawach dziecka mówi, że (...) jeśli to możliwe (dziecko) ma prawo do poznania swoich rodziców i pozostania pod ich opieką. Z kolei art. 8 Konwencji mówi o poszanowaniu prawa dziecka do zachowania tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych zgodnych z prawem, z wyłączeniem bezprawnych ingerencji.

Polska ratyfikując Konwencję złożyła zastrzeżenie do art. 7 – „Rzeczpospolita Polska zastrzega, że prawo dziecka przysposobionego do poznania rodziców naturalnych będzie podlegało ograniczeniu poprzez obowiązywanie rozwiązań prawnych umożliwiających przysposabiającym zachowanie tajemnicy pochodzenia dziecka”.

Powyższe jest jednym z przykładów różnych interpretacji pojęcia „dobro dziecka”. Zwolennicy tajemnicy adopcji twierdzą, że zachowanie pełnej tajemnicy wobec dziecka o jego pochodzeniu biologicznym jest najlepszą gwarancją powodzenia adopcji i nie widzą nic niewłaściwego w tym, iż takie dziecko pozbawione jest możliwości uzyskania prawdziwych informacji o sobie samym, nawet jako osoba dorosła. Uważa się nawet, że „tajemnica

przysposobienia jest dobrem osobistym, a jej ochronę uzasadnia konstrukcja prawa do ochrony sfery życia prywatnego człowieka oraz prawa do intymności i prywatności życia osobistego³. Rozumiemy, że autorzy tego poglądu mają na myśli ochronę dóbr osobistych przysposabiających – dorosłych, a nie przysposabianych – dzieci.

W wielu krajach możliwa jest jedynie adopcja jawna. Na przykład system prawny państw skandynawskich przyznaje każdemu prawo wglądu do dokumentów i danych dotyczących własnej osoby. Osoby dorosłe mogą robić to osobiście, dzieci poprzez przedstawiciela ustawowego.

W Polsce dzieci adoptowane w niemowlęctwie najczęściej nie dowiadują się o swoim pochodzeniu, rodzinie, rodzeństwie.

Z badań i obserwacji praktyków wiadomo, iż dzieci wychowywane w rodzinach adopcyjnych, ujawniających prawdę o ich pochodzeniu biologicznym, w pełni akceptują ten fakt i nie wpływa on ujemnie na ich rozwój i więzi rodzinne. Natomiast odkrycie przez dziecko wychowywane w rodzinie adopcyjnej tajemnicy o własnym pochodzeniu najczęściej kończy się szokiem i buntem dziecka, co niewątpliwie destrukcyjnie wpływa na rodzinę. Zdarza się, że dzieci, które nie potrafią sobie poradzić z negatywnymi emocjami (żal, rozczarowanie, nienawiść), zrywają więzi z rodziną adopcyjną. Należy również podkreślić fakt, iż utrzymywanie tajemnicy adopcji wobec dziecka jest niezwykle trudną sytuacją dla rodziców, którzy skazują się na życie w ciągłej obawie przed odkryciem prawdy. Mogą mieć również ograniczone możliwości korzystania z pomocy w przypadku konkretnych problemów z dzieckiem (np. zdrowotnych – potrzeba przeszczepu, czy wychowawczych).

Funkcjonująca w naszym kraju instytucja tajemnicy adopcji nastawiona jest na ochronę interesów rodziców zarówno biologicznych jak i przysposabiających, chociaż uzasadniana jest interesem dziecka. Wydaje się zasadna zmiana przepisów o aktach stanu cywilnego, tak aby każda pełnoletnia osoba miała prawo wglądu do wszystkich danych dotyczących jej pochodzenia i nowa regulacja odnośnie wieku, w którym dziecko wyrażałoby zgodę na adopcję.

Osobnym zagadnieniem jest adopcja zagraniczna. Polskie prawo nie zawiera odrębnych regulacji dotyczących adopcji zagranicznej. Zgodnie z zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 maja 1970 roku (Instrukcja o obrocie prawnym z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych, Dz.Urz. Min. Sprawiedliwości nr 4, poz. 14) sądy zobowiązane są w sprawach o przysposobienie dzieci (obywateli polskich) przez osoby zamieszkałe za granicą do zbadania (poza obywatelstwem wnioskodawców, przepisów prawa ojczystego wnioskodawców, warunków środowiskowych w kraju wnioskodawców) czy orzeczenie sądu polskiego, po wyjeździe dziecka za granicę, zostało uznane przez miejscowe władze. Ponadto Instrukcja ta zobowiązuje prokuratora do udziału w postępowaniu adopcyjnym celem sprawowania kontroli nad prawidłowym przebiegiem procesu.

Uchwała 7 sędziów SN z 1992 r. nakazuje traktować art. 21 Konwencji o prawach dziecka jako obowiązujące prawo wewnętrzne w zakresie prawnej regulacji adopcji zagranicznych. Oznacza to, że dziecko może być przeniesione do innego kraju jeżeli nie znalazło rodziny adopcyjnej albo zastępczej w Polsce. Państwo zobowiązane jest do zabezpieczenia dziecku adoptowanemu za granicą warunków odpowiednich do tych, jakie miałyby zapewnione w przypadku adopcji krajowej. Ponadto państwo zobligowane jest do zawierania umów i porozumień międzynarodowych mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa adopcji i przeprowadzania jej przez kompetentne organy.

Z jedynej jak dotychczas badań aktowych, jakich dokonało Ministerstwo Sprawiedliwości analizując wszystkie orzeczenia o przysposobieniach zagranicznych, wydanych przez sądy polskie na terenie całego kraju w ciągu 1991 roku wynika, iż na 523

---

³ S. R. Piechocki. Ochrona tajemnicy przysposobienia. „Nowe Prawo” 1979, nr 1, s. 3 i in.

wydane orzeczenia sądy zwróciły się do polskich urzędów konsularnych w 372 przypadkach z prośbą o nadesłanie informacji o losach przysposobionych dzieci. Prokurator zajął stanowisko w 196 przypadkach na 470 zgłoszeń dokonanych przez sądy. Tak więc sądy rodzinne i prokuratury w codziennej praktyce nie zawsze stosują się do instrukcji, której celem jest ochrona interesów adoptowanych dzieci.

W maju 1993 roku w Hadze podczas XVIII sesji Konferencji Haskiej Międzynarodowego Prawa Prywatnego przyjęto i otwarto do podpisu Konwencję o ochronie i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego. Przystąpienie Polski do Konwencji musiałoby pociągnąć za sobą dostosowanie dotychczasowych przepisów prawa wewnętrznego do jej wymogów.

Usprawnienie procesu adopcji jest zagadnieniem od lat szeroko dyskutowanym zarówno wśród prawników jak i środowisk oświatowych. Zwolennicy zmian legislacyjnych wyrażają przekonanie, że wprowadzenie odpowiednich, nowych przepisów prawnych umożliwi sprawniejsze i szybsze orzekanie przysposobień. Dotychczas proponowane rozwiązania (trzy inicjatywy ustawodawcze zgłoszone do Sejmu X kadencji, projekt Międzykomisyjnego Zespołu ds. Dzieci Sejmu I kadencji – zmiany ustawy „Kodeks rodzinny i opiekuńczy” i projekt ustawy Ministerstwa Sprawiedliwości o zmianie ustawy „Kodeks rodzinny i opiekuńczy”, ustawy „Kodeks postępowania cywilnego” oraz ustawy „Prawo prywatne międzynarodowe”) wywołały sporo dyskusji, ale wszystkie skończyły się na etapie prac wstępnych.

Niektórzy praktycy (sędziowie, pedagodzy) wyrażają przekonanie, że obowiązujące rozwiązania prawne nie wymagają istotnych zmian, a usprawnienie procesu adopcji wiąże się przede wszystkim ze zmianą codziennej praktyki działania, zarówno placówek opiekuńczo-wychowawczych jak i sądów.

Komitet Ochrony Praw Dziecka już od kilku lat postuluje zmiany regulacji odnośnie sposobu ograniczania władzy rodzicielskiej. Wydaje się, iż właściwe byłoby ograniczanie władzy rodzicielskiej z określeniem czasu ograniczenia i ze zobowiązaniem rodziców do zmiany nagannych zachowań wobec dziecka. Szczególnie ważne wydaje się to w przypadku małych dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, które z powodu nie uregulowanej sytuacji prawnej tracą szansę na wychowanie w rodzinach adopcyjnych i zastępczych.

Niepokojący wydaje się fakt, iż dotychczas postulowane zmiany przepisów prawnych odnośnie przysposobienia niewiele zmieniłyby obecną praktykę, a inicjatorzy tych zmian koncentrują się głównie na dwóch kwestiach – ograniczeniu przysposobień zagranicznych i wzmocnieniu instytucji tajemnicy adopcji. Tymczasem należałoby postulować stopniowe wprowadzanie instytucji przysposobienia jawnego, konsekwencją czego byłaby również zmiana przepisów regulujących wiele kwestii z tą instytucją związanych (zmiana nazwiska i imion, zgody dziecka, wglądu w dokumenty itd.).

Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej następuje w drodze orzeczenia sądu rodzinnego na mocy art. 109 § 1 i § 2 pkt. 5 K.r.o. Instytucja rodziny zastępczej nastawiona jest na sprawowanie czasowej opieki nad dzieckiem, do momentu, gdy ustaną powody, dla których sąd ingerował we władzę rodzicielską rodziców dziecka. Rodzina zastępcza spełnia wobec dziecka funkcje opiekuńcze, które obejmują: wychowywanie dziecka, reprezentowanie jego interesów, w tym dochodzenie świadczeń przeznaczonych na jego utrzymanie. Pozostałe obowiązki wynikające z władzy rodzicielskiej należą do rodziców, chyba, że zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej lub faktycznie nie mogą jej sprawować (choroba, nieobecność).

Ta forma opieki nad osieroconymi dziećmi w naszym kraju z wielu względów nie jest wystarczająco rozwinięta.

Wydaje się również, iż mimo deklaracji (głównie MEN) rodziny zastępcze i rodzinne domy dziecka ciągle nie znajdują odpowiedniego wsparcia ze strony państwa, a ich rola w systemie opieki nad dziećmi ciągle nie jest doceniona. Największym problemem jest pomoc materialna i mieszkaniowa dla usamodzielniających się wychowanków, którzy nie mogą liczyć na pomoc swoich rodzin naturalnych, a pomoc oferowana ze strony państwa (300% przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego, rozp. Ministra Edukacji Narodowej z dn. 15 lipca 1992 r.) niestety też nie ułatwia startu życiowego.

2. Prawo do wyrażania własnej woli i podejmowania decyzji

Dla dzieci do 13 roku życia polskie prawo nie przewiduje żadnych uprawnień do podejmowania decyzji we własnych sprawach. Wyjątek stanowi honorowanie drobnych umów w zakresie życia codziennego, np. drobne zakupy (art. 14 K.c).

We wszystkich sprawach dziecka decyzję podejmują rodzice (opiekunowie prawni, sąd rodzinny). Po ukończeniu 13 roku życia zgodnie z art. 15 K.c. dziecko uzyskuje tzw. ograniczoną zdolność do czynności prawnych, co oznacza, że małoletni w wieku 13-18 lat może m.in. bez zgody przedstawiciela prawnego (rodzice, opiekunowie) zawierać umowy powszechnie zawierane w bieżących sprawach (art. 20 K.c, np. kupno książek, odsprzedaż ich koleżdze itp).

Małoletni ma prawo dysponować własnym zarobkiem (art. 21 K.c, dotyczy 15-latków, którzy pracują. Kodeks pracy – art. 190 § 2 zakazuje zatrudniania osób, które nie ukończyły 15 lat), jeżeli pieniędzy nie przeznacza na rzeczy, które przynoszą szkodę np. alkohol.

Ponadto 13-latek ma prawo samodzielnie dysponować przedmiotami oddanymi mu do użytku (art. 22 K.c). Nie oznacza to jednak, iż może sprzedać rower, który kupili mu rodzice. Artykuł 65 K.p.c. przyznaje dziecku powyżej 13 roku życia ograniczoną zdolność procesową w sprawach wynikających z czynności prawnych, których może ono dokonać samodzielnie. W zakresie postępowania nieprocesowego art. 573 § 1 K.p.c. w związku z art. 510 K.p.c. stanowi, że dziecko od 13 roku życia może być uczestnikiem postępowania, które jego dotyczy. Nie jest to jednak przepis powszechnie stosowany w sprawach rodzinnych. 13-latkowie, których dotyczy w ogóle go nie znają. Brakuje zatem orzecznictwa w tym zakresie. Artykuł 573 § 2 K.p.c. umożliwia wyłączenie osobistego uczestnictwa dziecka, jeżeli ze względu na jego dobro taki udział jest niewskazany.

W sprawach o rozwód, sprawowanie przez rodziców władzy rodzicielskiej, ustalenie miejsca pobytu dziecka, umieszczenie w placówce wychowawczej, sąd w zasadzie nie dopuszcza do uczestnictwa dzieci. W tych przypadkach mają one na ogół możliwość wyrażania swojej woli wobec biegłych psychologów w Rodzinnych Ośrodkach Diagnostyczno-Konsultacyjnych. Jednakże sąd nie musi uwzględniać opinii biegłych, a i opinie biegłych nie zawsze uwzględniają wolę dziecka.

Artykuł 12 Konwencji daje dziecku zdolnemu do wyrażania własnych poglądów prawo swobodnego ich wyrażania we wszystkich sprawach go dotyczących, przyjmując te poglądy z należytą uwagą, stosownie do wieku i dojrzałości dziecka.

W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzenia się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego. Można powiedzieć, że na gruncie prawa polskiego postanowienie to jest realizowane przez art. 573 § 2 K.p.c. (jak wcześniej powiedziałyśmy, w zasadzie nie stosowany) oraz instytucję biegłego w RODK. Wielu praktyków psychologów i pedagogów regulacje takie uważa za niewystarczające.

Jednym z wyrazistszych przykładów ilustrujących fakt, iż dzieci w Polsce nie mają w wystarczającym stopniu zabezpieczonego prawa do wyrażania własnej woli w sprawach ich

dotyczących jest sytuacja rozwodu rodziców. Sąd bardzo często, zwłaszcza w sytuacjach silnie konfliktowych, decyduje arbitralnie, który z rodziców będzie sprawować bezpośrednią opiekę nad dziećmi. Rozstrzygnięcia te nie zawsze uwzględniają wolę dzieci. Podobnie dzieje się w sprawach, gdy orzekane są kontakty dziecka z tym z rodziców, który nie sprawuje bezpośredniej opieki nad dzieckiem.

Nie uważamy, iż dziecko winno być uczestnikiem całego postępowania rozwodowego. Sądzymy jednak, iż winno mieć prawo bezpośredniego wyrażenia własnej woli.

Propozycja wrocławskiej grupy prawników, członków Komitetu Ochrony Praw Dziecka jest następująca. W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w rozdziale o władzy rodzicielskiej można by umieścić następujący artykuł lub potraktować go jako paragraf art. 96 Kr.o.: „Wykonując pieczę nad dzieckiem rodzice nie mogą naruszać dóbr osobistych dziecka, w szczególności jego prawa do godności osobistej, nietykalności cielesnej, wolności, twórczości, tajemnicy korespondencji oraz prawa do osobistej styczności z osobami bliskimi. Dziecko, które ukończyło 13 rok życia może samo dochodzić ochrony swych dóbr osobistych”.

Taki zapis koresponduje z kilkoma postanowieniami Konwencji (w szczególności z art. 12,13,14, 16), a umieszczenie go w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym z całą pewnością unowocześniłoby ten dokument i bardziej dostosowało do wymogów Konwencji. Polska ratyfikując Konwencję złożyła deklarację (która jest taktycznie zastrzeżeniem), iż „uważa, że wykonanie przez dziecko jego praw określonych w art. od 12 do 16 dokonuje się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną”.

Ta deklaracja jest wyrazem obaw dorosłych przed przyznaniem dziecku praw do samostanowienia. Praktycznie oznacza pełne podporządkowanie dziecka rodzicom, głęboko zakorzenione w naszej tradycji. W K.r.o. regulującym stosunki rodzice – dzieci brakuje zapisów, które obligowałyby rodziców do szanowania praw i wolności osobistych dziecka. Powyższa propozycja może wydawać się zbyt radykalna, niemniej problem ten jest na tyle istotny, iż nie powinien pozostać bez dyskusji.

Zakres autonomii dzieci zarówno tych przed, jak i po ukończeniu 13 roku życia winien być wnikliwie rozważony. Teoretycznie dzieci powyżej 13 roku życia mają pewne uprawnienia wynikające z prawa do ograniczonej zdolności do czynności prawnych, w tym zdolności do podejmowania czynności w postępowaniu dotyczącym jego osoby (art. 573 K.p.c.). Jak już mówiliśmy sąd może ograniczyć lub wyłączyć osobisty udział małoletniego, jeżeli przeważają za tym względy wychowawcze (art. 573 § 2). Być może właśnie nieprecyzyjna formuła paragrafu 2 sprawia, że uczestnictwo dzieci (powyżej 13 roku życia) w sprawach ich dotyczących jest znikome. Nie sądzymy jednak, że w tej kwestii wystarczy postulat usprawnienia praktyki. Prawa dziecka i zagwarantowanie mu określonej autonomii to na pewno zagadnienie bardzo kontrowersyjne i trudne do skodyfikowania. Niemniej wydaje się słuszna taka nowelizacja Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz Kodeksu postępowania cywilnego, która zwiększyłaby uprawnienia małoletniego w zakresie występowania w sprawach jego dotyczących.

Jeśli chodzi o poruszane już prawo dziecka do osobistej styczności z osobami bliskimi, to Kodeks rodzinny i opiekuńczy reguluje tę kwestię następująco: „Jeśli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom, każde z nich jest obowiązane i uprawnione do jej wykonywania (art. 97 K.r.o.). Nie ma zapisu o prawie dziecka do osobistych kontaktów z obojgiem rodziców, co zapewnia Konwencja (art. 9 § 3): „Państwa-Strony będą szanowały prawo dziecka odseparowanego od jednego lub obojga rodziców do utrzymywania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka”.

W wyniku rozwodu to prawo jest niestety nierzadko łamane. Jest to problem nie tyle postanowień sądowych, ile możliwości ich egzekucji. Brakuje sankcji za nieprzestrzeganie postanowień sądów rodzinnych, co rodzi przekonanie, że prawo jest nieskuteczne. Skuteczną sankcją, stosowaną w wielu krajach zachodnich jest obłożenie osoby nierespektującej orzeczenia sądu rodzinnego wysoką grzywną. Być może takie rozwiązanie w Polsce również okazałoby się skuteczne. Dotychczas stosowane kary grzywny w sprawach rodzinnych są symboliczne i stosunkowo rzadko orzekane.

3. Prawo do życia bez przemocy

Przemoc wobec dziecka, ze względu na różnice w definiowaniu zakresu tego pojęcia nie jest łatwa do jednoznacznego opisu. Ewidentne przypadki fizycznego znęcania – uszkodzenie ciała w takim stopniu, że dziecko wymaga hospitalizacji – są traktowane jako przestępstwo i wówczas Kodeks karny (art. 184) przewiduje karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat. Najczęściej w przypadku przestępstw wobec małoletnich stosuje się taką samą kwalifikację, jak w przypadku dorosłych (np. art. 182 K.k. – przestępstwo przeciwko nietykalności cielesnej, w związku z art. 184 K.k.).

Artykuł 184 K.k. nie wyodrębnia znęcania się nad dziećmi, mówi ogólnie o znęcaniu się nad rodziną, co utrudnia prowadzenie resortowej ewidencji tego typu przestępstw wobec dzieci (Konwencja – art. 19 – obliguje Państwa-Strony do prowadzenia rejestru przypadków przemocy wobec dzieci). Na przykład w 1991 roku z art. 184 K.k. było 11067 skazań, z czego nie wiadomo w jakim procencie dotyczyły one przestępstw wobec dzieci (z badań aktowych wynika, że ofiarami są na ogół kobiety). Dane szacunkowe są różne i mało wiarygodne.

Nadmierne bicie i złe traktowanie dzieci nazywane jest nadużywaniem władzy rodzicielskiej i w takich przypadkach oraz w przypadku zaniedbania obowiązków prawo (art. 109 K.r.o.) przewiduje ograniczenie władzy rodzicielskiej i nadzór kuratora lub w ostateczności pozbawienie władzy rodzicielskiej (art. 111 K.r.o.), jeżeli ograniczenie okazało się nieskuteczne.

Polski Kodeks rodzinny i opiekuńczy zawiera zapis stwierdzający, iż dzieci są winne rodzicom posłuszeństwo (art. 95) co nie wprost upoważnia rodziców do karcenia dzieci, jeśli ocenią ich zachowanie jako niewłaściwe. Ustawa nie rozstrzyga, jakie środki mogą rodzice stosować, by osiągnąć posłuszeństwo. Uważa się jednak, że kary cielesne są dozwolone pod warunkiem, że nie spowodują szkody na zdrowiu fizycznym i psychicznym dziecka (*vide* Komentarz do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego).

W pięciu krajach europejskich: Danii, Szwecji, Norwegii, Finlandii i Austrii stosowanie jakichkolwiek form karcenia fizycznego jest prawnie zakazane. Przy czym należy podkreślić, iż takie zapisy prawne mają moc przede wszystkim obligacji moralnej, o wiele ważniejszej niż przewidywane sankcje. Bowiern kształtowanie świadomości społecznej, a nie karanie stanowi ich zasadniczą intencję. Postulowanie podobnej regulacji w polskim prawie wydaje się w pełni uzasadnione, zwłaszcza jeśli uwzględnimy skalę przemocy, jakiej doznają dzieci w naszym kraju.

Na przykład można by wprowadzić w K.r.o. zapis odnoszący się do powinności rodziców w brzmieniu: „Rodzice egzekwując posłuszeństwo od dzieci nie powinni stosować żadnych form przemocy, a w szczególności fizycznej”. Zapis ten zastępowałby art. 95 § 3 (władza rodzicielska powinna być wykonywana tak jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny).

Przemoc w rodzinie, przejaw patologicznych relacji rodzice – dzieci (jak to wynika z nielicznych badań) jest w naszym kraju zjawiskiem dość powszechnym. Na przykład w badaniach A. Piekarskiej nad przemocą w rodzinę, aż 97% rodziców przyznało się do stosowania wobec dzieci różnych form agresji (krzyk, pretensje, groźby itp.), 82% – do tzw.

klapsów, 67% – bicia ręką, 39% – do solidnego lania, 44% – do bicia pasem lub innym przedmiotem, a aż 25% do stosowania szczególnie surowych kar, jak na przykład wyrzucenie z domu, pozbawienie jedzenia, ograniczenie swobody ruchu itp. Wyniki tych badań potwierdzają potoczne obserwacje, że rodzice wymagają od dzieci nadmiernej podległości i podporządkowania, bez poszanowania ich praw podmiotowych.

Większość przejawów przemocy należy traktować jako niewłaściwe metody wychowawcze i oczywiście nie należy ich penalizować, a jedynie próbować zmienić poprzez szeroko pojętą edukację. Granica między nie podlegającym penalizacji karaniem, a znęcaniem się jest trudna do precyzyjnego określenia. Dlatego też osoby, które mają do czynienia z dziećmi krzywdzonymi, na ogół kierują się tzw. zdrowym rozsądkiem w sytuacjach, gdy muszą podjąć decyzje co do rodzaju pomocy, jakiej powinni udzielić dzieciom i krzywdzącym ich rodzicom.

Ciągle jeszcze nie rozwiązany problemem w naszym systemie opieki nad dziećmi jest kwestia ujawniania i ewidencji przypadków przemocy wobec dzieci.

Jednym ze źródeł ewidencji przypadków drastycznego znęcania się fizycznego lub przemocy seksualnej wobec dzieci mogłyby być rejestry szpitalne. Niestety w polskich szpitalach takie rejestry są albo niepełne (nie zawsze rozpoznawane są takie przypadki) albo w ogóle nie prowadzone. Zgodnie z rozporządzeniem MZiOS z 1971 roku takie przypadki winny być rejestrowane jako jednostka chorobowa – zespół dziecka maltretowanego (E-967) i zgłaszane przez lekarza do prokuratury.

W praktyce rozporządzenie to nie zawsze jest respektowane. Wynika to z dwóch zasadniczych względów: po pierwsze z błędów diagnostycznych (brak prawidłowego rozpoznania), po drugie lekarze, jak większość ludzi w Polsce, niechętnie kontaktują się z organami ścigania. Przy czym należy zaznaczyć, że prokuratury mają skłonność do bagatelizowania takich zgłoszeń (umorzenia postępowania z braku dowodów winy lub niskiej szkodliwości społecznej), co dodatkowo zniechęca lekarzy do współpracy. Na ogół, jak to wynika z doświadczeń Komitetu Ochrony Praw Dziecka, prokuratura poważnie traktuje sprawę jeśli zgłoszone jest zabójstwo lub trwałe kalectwo dziecka.

Przemoc fizyczna i zaniechanie obowiązków wobec dziecka są w szczególnie drastycznych przypadkach stosunkowo łatwe do ujawnienia. Natomiast w przypadku przemocy emocjonalnej i seksualnej (choć wyspecyfikowanej w K.k.) sprawcy w większości przypadków są praktycznie bezkarni, a dziecko bez szans na uzyskanie pomocy. Wynika to głównie z trudności w wykryciu przestępstwa i udowodnienia go w toku śledztwa.

Przemoc seksualna wobec dzieci jest zjawiskiem stosunkowo mało rozpoznany, co nie znaczy, że występuje incydentalnie. Z nielicznych badań polskich i bogatych światowych wiadomo, że najczęściej sprawcami wykorzystywania seksualnego dzieci są osoby dziecku najbliższe (ojczym, ojciec, przyjaciel domu, krewny, matka, konkubin). Według szacunkowych danych najczęstszymi ofiarami są dziewczynki w wieku 6-10 lat. Ujawniane są na ogół przypadki najbardziej drastyczne, określane jako tzw. wierzchołek góry lodowej. Dzieci-ofiary skłaniane są przez sprawców do zachowania tajemnicy (poprzez szantaż, presję psychiczną itp.), a jeśli nawet odważą się powiedzieć prawdę, przełamując strach, poczucie winy i wstyd, to na ogół dorośli nie chcą im wierzyć.

Czynności śledcze w celu zgromadzenia tzw. materiału dowodowego są dla dziecka silnym przeżyciem traumatycznym. Zazwyczaj prokuratorzy zeznania dziecka traktują jako mniej wiarygodne, niż zeznania dorosłych, chociaż z wielu badań kryminologicznych wiadomo, iż konfabulacje w przypadku zeznań dotyczących nadużyć seksualnych zdarzają się bardzo rzadko. Konsekwencją takiego stosunku do zeznań dziecka jest stawianie go w sytuacji osoby niewiarygodnej, która musi przekonać dorosłych, że faktycznie doznała krzywdy.

Regulacje prawne odnoszące się do ścigania i karania przestępstw seksualnych wobec dzieci wydają się wystarczające, ale praktyka śledcza wymaga zdecydowanych zmian.

Artykuł 175 K.k. dotyczy kazirodztwa i obłożony jest sankcją pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat.

Artykuł 176 K.k. dotyczy czynu lubieżnego wobec osoby poniżej 15 roku życia i przewiduje karę pozbawienia wolności od 1 roku do 10 lat. Dziecko do 15 roku życia nigdy nie jest traktowane jako współwinne.

Artykuł 177 K.k. – czyn nierządny w obecności nieletniego przewiduje karę pozbawienia wolności do 1 roku lub grzywnę.

Artykuł 168 K.k. dotyczy gwałtu i przewiduje karę pozbawienia wolności od 1 roku do 10 lat.

W wielu państwach europejskich istnieje od dawna zorganizowany system pomocy krzywdzonym dzieciom i krzywdzącym rodzicom, nastawiony przede wszystkim na terapię, a nie ściganie i karanie. Organizacje pozarządowe i instytucje zajmujące się problematyką „child abuse” mają szerokie kompetencje i autonomię, nie są na przykład zobowiązane do zgłaszania przypadków stwierdzonych przez siebie przestępstw przemocy organom ścigania. Tak więc wydaje się, że aby zmienić dotychczasową praktykę w zakresie pomocy dzieciom krzywdzonym w Polsce należy przede wszystkim skoncentrować się nie na zmianach przepisów prawnych, ponieważ te są na ogół wystarczające i nie odbiegają od standardów światowych, a na zorganizowaniu sprawnego systemu pomocy i terapii. Wymaga to przede wszystkim skoordynowania prac już funkcjonujących instytucji podlegających różnym resortom (zdrowia, edukacji, pomocy społecznej), jak i być może powołania nowych (wzory możemy czerpać z rozwiązań krajów zachodnich i oczywiście dostosowywać je do naszych warunków), ale również wprowadzenia do naszej rzeczywistości społecznej przekonania o potrzebie istnienia takiego systemu. Pierwszym krokiem na tej drodze byłoby wprowadzenie do sprawozdawczości resortowej (Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej i Ministerstwa Sprawiedliwości) przypadków dzieci, wobec których stosowano przemoc.

4. Prawo do uzyskiwania informacji

Prawo dziecka do informacji rozumiane jest jako nieograniczony dostęp do uzyskiwania wiedzy o wszystkim, co dziecko interesuje. Oznacza to swobodny wybór dziecka w zakresie informacji, do jakich chciałoby mieć dostęp, a więc szeroko rozumianej edukacji, której kierunek w szerszym niż dotychczas zakresie mogłoby wyznaczać samo dziecko.

Przepisy polskiego prawa rodzinnego tak rozumianej kwestii prawa do informacji nie regulują. Problem ten, wbrew pozorom nie jest błahy, zwłaszcza, że dotyczy takich kwestii jak wychowanie seksualne, religijne oraz znajomości praw, jakie dziecku przysługują, zwłaszcza, że preferencje dziecka mogą być odmienne, niż jego rodziców.

Konwencja obliguje Państwa-Strony do szerzenia informacji na temat postanowień w niej zawartych (art. 42). Mówi też o prawie dziecka do informacji pochodzących z różnych źródeł krajowych i międzynarodowych, jednocześnie zalecając ochronę dzieci przed informacjami i materiałami szkodliwymi (art. 17).

Formułowanie przepisów prawnych, gwarantujących dzieciom prawo do informacji w rodzinie, wydaje się zadaniem niewykonalnym. Natomiast funkcjonowanie w państwie systemu kształcenia, opartego na niedyskryminowaniu jakiegokolwiek światopoglądu, mogłoby stanowić gwarancję takiego prawa.

5. Prawo do odpowiedniego standardu życia

Realizacja tego prawa jest przede wszystkim uzależniona od sytuacji bytowej rodziny, na którą niemały wpływ ma polityka społeczna państwa. Istotne znaczenie mają zarówno rozwiązania socjalne (pomoc społeczna, zasiłki itp.), jak również polityka kredytowa i podatkowa (np. ulgi podatkowe dla rodzin wielodzietnych, kredyty budowlane itp.).

W okresie transformacji ustrojowej, w jakim od 4 lat się znajdujemy, polityka społeczna kolejnych rządów wydaje się mało spójna i niekonsekwentna, a problemy społeczne pozostają ciągle nie rozwiązane (najistotniejsze to brak mieszkań i strukturalne bezrobocie, rozszerzająca się sfera społecznego ubóstwa). Precyzyjne omówienie realizacji prawa do odpowiedniego standardu życia wymagałoby podjęcia pogłębionych analiz z zakresu ekonomii i prawa socjalnego, co wykracza poza omawiany temat. Warto może tylko zaznaczyć, iż szacuje się, że około 34% ludności Polski (wszystkich typów gospodarstw domowych) w 1991 roku znalazła się w sferze dochodów niskich. Najniższe dochody uzyskują rodziny wielodzietne i samotne matki z dziećmi, stanowiące ok. 19,6% ogółu rodzin. W rodzinach wielodzietnych żyje około 3,5 mln dzieci, a w rodzinach niepełnych około 2,2 mln. Tak więc liczba dzieci *zagrożonych ubóstwem jest niewątpliwie* duża.

W tym kontekście mówienie o zagwarantowaniu prawa do odpowiedniego standardu życia, uwarunkowanego w znacznym stopniu kondycją ekonomiczną państwa, ma charakter życzeniowy.

POSTULATY ZMIAN LEGISLACYJNYCH

Relacje rodzice – dziecko z racji swojej szczególnej natury emocjonalnej niełatwo poddają się regulacji prawnej (niestety, szczęśliwego dzieciństwa i miłości rodziców nie da się prawnie zagwarantować), niemniej są prawa, które winny być zagwarantowane w daleko szerszym zakresie, niż dotychczas i procedury, które mogłyby zostać usprawnione.

- Termin władza rodzicielska należy zastąpić terminem opieka, piecza lub odpowiedzialność rodzicielska.

- Należałoby zobiektywizować pojęcie „dobro dziecka” w kategoriach najszerzej pojętych praw i wolności osobistych przysługujących dziecku.

- Należałoby zmienić zapisy A.s.c. odnośnie zatarcia informacji o pochodzeniu dziecka adoptowanego. Każda pełnoletnia osoba powinna mieć zagwarantowane prawo do poznania wszystkich dokumentów jej dotyczących (mógłby to być pierwszy krok do jawności przysposobienia).

- Prawo do decyzji w sprawie zmiany nazwiska oraz zgody na adopcję winno przysługiwać dzieciom świadomym swojej sytuacji rodzinnej i nazwiska, a więc znacznie młodszym, niż przyjęte to jest w naszym prawodawstwie. W praktyce w większości przypadków byłaby to zapewne formalność. Niemniej nie można wykluczyć przypadków, że dziecko nie zaakceptuje swoich przyszyłych rodziców.

- Regulacji wymaga ustalenie pochodzenia dziecka poczętego w wyniku prokreacji wspomagananej medycznie, a zwłaszcza problem dostępu dziecka do informacji na ten temat. Być może należałoby w tym przypadku (analogicznie jak przy adopcji) wpisywać do A.s.c. odpowiednią informację. Dokument byłby udostępniany wyłącznie osobie, której dotyczy, po uzyskaniu przez nią pełnoletności.

- Proponujemy w rozdziale dotyczącym władzy rodzicielskiej (K.r.o.) umieścić artykuł o następującym brzmieniu: „Sprawując pieczę nad dzieckiem rodzice (opiekunowie) nie mogą naruszać jego dóbr osobistych w szczególności prawa do godności osobistej, nietykalności cielesnej, wolności, twórczości, tajemnicy korespondencji oraz prawa do osobistej styczności z osobami bliskimi. Dziecko, które ukończyło 13 rok życia może samo dochodzić swych dóbr osobistych”.

- Należałoby rozważyć zakres uprawnień i autonomii w świetle obecnie funkcjonujących przepisów Kodeksu cywilnego, Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, Kodeksu postępowania cywilnego, zakładając, że dziecko ma być podmiotem, a nie przedmiotem ochrony prawnej.

- Należałoby wprowadzić ostrzejsze sankcje za nieprzestrzeganie postanowień sądowych. Szczególnie dotyczy to kwestii kontaktów dziecka, po rozwodzie rodziców, z tym z rodziców, który nie sprawuje bezpośredniej opieki. Powszechnie wiadomo, że egzekucja postanowień sądu rodzinnego (w niektórych sprawach) w praktyce jest bardzo trudna. Być może, podobnie jak przyjęto to w wielu państwach zachodnich, odpowiednio wysoka grzywna nakładana na stronę, która nie respektuje postanowienia sądu, skutecznie zabezpieczyłaby interes dziecka.

- W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, w artykule dotyczącym praw jakie przysługują obojgu rodzicom, należałoby wprowadzić zapis o prawie dziecka do opieki i kontaktów z obojgiem rodziców.

- W Kodeksie karnym należałoby zmodyfikować zapis art. 184 tak, aby wyspecyfikować przestępstwo znęcania się nad dzieckiem.

- W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym należałoby umieścić zapis zakazujący stosowania kar fizycznych. Artykuł 95 K.r.o. dotyczący posłuszeństwa dziecka należałoby uzupełnić: „egzekwując posłuszeństwo rodzice nie mogą stosować żadnych form przemocy, a w szczególności fizycznej”.

- Usprawnienie procedury adopcyjnej wymaga wprowadzenia do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego zapisu o limicie czasu ograniczenia władzy rodzicielskiej. Tak więc należałoby precyzyjnie określić kryteria, jakie w określonym czasie musieliby spełnić rodzice lub jedno z nich, aby nie zostać pozbawionym władzy rodzicielskiej. Takie kryteria mogłyby pomóc sędziom w podejmowaniu decyzji w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej. Kwestia ta jest szczególnie istotna dla dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Negatywne skutki wychowania instytucjonalnego (choroba sieroca) są powszechnie znane. Wiadomo również, iż większe szanse na wychowanie w rodzinie adopcyjnej i zastępczej mają dzieci małe.

Zdając sobie sprawę, że przedstawione tu problemy zostały zaledwie zasygnalizowane, traktujemy nasze opracowanie jako przyczynek do dyskusji praktyków i teoretyków nad zagadnieniem nowelizacji polskiego prawa – tak, aby faktycznie było one zgodne z postanowieniami Konwencji o prawach dziecka i nowoczesnymi koncepcjami wychowawczymi, respektującymi w pełni prawa i autonomię dziecka.

BIBLIOGRAFIA

1. J. Ignatowicz, K. Piasecki, J. Pietrzykowski, J. Winiarz. Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem. Warszawa, 1990.
2. E. Czyż (red). Dziecko i jego prawa. Warszawa, 1992.
3. A. Łopatka (red). Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie. Warszawa, 1991.
4. A. Zieliński. Nowa konwencja haska w sprawie przysposobienia międzynarodowego. Państwo i Prawo, wrzesień 1993.
5. A. Zielonacki. Prawo do znajomości własnego pochodzenia. Studia Prawnicze, nr 1, 1993.
6. S. R. Piechocki. Ochrona tajemnicy przysposobienia. Nowe Prawo nr 10, 1979.
7. M. Działyńska. Macierzyństwo zastępcze. Studia Prawnicze nr 1, 1993.
8. J. Mazurkiewicz. Propozycje zmian legislacyjnych, SOS Dziecko, nr 3 - Materiały Informacyjne KOPD, 1989.
9. J. Szymańczak. Adopcja. Informacja nr 70 BSE Kancelarii Sejmu. Warszawa, 1992.

Maria Holzer

Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży

PRAWA DZIECKA W SZKOLE

Opracowanie niniejsze jest wynikiem pracy zespołu, w skład którego wchodziłi zarówno uczniowie jak i nauczyciele. Niewątpliwie wiele aspektów życia młodego człowieka jako ucznia zostało w nim pominięte lecz jest to jedynie wstęp do dyskusji.

Praw przysługujących uczniowi poszukiwaliśmy w następujących aktach prawnych:

– Konwencja o prawach dziecka – przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., ratyfikowana przez Polskę dnia 30 kwietnia 1991 r. (Dz.U. Nr 120 poz. 526, 527),

– Ustawa o systemie oświaty – z dnia 7 września 1991 r. (Dz.U. 95 poz. 425 z późniejszymi zmianami),

– Zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 czerwca 1992 w sprawie ramowego statutu szkół publicznych dla dzieci i młodzieży (Dz.Urz. MEN nr 4 poz. 18).

PRAWA UCZNIĄ OKREŚLONE W KONWENCJI

Za jedno z podstawowych praw przysługujących każdemu człowiekowi międzynarodowe akty prawne uznają prawo do nauki. Art. 26 Powszechnej deklaracji praw człowieka stanowi, że „każdy człowiek ma prawo do nauki...”

Uszczegółowieniem i rozwinięciem tego zapisu w odniesieniu do młodych ludzi jest art. 28 Konwencji o prawach dziecka. Zobowiązuje on Państwa-Strony do uznania prawa dziecka do nauki na zasadzie równych szans. W szczególności Konwencja nakłada na Państwa-Strony obowiązek:

– uczynienie nauczania podstawowego obowiązkowym i bezpłatnym dla wszystkich,
– popierania rozwoju różnorodnych form szkolnictwa średniego, zarówno ogólnokształcącego jak i zawodowego, podjęcia odpowiednich kroków, takich jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielania w razie potrzeby pomocy finansowej,

– uczynienia, za pomocą wszelkich właściwych środków, szkolnictwa wyższego dostępnego dla wszystkich na zasadzie zdolności,

– udostępnienia wszystkim dzieciom informacji, poradnictwa szkolnego i zawodowego,

– podjęcia kroków na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkoły oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki.

Ponadto Konwencja zobowiązuje Państwa-Strony aby „podejmowały wszelkie właściwe środki dla zapewnienia, aby dyscyplina szkolna była stosowana w sposób zgodny z ludzką godnością dziecka i postanowieniami Konwencji”.

Konwencja określając status dziecka, uznając i potwierdzając ujęte w niej prawa i wolności dziecka, zobowiązuje Państwa-Strony do takiego kształtowania norm określających pozycję dziecka, by była ona zgodna z postanowieniami Konwencji.

Tak więc normy określające status dziecka jako ucznia muszą uznawać, że:

– dziecko jest samodzielnym podmiotem,

– we wszelkich działaniach dotyczących dziecka należy kierować się zasadą dobra dziecka,

– dziecko, jako istota ludzka, wymaga poszanowania jego tożsamości, godności i prywatności.

Tym samym katalog praw przyznawanych dziecku w Konwencji obejmuje:

– prawa i wolności obywatelskie (prawo do życia, prawo do tożsamości i identyczności, prawo do swobody myśli i sumienia, wyznania, prawo do wyrażania własnych poglądów i występowania w sprawach dziecka dotyczących w postępowaniu administracyjnym i sądowym, prawo do znajomości swoich praw, prawo do wolności od wszelkiego rodzaju przemocy fizycznej i psychicznej),

– prawa socjalne (prawo do odpowiedniego standardu życia, prawo do ochrony zdrowia, prawo do wypoczynku i czasu wolnego),

– prawa kulturalne (prawo do korzystania z dóbr kultury, prawo do informacji)

– prawa polityczne (prawo stowarzyszania się i pokojowych zgromadzeń). Polska, ratyfikując Konwencję o prawach dziecka, złożyła zastrzeżenie, że wykonywanie przez dziecko praw dotyczących swobodnego wyrażania swoich poglądów, swobody wypowiedzi, swobody myśli, sumienia i wyznania, swobody zrzeszania się, wolności od arbitralnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, będzie odbywało się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną.

PRAWA UCZNIA W POLSKIM SYSTEMIE PRAWNYM

Prawa uczniów zostały częściowo ujęte w Ustawie o systemie oświaty. Ponadto, w Zarządzeniu o statucie ramowym szkoły stwierdzono, iż prawa uczniów powinny zostać określone w statutach szkół. Każda szkoła ma więc uprawnienia do samodzielnego określenia dalszych, dodatkowych praw uczniów.

1. Prawa ucznia wynikające z Ustawy o systemie oświaty i wydanych na jej podstawie rozporządzeń

1. Prawo do zapoznawania się z programem nauczania, jego treścią, celem i stawianymi wymaganiami.

2. Prawo do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu.

3. Prawo do organizacji życia szkolnego, umożliwiające zachowanie właściwych proporcji między wysiłkiem szkolnym, a możliwością rozwijania i zaspokajania własnych zainteresowań.

4. Prawo redagowania i wydawania gazety szkolnej.

5. Prawo organizowania działalności kulturalnej, oświatowej, sportowej oraz rozrywkowej zgodnie z własnymi potrzebami i możliwościami organizacyjnymi, w porozumieniu z dyrektorem.

6. Prawo wyboru nauczyciela pełniącego rolę opiekuna samorządu.

2. Prawa ucznia wynikające ze statutu ramowego

Zgodnie z § 35 Zarządzenia, prawa uczniów mają zostać określone w statucie szkoły, który musi uwzględnić w każdym przypadku, iż uczeń ma prawo do:

a) właściwie zorganizowanego procesu kształcenia, zgodnie z zasadami higieny pracy umysłowej,

b) opieki wychowawczej i warunków pobytu w szkole zapewniających bezpieczeństwo, ochronę przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej oraz ochronę i poszanowanie jego godności,

c) korzystania z pomocy stypendialnej bądź doraźnej, zgodnie z odrębnymi przepisami,

- d) życzliwego, podmiotowego traktowania w procesie dydaktyczno-wychowawczym,
- e) swobody wyrażania myśli i przekonań, w szczególności dotyczących życia szkoły a także światopoglądowych i religijnych – jeśli nie narusza tym dobra innych osób,
- f) rozwijania zainteresowań, zdolności i talentów,
- g) sprawiedliwej, obiektywnej i jawnej oceny oraz ustalonych sposobów kontroli postępów w nauce,
- h) pomocy w przypadku trudności w nauce,
- i) korzystania z poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego i zawodowego,
- j) korzystania z pomieszczeń szkolnych, sprzętu, środków dydaktycznych, księgozbioru biblioteki podczas zajęć pozalekcyjnych,
- k) wpływania na życie szkoły przez działalność samorządową oraz zrzeszania się w organizacjach działających w szkole.

Zespół z powyższych aktów wyodrębnił listę praw, które uznał za najistotniejsze dla każdego ucznia:

- Prawo do edukacji
- Prawo do wyrażania swojej opinii
- Prawo do swobody wypowiedzi i informacji
- Zakaz naruszania godności ucznia przez przyjęte w szkole reguły dyscypliny
- Prawo do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu
- Prawo do życzliwego, podmiotowego traktowania w procesie dydaktyczno-wychowawczym
- Prawo do wpływania na życie szkoły poprzez działalność samorządową
- Prawo do uznania i zachowania tożsamości narodowej
- Prawo do swobody myśli oraz przekonań światopoglądowych i religijnych

• PRAWO DO EDUKACJI

Ustawodawca uznał, że prawo to realizowane jest poprzez stworzenie jednolitego, bezpłatnego, publicznego i obowiązkowego systemu kształcenia w zakresie szkoły podstawowej. Realizacji tego prawa służyć ma ustanowienie tzw. obowiązku szkolnego. Za spełnienie obowiązku szkolnego uznaje się (art. 16 ust. 5 Ustawy o systemie oświaty) uczęszczanie młodego człowieka do szkoły podstawowej publicznej albo niepublicznej posiadającej uprawnienia szkoły publicznej. Zgodnie z art. 15 pkt. 3 Ustawy, obowiązek szkolny rozpoczyna się w wieku 7 lat i trwa aż do ukończenia przez dziecko szkoły podstawowej, jednak nie dłużej niż do ukończenia 17 roku życia. Obowiązek szkolny nie obejmuje szkoły ponadpodstawowej.

Ust 3 art. 14 Ustawy o systemie oświaty stanowiący, że dziecko w wieku lat 6 ma prawo do rocznego przygotowania przedszkolnego (rok zerowy). Rozszerzenie obowiązku szkolnego może również nastąpić w wybranych regionach kraju. Na podstawie art. 15 pkt. 4 Ustawy o systemie oświaty Rada Ministrów, w drodze rozporządzenia, może rozszerzyć obowiązek szkolny w danym województwie lub jego części. W takich przypadkach obowiązek szkolny może obejmować młodzież do lat 18 i może dotyczyć kształcenia ogólnego i zawodowego. W takiej sytuacji państwo ma obowiązek zapewnienia wystarczającej liczby miejsc w szkołach ponadpodstawowych.

Odstępstwem od zasady powszechności edukacji jest art. 16 ust 9 Ustawy stanowiący, że dziecko, które ukończyło 15 lat może zostać zwolnione z obowiązku szkolnego przez kuratora oświaty. Wydaje się, że ustawa powinna ściśle precyzować warunki, w których pobieranie nauki w zakresie szkoły podstawowej przestaje być obowiązkowe. Przede wszystkim ustawa powinna określać, czy takie zwolnienie może wydać kurator wbrew woli

dziecka lub jego opiekunów. Zwolnienia takie zawsze powinny mieć charakter indywidualny, nie mogą być wydawane generalnie dla określonej grupy dzieci.

Wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży powinno zostać zorganizowane w placówkach oświatowych. Przepis art. 64 pkt. 3 Ustawy o systemie oświaty dotyczący prowadzenia zajęć korekcyjno-wyrównawczych organizowanych dla uczniów mających trudności w nauce oraz organizowania innych zajęć wspomagających rozwój dzieci i młodzieży z zaburzeniami rozwojowymi stanowi podstawową formę wyrównywania szans dzieci w trakcie realizacji obowiązku szkolnego. Również statut ramowy w § 35 pkt. 6 przyznaje uczniom prawo do pomocy w przypadku trudności w nauce.

W praktyce natomiast powszechne stało się wyrównywanie szans poprzez udzielanie uczniom korepetycji.

Można uznać, że korepetycje różnicują szanse, ale nie ograniczają dostępu do edukacji. Na możliwość zapewnienia dziecku dodatkowych, płatnych lekcji ma wpływ przede wszystkim pozycja ekonomiczna i kulturowa rodziców.

Prawne uregulowanie problemu udzielania korepetycji przez nauczycieli jest trudne. Jest to raczej problem natury etycznej, odnoszący się do sfery etyki zawodowej nauczycieli. Być może należy postulować, aby uzależnienie oceny pozytywnej (promowania do następnej klasy) od płatnych korepetycji, mogło stanowić przesłankę wniosku o wszczęcie postępowania dyscyplinarnego wobec nauczyciela.

Ustawa o systemie oświaty wprowadza techniczne rozwiązania mające zapewnić dzieciom dojazd do szkoły tak, aby zagwarantować realny dostęp do niej niezależnie od miejsca zamieszkania. Zgodnie z art. 17 ust 2 Ustawy, jeżeli droga do szkoły przekracza 3 km w przypadku dzieci z klas I-IV, a 4 km w przypadku dzieci z klas V-VIII, a dziecko nie ma możliwości korzystania z komunikacji publicznej, wówczas gmina jest zobowiązana do zapewnienia dzieciom bezpłatnego transportu. Uczniom przysługuje więc prawo do domagania się zorganizowanego transportu ze strony gminy, ale jedynie w przypadku gdy dziecko nie może korzystać z transportu publicznego.

1. Dostęp do szkolnictwa dla dzieci inaczej sprawnych

Za spełnienie obowiązku szkolnego uważa się również uczęszczanie dziecka do szkoły specjalnej (art. 16 ust. 7 Ustawy). Dzieci sprawne inaczej powinny więc mieć, tak samo jak inne, zagwarantowaną wystarczającą liczbę miejsc w szkołach podstawowych, zaś w wybranych województwach również w szkołach ponadpodstawowych.

Dyrektor szkoły, w której okręgu dziecko zamieszkuje, może wyrazić zgodę na to aby spełniało ono obowiązek szkolny poza szkołą (art. 16 ust. 8). Przepis ten ma szczególne zastosowanie do dzieci sprawnych inaczej, które mogą mieć problemy z dojazdem do szkoły.

Za niespełnienie obowiązku szkolnego Ustawa przewiduje następujące sankcje:

- niespełnienie obowiązku szkolnego podlega egzekucji w trybie Ustawy o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (art. 20 Ustawy).
- systematyczne wagarowanie może stanowić podstawę do wszczęcia przez sąd rodzinny postępowania w oparciu o Ustawę o postępowaniu w sprawach nieletnich.

• PRAWO DO WYRAŻANIA SWOJEJ OPINII

Prawo to interpretować należy jako prawo przynależne wszystkim uczniom tworzącym społeczność szkoły.

Przysługuje im, jak każdemu, nieskrępowana wolność wyrażania opinii ograniczona jedynie dobrami osobistymi innych osób. Uczeń ma prawo do kontrowersyjnych, niezgodnych z kanonem nauczania poglądów (co nie zwalnia go z obowiązku znajomości

oficjalnej interpretacji). W niektórych sprawach organizacyjnych wolność tę można również realizować przy pomocy samorządu.

Zgodnie z art. 55 ust. 5 samorząd może przedstawiać radzie szkoły, radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wnioski i opinie we wszystkich sprawach szkoły, w szczególności dotyczących realizacji podstawowych praw uczniów. Ustawa nie określa czy i w jaki sposób władze szkoły mają odnieść się do przedstawianych przez uczniów opinii i wniosków. Zapis taki ma wyłącznie charakter deklaracyjny i może powodować, iż faktycznie opinie i wnioski nie będą brane pod uwagę. Uznana wolność wyrażania opinii sprzyja podkreślanemu indywidualności, oryginalności myślenia i aktywności uczniów, zerwaniu z praktyką unifikacji poglądów i zachowań uczniów jako zasadą kształcenia. Poglądy i opinie kontrowersyjne nie mogą mieć wpływu na oceny merytoryczne uczniów.

• PRAWO DO SWOBODY WYPOWIEDZI I INFORMACJI

Z prawa tego wynikają pewne obowiązki nauczycieli i wychowawców. Dotyczy to na przykład obowiązku udzielania informacji przez nauczycieli (w ramach swoich możliwości), względnie wskazania sposobu ich uzyskania. W każdej sytuacji uczeń powinien mieć dostęp do wszelkich informacji, które mogą mieć wpływ na jego sytuację w szkole. Tak więc § 4 statutu ramowego nakłada na dyrektora szkoły obowiązek umożliwienia wszystkim uczniom zapoznania się ze statutem szkoły.

Realizacją tego prawa jest obowiązek informowania uczniów o bieżących i przewidywanych dla niego ocenach okresowych i końcowych. Ważne jest także podkreślenie, że nauczyciele mają obowiązek stwarzania uczniom możliwości w pełni swobodnych wypowiedzi.

• OBOWIĄZEK OCHRONY GODNOŚCI UCZNIĄ PRZY USTALANIU REGUŁ DYSCYPLINY W SZKOLE

Kwestie powiązane z utrzymaniem dyscypliny w szkole generalnie pozostawiono do określenia w statutach szkół. Jednakże kary ustanowione przez szkołę nie mogą naruszać nietykalności i godności osobistej ucznia (§ 36.1 statutu ramowego). Tak więc wszelkie kary cielesne są sprzeczne z prawem. Również środki dyscyplinujące o charakterze poniżającym lub ośmieszającym należy uznać za naruszające godność ucznia.

Przesłanki stosowania kar oraz tryb odwołania od kar pozostawiono do ustalenia na poziomie szkoły poprzez statut szkoły. Każda szkoła sama ustala system kar i nagród oraz tryb odwołania. Jedyne wyjątek stanowi kara skreślenia z listy uczniów (§ 36.2). Przesłanki zastosowania tej kary, tak jak i wszystkich innych określa statut szkoły, natomiast kara ta jest orzekana przez dyrektora na podstawie uchwały rady pedagogicznej. W tym wypadku uczniowi przysługuje prawo odwołania do organu wyższego stopnia, to znaczy do kuratora oświaty (art. 3 ust. 2 U.o.s). Statut ramowy przewiduje jedno ograniczenie przy stosowaniu tej kary. Uczeń szkoły podstawowej może być skreślony z listy uczniów jedynie z równoczesnym przeniesieniem go do innej szkoły podstawowej chyba, że ukończył już 15 lat.

• PRAWO DO JAWNEJ I UMOTYWOWANEJ OCENY POSTĘPÓW W NAUCE I ZACHOWANIU

Statut ramowy mówi również o tym, że uczeń ma prawo do oceny sprawiedliwej i obiektywnej.

Uczeń może otrzymać ocenę merytoryczną z przedmiotu oraz ocenę z zachowania, oba typy ocen podlegają odmiennym regulacjom. Kwestie ocen szczegółowo określa

zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 września 1992 w sprawie zasad oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów w szkołach publicznych dla dzieci i młodzieży oraz przeprowadzania egzaminów sprawdzających i klasyfikacyjnych, Dz.Urz. 7 poz. 32.

1. Ocena z zachowania

Zgodnie z przepisami (§ 5.1 Zarz. MEN) ocena z zachowania wyraża opinię szkoły o spełnianiu przez ucznia obowiązków szkolnych, jego kulturze osobistej, postawie wobec kolegów i innych osób.

Kryteria oceny z zachowania oraz tryb odwołania ustala rada pedagogiczna po uzyskaniu opinii samorządu uczniowskiego oraz rady rodziców, a nie rady szkoły.

Ocena ta nie może mieć wpływu na stopnie z przedmiotów nauczania oraz promocję lub ukończenie szkoły.

Nie wystawia się oceny z zachowania w szkołach pomaturalnych i policealnych.

Podczas dyskusji w zespole ustaliliśmy, że dla zagwarantowania uczniowi prawa do sprawiedliwej, obiektywnej oceny z przedmiotów merytorycznych należałoby postulować zniesienie oceny z zachowania, ponieważ w praktyce często stanowi ona element zastraszania uczniów.

Należy podkreślić, że ocena z zachowania nie została ustanowiona w Ustawie o systemie oświaty lecz wyłącznie poprzez zarządzenie ministra wydane na jej podstawie.

2. Oceny merytoryczne

Zgodnie z zasadami oceniania ustalonymi przez Ministerstwo Edukacji Narodowej (§ 2 pkt. 1 Zarządzenia) ocena wiedzy i umiejętności ucznia ma wielorakie cele:

- 1) bieżące i systematyczne obserwowanie postępów w nauce,
- 2) pobudzanie rozwoju umysłowego ucznia, jego zdolności i zainteresowań,
- 3) uświadomienie uczniowi stopnia opanowania wiadomości i umiejętności przewidzianych programem nauczania oraz ewentualnych braków w tym zakresie,
- 4) wdrażanie ucznia do systematycznej pracy, samokontroli i samooceny,
- 5) ukierunkowanie samodzielnej pracy ucznia,
- 6) korygowanie organizacji i metod pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczyciela,
- 7) okresowe (roczne) podsumowania wiadomości i umiejętności oraz określenie na tej podstawie stopnia opanowania przez ucznia materiału programowego przewidzianego na dany okres (rok).

Oceny merytoryczne powinny więc przede wszystkim pomagać uczniowi w jego pracy, a dla nauczyciela mogą one być pomocne przy planowaniu pracy z danym uczniem.

Stopnie szkolne są jawne zarówno dla ucznia jak i jego rodziców. Nauczyciel stawiając stopień powinien go – na prośbę ucznia lub jego rodziców – krótko uzasadnić (§ 2 pkt. 2 cytowanego powyżej zarządzenia).

Cytowane zarządzenie wyodrębnia szczególny tryb postępowania przy wystawianiu merytorycznych ocen okresowych i końcowych. Uczniowi przysługuje prawo do informacji o przewidywanych dla niego ocenach okresowych i rocznych (§ 8 pkt. 3 Zarządzenia w sprawie zasad oceniania). Na tydzień przed posiedzeniem klasyfikacyjnej rady pedagogicznej uczniowie mają prawo do otrzymania informacji o przewidywanych dla nich stopniach. O przewidywanym stopniu niedostatecznym należy poinformować ucznia i jego rodziców na miesiąc przed zakończeniem okresu (roku szkolnego). Nie zostało określone w jakiej formie takie „poinformowanie” powinno nastąpić. Nie wiadomo również jakie są konsekwencje niepoinformowania rodziców w wyznaczonym terminie. Możliwe jest przyjęcie interpretacji, i taka interpretacja została przyjęta w niektórych szkołach, że niepoinformowanie rodziców i ucznia w odpowiednim terminie uniemożliwia wystawienie oceny niedostatecznej.

Oceny merytoryczne ustala nauczyciel, natomiast ocenę z zachowania ustala wychowawca klasy. Stopnie oraz ocena z zachowania nie mogą być uchylone ani zmienione decyzją administracyjną (§ 3 pkt. 1 Zarządzenia).

Odwołanie od decyzji nauczyciela dotyczącej oceny merytorycznej przewidziane jest jedynie w stosunku do ocen okresowych i rocznych. Prawo do odwołania się określane jest jako prawo ucznia do składania egzaminu sprawdzającego (§ 9 pkt. 1 Zarządzenia w sprawie oceniania). Prawo do odwołania od merytorycznej oceny okresowej lub rocznej nie przysługuje uczniowi, który otrzymał więcej niż dwie oceny niedostateczne (§ 9 pkt. 2 Zarządzenia). Zgodnie z cytowanymi przepisami ocena z zachowania nie ma wpływu na prawo do składania egzaminu sprawdzającego. W praktyce jednak często, właśnie ze względu na ocenę z zachowania odmawia się uczniowi prawa do składania egzaminu sprawdzającego.

Jeżeli zdaniem ucznia lub jego rodziców ocena okresowa lub roczna jest zaniżona, na pisemną prośbę zgłoszoną nie później niż tydzień przed zakończeniem zajęć, przez ucznia lub jego rodziców, przeprowadza się egzamin sprawdzający. Dyrektor szkoły powołuje komisję, w skład której wchodzi: dyrektor szkoły, nauczyciel, który wystawił ocenę jako egzaminator oraz nauczyciel tego samego lub pokrewnego przedmiotu. Ponadto w komisji mogą uczestniczyć bez prawa głosu: przedstawiciel rady rodziców, na wniosek rodziców ucznia; doradca metodyczny – na wniosek egzaminatora oraz wychowawca klasy.

W wyniku egzaminu komisja może podwyższyć stopień lub pozostawić stopień ustalony przez nauczyciela.

Odwołanie od ustalonego przez komisję stopnia przysługuje wyłącznie w przypadku, gdy komisja pozostawia wystawiony przez nauczyciela stopień niedostateczny. W takim przypadku uczeń lub jego rodzice mogą odwołać się do organu sprawującego nadzór pedagogiczny nad szkołą. Instytucja ta może na podstawie przesłanych dokumentów oddalić odwołanie lub wyznaczyć powtórny egzamin sprawdzający. W skład komisji przeprowadzającej ponowny egzamin wchodzi: dyrektor szkoły, nauczyciel uczący danego przedmiotu oraz właściwy doradca metodyczny. Ponadto w pracach komisji uczestniczy jako obserwator przedstawiciel organu sprawującego nadzór.

Dokonując oceny trybu przewidzianego dla odwołania od decyzji nauczyciela należy zauważyć, że w składzie komisji nie przewidziano obecności osoby, która mogłaby reprezentować interesy ucznia. Z punktu widzenia technicznego wydaje się również, że terminy przewidziane do składania prośby o egzamin powodują, że prawo to może być w praktyce znacznie ograniczone. Jeżeli posiedzenie rady pedagogicznej odbywa się w terminie krótszym aniżeli tydzień przed zakończeniem zajęć, wówczas uczeń i jego rodzice w ogóle nie mają możliwości odwołania się.

• PRAWO DO ŻYCZLIWEGO, PODMIOTOWEGO TRAKTOWANIA W PROCESIE DYDAKTYCZNO-WYCHOWAWCZYM

Prawo to wpływa na humanizację stosunków uczeń-nauczyciel.

Nakłada jednocześnie na nauczycieli wymóg równego traktowania uczniów, nie kierowania się i nie demonstrowania własnych sympatii, a przede wszystkim antypatii dla poszczególnych uczniów. Nauczycielowi czy wychowawcy nie wolno jest kreować sytuacji mogących wywoływać u uczniów poczucie zróżnicowania ich pozycji w szkole.

• PRAWO DO WPLYWANIA NA ŻYCIE SZKOŁY POPRZEZ DZIAŁALNOŚĆ SAMORZĄDOWĄ

Zgodnie z art. 55 ust. 2 Ustawy o systemie oświaty samorząd tworzą wszyscy uczniowie szkoły. Zasady wybierania i działania organów samorządu określa regulamin

uchwalany przez ogół uczniów w głosowaniu równym, tajnym i powszechnym. Organy samorządu są jedynymi reprezentantami ogółu uczniów. Samorząd może przedstawiać radzie szkoły, radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wnioski i opinie we wszystkich sprawach szkoły, w szczególności dotyczących realizacji podstawowych praw uczniów.

Każdy uczeń jest więc z mocy prawa członkiem samorządu uczniowskiego i przysługuje mu bierne oraz czynne prawo wyborcze do organów samorządu. Prawo to nie może być ograniczone przez radę pedagogiczną lub dyrekcję szkoły ani nie jest uzależnione od wyników w nauce danego ucznia.

Ustawa i statut ramowy stanowią, że statut szkoły uchwalany jest przez radę szkoły, w której skład wchodzi przedstawiciele samorządu uczniowskiego. Jest to jedyny zapis przyznający uczniom wprost prawo do stanowienia o przysługujących im prawach. Uprawnienia samorządu powinny być rozszerzone o prawo do czynnego udziału w rozwiązywaniu konfliktów pomiędzy nauczycielami a uczniami oraz poprzez przyznanie mu możliwości współdecydowania o sprawach istotnych dla społeczności szkolnej, a nie tylko przedstawiania wniosków i opinii.

• PRAWO DO UZNANIA I ZACHOWANIA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ, ETNICZNEJ I JĘZYKOWEJ

Zgodnie z przepisami Ustawy o systemie oświaty (art. 13) szkoła publiczna umożliwia uczniom podtrzymywanie tożsamości narodowej, etnicznej, językowej i religijnej, w szczególności naukę języka oraz własnej historii i kultury.

Na wniosek rodziców nauka może być prowadzona:

- w osobnych grupach, oddziałach lub szkołach,
- w grupach, oddziałach lub szkołach z dodatkową nauką języka mniejszościowego oraz własnej historii i kultury,
- w międzyszkolnych zespołach nauczania.

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej precyzujące postanowienia ustawy z dnia 24 marca 1992 r. (Dz.U. Nr. 34 poz. 150) w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych nakłada na szkoły obowiązek zapewnienia uczniom warunków umożliwiających podtrzymywanie i rozwijanie tożsamości narodowej, etnicznej i językowej oraz własnej historii i kultury (§ 3 ust. 1). Klasy, w których nauczanie odbywa się w języku ojczystym mniejszości organizuje się wówczas, gdy chęć nauki zgłosi co najmniej 7 uczniów w szkole podstawowej i 14 w szkole ponadpodstawowej. Gdy liczba ta jest mniejsza tworzy się grupy międzyoddziałowe. Szkoły, do których uczęszczają dzieci należące do mniejszości, organizowane są i finansowane na podstawie przepisów dotyczących szkół publicznych.

Rozporządzenie pozostawia do decyzji rady pedagogicznej dobór zagadnień poszerzających treści programowe o elementy historii i geografii kraju, z którego wywodzi się dana mniejszość. Wydaje się, że uregulowania nie nakładające obowiązku konsultowania bądź uzgadniania doboru zagadnień z organizacjami reprezentującymi interesy mniejszości czy samorządem uczniowskim może sprzyjać utrwaleniu funkcjonujących w społeczeństwie stereotypów, a także nie gwarantuje stworzenia właściwego programu nauczania dla uczniów należących do mniejszości.

• PRAWO DO SWOBODY MYŚLI, PRZEKONAŃ ŚWIATOPOGLĄDOWYCH I RELIGIJNYCH

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dn.14 kwietnia 1992 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania nauki religii w szkołach publicznych (Dz.U. Nr. 36 poz. 155) nakłada na szkoły obowiązek nauki religii lub etyki dla uczniów, których opiekunowie prawni wyrażają takie życzenie; w szkołach ponadpodstawowych – dla uczniów, którzy sami bądź ich opiekunowie wyrażają takie życzenie. Po osiągnięciu pełnoletności decyzję taką podejmują sami uczniowie.

Nauka religii odbywa się w wymiarze 2 godzin lekcyjnych tygodniowo. W szczególnych przypadkach, za zgodą hierarchii kościelnej, wymiar lekcji religii może zostać zmniejszony. Tygodniowy wymiar godzin etyki ustala dyrektor szkoły. Pozostawienie przez ustawodawcę możliwości ustalenia wymiaru lekcji etyki przez dyrektora szkoły, świadczy o nierównoważnym traktowaniu obydwu przedmiotów.

Rozporządzenie stanowi, że uczestniczenie bądź nieuczestniczenie w nauce religii lub etyki nie może być powodem dyskryminacji przez kogokolwiek i w jakiegokolwiek formie.

Paragraf 12 rozporządzenia stwarza możliwość umieszczenia w pomieszczeniach szkolnych krzyża, a także możliwość odmawiania modlitwy przed i po zajęciach. Przepisy te wywołały liczne wątpliwości dotyczące ich zgodności z wolnością myśli i przekonań. Należy zastanowić się także czy publiczne dekladowanie, poprzez składanie oświadczeń przynależności do określonego wyznania, nie stanowi zbyt daleko idącej ingerencji w sferę życia prywatnego.

PROCEDURY OCHRONY PRAW UCZNIĄ

Dla ochrony praw ucznia duże praktyczne znaczenie mają statuty szkół. Statut szkoły bowiem określa prawa ucznia, system kar, uprawnienia samorządu. Należy podkreślić, że statut normujący pozycję ucznia w konkretnej szkole musi być zgodny ze statutem ramowym i aktami wyższego rzędu. Statuty szkół mogą rozszerzyć prawa przysługujące uczniom, nie mogą natomiast ich zawęzić ani nakładać obowiązków nie przewidzianych w aktach wyższej rangi. Zapisy takie są nieważne z mocy prawa.

Na podstawie analizy statutów szkół można stwierdzić, że wiele z nich powieliła prawa zawarte w statucie ramowym. Niektóre szkoły dodały następujące prawa przysługujące uczniom:

- 3-tygodniowy okres adaptacyjny bez ocen niedostatecznych,
- możliwość składania przez rodziców i uczniów wniosków do dyrekcji szkoły w sprawie wyboru lub zmiany wychowawcy klasy,
- możliwość składania przez rodziców lub ucznia wniosków do dyrekcji szkoły o przeniesienie dziecka do równoległej klasy lub innej szkoły,
- akceptacji pewnej liczby nieprzygotowań na lekcje,
- sprawdzania wiedzy z uwzględnieniem na przykład następujących zasad:
  - w jednym dniu może być tylko jedno zadanie klasowe,
  - ilość zadań klasowych w ciągu jednego tygodnia nie może przekraczać trzech,
  - termin zadań klasowych powinien być ustalony z tygodniowym wyprzedzeniem,
  - wyniki zadań klasowych powinny być podane w terminie 3 tygodni.

Cytowane akty prawne nie przewidują jednolitego systemu ochrony praw uczniów i każda szkoła może ustanowić swoje własne zasady. W niektórych szkołach ustalono, że w przypadku nie przestrzegania praw uczniowi przysługuje prawo do odwołania się w następującej kolejności do:

1. Wychowawcy klasy,
2. Dyrektora szkoły,
3. Rady Pedagogicznej,

4. Kuratora Oświaty.

Ponadto należy przypomnieć, że zgodnie z Ustawą o systemie oświaty (art. 55 ust. 5) samorząd szkolny może przedstawiać radzie szkoły oraz dyrektorowi wnioski i opinie dotyczące realizacji podstawowych praw uczniów. Wydaje się więc, że właśnie na samorządzie szkolnym spoczywa szczególny obowiązek ochrony praw uczniów i statuty szkół powinny określać procedury uwzględniające taką rolę samorządu.

Maria Nowicka

Helsińska Fundacja Praw Człowieka

PRAWA DZIECKA – PACJENTA

WSTĘP

Dziecko w przypadku choroby zachowuje oczywiście wszystkie swoje prawa gwarantowane mu w prawie wewnętrznym i regulacjach międzynarodowych.

Chore dziecko ma takie same prawa jak pacjent dorosły z tym, że część jego praw decyzyjnych musi być przeniesiona na opiekunów prawnych.

Problemem jest granica wieku od którego dziecko – pacjent może:

- przyjąć i zrozumieć dotyczące go informacje,
- decydować o swym życiu i zdrowiu.

Drugim istotnym problemem powstaje w przypadku rozbieżności między decyzją dziecka, a decyzją jego opiekunów prawnych.

Dziecko z racji swych możliwości fizycznych, intelektualnych i emocjonalnych powinno posiadać dodatkowe prawa w stosunku do pacjentów dorosłych – ich określenie to trzeci z istotnych tu problemów.

PRAWA WSZYSTKICH PACJENTÓW, W TYM DZIECI

1. Prawo do świadczeń medycznych stosownie do stanu wiedzy i potrzeb pacjenta

Konstytucja RP (rodz. 8 art. 70) gwarantuje obywatelom RP prawo do ochrony zdrowia.

Konwencja o prawach dziecka (art. 24), którą Polska ratyfikowała w 1991 r. gwarantuje dzieciom prawo do jak najwyższego poziomu ochrony zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej.

Powszechna deklaracja praw człowieka zawiera ogólną normę (art. 25) uściśloną później w Międzynarodowym pakcie praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (art. 12): „Państwa-Strony uznają prawo każdego do korzystania z najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia fizycznego i psychicznego”.

Europejska karta społeczna (część I p. 11) głosi: „...każdy ma prawo do korzystania z wszelkich środków umożliwiających mu posiadanie najwyższego osiągalnego poziomu zdrowia...”.

Powoływane tu przepisy konstytucyjne i normy międzynarodowe należy traktować jako standardy, do których należy zmierzać, nie egzekwowlalne sądownie gwarancje ochrony zdrowia.

Nie dysponujemy systematycznymi danymi na temat dostępności i poziomu usług medycznych i nie jest też to przedmiotem opracowania. Obserwacja życia społecznego i potoczna wiedza pozwalają jednak twierdzić, że dostęp do „najwyższego osiągalnego poziomu ochrony zdrowia” zależy od pieniędzy, znajomości, miejsca zamieszkania (rejonizacja) i szeregu innych kryteriów.

Należy podkreślić, że od dwóch lat (Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 28 stycznia 1992 r.) prawo do bezpłatnej opieki zdrowotnej w Polsce mają wszystkie dzieci do 18-go roku życia.

Najgorzej „zaopiekowano” grupą dzieci są osoby w przedziale wieku 15-18 lat. Zarówno lecznictwo otwarte, jak i szpitale nie bardzo chcą (potrafią?) zajmować się tymi pacjentami. To już nie dziecko, więc typowy pediatra odsyła do lekarza dla dorosłych, ale jeszcze nie dorosły, więc...niech się nim zajmie pediatra.

Przychodnie internistyczne dla dzieci przyjmują pacjentów do 15-go roku życia. Starsze dzieci przyjmowane są w przychodniach dla dorosłych.

W otwartym lecznictwie specjalistycznym bywa różnie: na przykład Poradnie Zdrowia Psychicznego dla Dzieci i Młodzieży przyjmują pacjentów do 18-go roku życia, a Poradnie Kardiologiczne do ukończenia szkoły średniej czyli do 19-20 lat.

Szpitala dziecięce różnie ustaliły górną granicę wieku swoich pacjentów; na 14, 16 lub 18 lat.

Młodzież w okresie dojrzewania miewa liczne problemy emocjonalne, fizyczne i psychosomatyczne, z którymi często nie ma się gdzie zwrócić o pomoc. Ani służby medyczne, ani opieka psychologiczna, nie są tu wystarczające.

2. Zgoda na interwencję medyczną¹

Zgoda na interwencję medyczną, na to, by ktoś ze mną coś robił, jest bazą godności pacjenta, bazą, na której musi być budowana relacja lekarz – pacjent. Konieczność uzyskania zgody pacjenta na interwencję medyczną (badanie, zabieg, umieszczenie w szpitalu) można wywieść bezpośrednio z Konstytucji RP, która w art. 87 ust. 1 gwarantuje obywatelom nietykalność osobistą. Potwierdzeniem jej jest również konstrukcja dóbr osobistych człowieka zawarta w Kodeksie cywilnym (Ustawa z 23 kwietnia 1964 r., Dz.U. nr 16, poz. 93 z późn. zm.), który w art. 23 udziela ochrony prawnej takim prawom jak wolność i prywatność życia.

Explicite zasada ta została sformułowana w art. 19 pkt. 2 Ustawy z 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz.U. nr 91, poz. 408), który stanowi, że pacjent ma prawo do „wyrażenia zgody lub odmowy jej udzielenia na określone świadczenia – po uzyskaniu odpowiedniej informacji”. Art. 21 uzależnia natomiast przyjęcie do szpitala od zgody pacjenta lub jego przedstawiciela ustawowego (opiekuna faktycznego).

W węższym zakresie wymóg uzyskania zgody pacjenta ujęto w Ustawie z 28 października 1950 r. o zawodzie lekarza (Dz.U. nr 50, poz. 458), która w art. 17 ust. 1 zobowiązuje lekarza do uzyskania zgody pacjenta na wykonanie zabiegu operacyjnego oraz określa sytuację stanu wyższej konieczności, umożliwiającą podjęcie działania bez zgody pacjenta.

Również inne szczegółowe rozwiązania ze sfery prawa medycznego odsyłają do zgody pacjenta, jako jednego z warunków legalności podejmowanej interwencji medycznej. Zgoda pacjenta warunkuje dopuszczalność eksperymentu medycznego zarówno o charakterze terapeutycznym, jak i naukowym (art. 23a § 2 Kodeksu karnego – ustawa z 19 kwietnia 1969 r. Dz.U. nr 13, poz. 94 z późn. zm.) oraz klinicznych badań środków farmaceutycznych i materiałów medycznych (art. 16 ust. 1 Ustawy o środkach farmaceutycznych, materiałach medycznych, aptekach, hurtowniach i nadzorze farmaceutycznym z 10 października 1991 r. – Dz.U. nr 105, poz. 452).

Zgoda potencjalnego dawcy krwi na umieszczenie go w rejestrze dawców warunkuje możliwość pobrania krwi (rozporządzenie Ministra Zdrowia z 26 marca 1952 r. w sprawie krwiodawców, Dz.U. nr 17, poz. 104).

Zgoda żyjącego dawcy umożliwia pobranie nerki w celu transplantacji *ex vivo* (wytyczne Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 9 października 1975 r. w sprawie zabiegu przeszczepiania nerki). Wreszcie domniemana zgoda dawcy (czyli brak sprzeciwu

---

¹ W tym rozdziale wykorzystuję fragmenty opracowania dr Doroty Safjan „Prawa Pacjenta” – wydane w serii „Raporty, Ekspertyzy, Opinie” zeszyt 2 – Helsińska Fundacja Praw Człowieka.

wyrażonego za jego życia) warunkuje możliwość pobrania tkanki lub narządu w celu transplantacji *ex mortuo* (art. 24 ust. 2 Ustawy o zakładach opieki zdrowotnej).

Wymienione regulacje prawne nawiązują bezpośrednio do zgody pacjenta na podjęcie określonych czynności medycznych. Zwraca uwagę różnorodność ujęcia przez prawodawcę przesłanek zgody. Od wymogu tzw. „zgody poinformowanej” jak ma to miejsce w wypadku pobrania nerki od żyjącego pacjenta, to znaczy następuje po poinformowaniu dawcy o wszystkich następstwach zabiegu dla stanu jego zdrowia, poprzez ogólne stwierdzenie o udzieleniu zgody po uzyskaniu „odpowiedniej” informacji, do zupełnie ogólnikowego, enigmatycznego stwierdzenia, wskazującego na konieczność uzyskania zgody pacjenta (Ustawa o zawodzie lekarza – zgoda na zabieg operacyjny; Kodeks karny – zgoda na eksperyment medyczny).

Niezależnie jednak od przyjętej w konkretnym wypadku formy zapisu można przyjąć, że zgoda pacjenta – o ile stanowi warunek interwencji medycznej – musi być udzielona świadomie, swobodnie i dobrowolnie. Wynika to w szczególności z prawa cywilnego.

W przypadku choroby dziecka, zgodnie z polskim prawodawstwem, zgodę na interwencję medyczną wyrażają rodzice lub opiekunowie prawni dziecka.

Prawo nie różnicuje sytuacji dzieci w zależności od wieku i zdolność do skutecznego prawnie wyrażania oświadczeń woli przyznaje osobom, które ukończyły 18-cie lat. Tak więc niemowlak i człowiek siedemnastoletni są tu traktowani jednakowo.

Teoretycznie więc rodzice decydują czy:

- 14-letni chłopiec ma oddać jedną nerkę braciškowi,
- czy wykonać transfuzję krwi, ratującą życie, dziecku Świadców Jehowy,
- czy wykonać bardzo bolesną operację plastyczną, poprawiającą wygląd 15-letniej panienki.

W przypadku wątpliwości, czy rodzice istotnie działają w imię dobra dziecka, lekarze występują do sądów opiekuńczych z wnioskiem o doraźną ingerencję w sferę władzy rodzicielskiej. Sąd może ograniczyć władzę rodzicielską w zakresie konkretnej decyzji. Tego rodzaju sprawy sądy na ogół rozstrzygają błyskawicznie, wręcz „na telefon”.

Ponadto, szereg zabiegów leczniczych i rehabilitacyjnych jest po prostu technicznie niemożliwych bez współpracy pacjenta. Dlatego też personel medyczny z reguły stara się pozyskać zaufanie i przekonać małoletniego pacjenta do współdziałania w leczeniu.

W projektach nowych rozwiązań ustawowych pojawia się tendencja do uwzględniania woli małoletniego.

I tak w art. 28 projektu Ustawy o zawodzie lekarza (1991 r.) przewiduje się sytuację zgody opiekunów prawnych i równoczesnego sprzeciwu małoletniego pacjenta. W takim przypadku lekarz, przed podjęciem czynności diagnostycznych czy terapeutycznych, musi uzyskać zgodę sądu opiekuńczego.

W art. 8 ust. 5 projektu Ustawy o pobieraniu i przeszczepianiu tkanek i narządów (projekt z 1991 r.), który dopuszcza w ściśle określonych sytuacjach, pobranie tkanki (lecz nie narządu) od małoletniego dawcy przewidziano, że o dopuszczalności pobrania zadecyduje sąd opiekuńczy po wysłuchaniu osoby, która ma być dawcą, jeżeli osoba ta jest zdolna do świadomego wyrażania woli.

Cytowany już Kodeks etyki lekarskiej przewiduje natomiast w art. 30 możliwość pobrania szpiku kostnego od dziecka za zgodą jego przedstawiciela ustawowego lub opiekuna faktycznego i, o ile jest to możliwe, po uzyskaniu zgody samego małoletniego.

Ani omawiane wyżej projekty ustaw, ani też Kodeks etyki lekarskiej nie definiują pojęcia „małoletni”. Tak więc znowu pojawia się trudność interpretacyjna – czy zdanie np. 4-latka, który nie lubi zastrzyków ma być traktowane z równą powagą, jak sprzeciw 17-latka w sprawie operacji kardiologicznej? Czy w obu tych przypadkach powinien być zaangażowany sąd opiekuńczy?

Przyjęcie sztywnej granicy wieku jest zawsze dyskusyjne. Dlatego rozsądniejsze, choć trudne w stosowaniu, wydaje się kryterium małoletniego, zdolnego do świadomego wyrażania woli. Przyjęcie takiego kryterium rodzi jednak dalsze pytania o to, kto ma orzekać, czy konkretny młody człowiek jest już „dojrzały” i czy ta dojrzałość ma walor ogólny, czy też dotyczy jedynie konkretnej sytuacji decyzyjnej.

Wydaje się, że orzeczenie takie w stosunku do dzieci między 10 a 15 rokiem życia może wydać jedynie sąd opiekuńczy.

Jak omówiono to w p. 1, praktyka leczenia otwartego ustaliła granicę dorosłości na wiek 15 lat. Poradnie internistyczne dla dzieci przyjmują pacjentów do 15-go roku życia. Starsze dzieci odsyłane są do przychodni dla dorosłych, gdzie dziecko samo decyduje o zgodzie na badanie i leczenie. Praktycznie nie zdarza się by lekarz nie przyjął takiego pacjenta i kazał mu przyjść z którymś z rodziców lub opiekunem prawnym.

3. Prawo do informacji

Prawo do informacji jest ściśle związane z omawianą w poprzednim punkcie problematyką zgody na postępowanie lecznicze.

Warunkiem świadomego wyrażenia zgody lub jej odmowy jest odpowiedni zasób informacji o aktualnym stanie zdrowia, rokowaniu, proponowanych metodach leczenia i zakresie związanym z nimi ryzyka.

Prawo to wprost zostało zamieszczone w art. 13 p. 3 Ustawy o zakładach opieki zdrowotnej z 30 czerwca 1991 r. Sformułowane jest bezwarunkowo i nie przewiduje żadnych wyłączeń.

Cytowana norma prawna rażąco odbiega od praktyki medycznej. Polski lekarz często stara się zataić przed pacjentem prawdę w przypadkach rozpoznania ciężkich schorzeń i niepomyślnego rokowania.

Kodeks etyki lekarskiej (14 grudnia 1991 r.), uchwalony później niż ustawa, przewiduje w art. 18 możliwość nieinformowania pacjenta o rozpoznaniu i złym rokowaniu, jeżeli lekarz jest przekonany, że informacja taka spowoduje poważne cierpienie lub pogorszenie stanu zdrowia pacjenta.

Dylemat lekarzy – informować czy nie, dotyczy tylko pacjentów dorosłych. Regułą jest, że chore dziecko nie jest informowane o niczym, nie ma zwyczaju rozmawiania z małoletnimi pacjentami, nikt nie czuje się w obowiązku, by wyjaśnić cokolwiek małoletniemu dziecku. Co najwyżej rozmowa o stanie zdrowia i proponowanym leczeniu odbywa się między dorosłymi nad głową, czy łóżkiem, dziecka. Jak i co ono z tego zrozumie, to już jego sprawa.

Brak informacji zwiększa stres szpitalny i powoduje gorsze postępy w leczeniu. Luki informacyjne dzieci często wypełniają „domysłami” typu: „jestem tu za karę”, „rodzice mnie oddali, bo byłem niegrzeczny”. „Na pewno umrę, bo babcia umarła w szpitalu” itd.

Problemem jest tu granica wieku (czy dojrzałości dziecka) i braków w wiedzy psychologicznej wśród pediatrycznej służby zdrowia. Rozwiązaniem byłoby wprowadzenie na oddziały dziecięce wychowawców, czyli osób nie wykonujących zabiegów pielęgnacyjnych czy leczniczych, a zajmujących się jedynie byciem z dziećmi, ich problemami i lękami.

4. Tajemnica lekarska

Nakaz poszanowania tajemnicy lekarskiej sformułowany jest w przepisach ustawy o zawodzie lekarza (art. 14 z 1950 r.), jak również w Kodeksie etyki lekarskiej.

W stosunku do pacjentów niepełnoletnich informacje o ich stanie zdrowia, leczeniu i rokowaniu przekazywane są rodzicom lub opiekunom prawnym – Ustawa o zakładach opieki zdrowotnej z 30 sierpnia 1991 r. ust. 18 poz. 1.

Tajemnica lekarska w stosunku do dzieci jest poważnie łamana poprzez:

- informowanie o stanie zdrowia osób nieupoważnionych (sąsiadka, ciocia, nauczycielka),
- wydawanie zwolnień lekarskich z rozpoznaniem, przy czym statystyczne numery chorób są powszechnie znane.

Osobnym problem jest to, kto powinien wiedzieć o przewlekłych schorzeniach dziecka, by umieć udzielić mu pomocy? Dziecko chore na cukrzycę, padaczkę, niewydolność krążeniową powinno mieć możliwość uzyskania pomocy w szkole, czy na koloniach. Jedyne rodzice lub opiekunowie prawni powinni decydować o tym, kogo z otoczenia dziecka poinformować o jego stanie zdrowia. Nie powinien tego robić np. lekarz szkolny czy pielęgniarka.

To samo dotyczy sytuacji kierowania dziecka na badania psychologiczne i wykorzystywania wyników tych badań, teraz robi to wychowawca, często bez pośrednictwa rodziców.

5. Prawo do poszanowania godności

Ustawa o zakładach opieki zdrowotnej z 30 sierpnia 1991 r. art. 19 p. 4 stanowi, że „Pacjent ma prawo do poszanowania jego intymności i godności w czasie udzielania świadczeń zdrowotnych”.

Praktyka służby zdrowia daleko odbiega od regulacji ustawowej.

Jeżeli chodzi o dzieci, to zabiegi medyczne, pielęgnacyjne i higieniczne odbywają się „publicznie” i nikt nie liczy się z faktem, że np. 5-letnie dziecko czuje się zawstydzone czy upokorzone.

6. Prawo do szerokiego kontaktu z rodziną

Europejska karta dziecka w szpitalu² w p. 2 stanowi: „Dzieci przebywające w szpitalu powinny mieć prawo do tego, aby cały czas przebywali razem z nimi rodzice lub stali opiekunowie”; dalej w p. 3 – „wszystkim rodzicom należy tworzyć możliwość pozostawania w szpitalu razem z dzieckiem, trzeba ich do tego zachęcać i pomagać...”.

Ustawa o zakładach opieki zdrowotnej w art. 20 p. 2 stanowi, że osoba przebywająca w szpitalu ma m.in. prawo do „... opieki pielęgnacyjnej przez osobę bliską lub inną wskazaną osobę...”. Prawo to może być ograniczone jedynie ze względów epidemicznych lub ze względu na warunki przebywania w szpitalu innych chorych.

Praktyka szpitali i oddziałów dziecięcych jest bardzo zróżnicowana. W wielu szpitalach odwiedzanie chorych dzieci jest w ogóle zabronione lub też czas odwiedzin jest ściśle limitowany. Lekarze chętnie zasłaniają się dawno nie obowiązującymi regulaminami, przepisami, warunkami technicznymi i wymogami optymalnego przebiegu procesu leczniczego. Rodzice zaś nie zawsze znają swoje prawa, a jeszcze częściej obawiają się twardo je egzekwować.

Badania sondażowe³, zaprojektowane przez dr. Marka Kulerskiego, wykonane na ogólnopolskiej próbie losowej wykazały, że 96% badanych osób jest przekonanych, że rodzicom zależy by móc przebywać w szpitalu wraz z dzieckiem, gdy dziecko jest chore. 93% badanych było zdania, że szpital powinien zapewnić po temu odpowiednie warunki. Wizyty w szpitalach u chorych dzieci powinny trwać przez całą dobę bez ograniczeń – zdaniem 40%

---

² Karta została opracowana przez Krajowe Stowarzyszenie na rzecz Opieki nad Dziećmi w Szpitalu w Wielkiej Brytanii (National Association for the Welfare of Children in Hospital – NAWCH) i zaaprobowana przez 13 krajów na I Europejskiej Konferencji Stowarzyszeń na rzecz Dzieci w Szpitalu w 1988 r.

³ Opieka rodzicielska nad dziećmi przebywającymi w szpitalu – raport z badań wykonanych przez SMG KRC Poland w listopadzie 1993 r.

badanych, kilka godzin codziennie – zdaniem 23% i po kilka godzin, kilka razy w tygodniu – zdaniem 13%.

Osoby badane, które były przekonane, że nie należy zezwalać na odwiedziny chorych dzieci przez całą dobę, jako główny powód podawały utrudnienia w organizacji pracy szpitala.

SZCZEGÓLNE PRAWA DZIECI – PACJENTÓW

Dziecko jako pacjent powinno mieć dodatkowe, poza wspólnymi dla wszystkich pacjentów, prawa.

W zależności od poziomu rozwoju fizycznego, intelektualnego i emocjonalnego dziecko może i powinno być włączone w proces decydowania o sobie i do aktywnego współuczestniczenia w procesie leczniczym.

1. Prawo do leczenia w warunkach odpowiednich dla wieku dziecka

Chodzi tu o wyposażenie szpitali w odpowiednie sprzęty, meble, urządzenia sanitarne, zabawki, książki, stosowną dietę itp.

Problem ten nie został uregulowany w żadnych znanych mi przepisach prawa, być może na zasadzie oczywistości. Wydaje się jednak, że wiele utrudnień w pracy personelu i jakości pobytu dzieci w szpitalach wiąże się z tą sferą zagadnień.

2. Prawo do ochrony stanu psychicznego

Problem ten także nie jest regulowany prawnie. Pobyt w szpitalu, nawet uwięziony pełnym sukcesem medycznym, często jednak jest tak traumatyczny dla małego pacjenta, że powoduje trwałe zaburzenia w jego rozwoju (choroba sieroca, nerwice, lęki, moczenie nocne itp.).

Dziecko w szpitalu cierpi więc nie tylko z powodu schorzenia, ale także z tęsknoty za najbliższymi. Małe dziecko nie rozumie dlaczego jest gdzieś oddane, dlaczego inni ludzie, a nie rodzice zajmują się nim. Większe dzieci przyjęte do szpitala zdobywają doświadczenie, że ich rodzice są równie bezradni, jak one wobec decyzji personelu medycznego.

Podstawową formą aktywności małego dziecka jest zabawa, a dziecka starszego zabawa i nauka. W większości szpitali dziecięcych funkcjonują szkoły i są prowadzone zajęcia przedszkolne. Mimo to we wszystkich szpitalach dzieci się nudzą. Mają zapewnioną opiekę medyczną, natomiast nikt nie troszczy się o to, by zapewnić im atrakcyjny sposób spędzania czasu, zorganizować zabawę czy opowiedzieć bajkę. Izolacja od bliskich i nuda zwiększają cierpienia chorych dzieci i często wywołują objawy tzw. „choroby szpitalnej”.

Jedynym wyjściem jest tu szerokie otwarcie drzwi szpitali dziecięcych dla rodziców i nałożenie na służbę zdrowia odpowiedzialności za stan psychofizyczny dziecka w całości, a nie tylko jego prawego oka, czy lewej nogi.

Może to być zrealizowane poprzez wprowadzenie na oddziały psychologów lub lepsze przygotowanie kadr medycznych do zajmowania się pozamedycznymi potrzebami i problemami małych pacjentów.

3. Prawo do ochrony w sytuacji dziecka maltretowanego

Zgodnie z przepisami wydanymi przez Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej w 1971 r. przypadki drastycznego znęcania się fizycznego lub przemocy seksualnej wobec dzieci powinny być rejestrowane jako jednostka chorobowa E-967 – zespół dziecka maltretowanego i zgłaszane przez lekarza do prokuratury.

Przepis ten nie funkcjonuje. Wynika to zapewne z kilku powodów:

– trudności diagnostyczne,

- niechęci lekarzy do kontaktowania się z wymiarem sprawiedliwości,
- nieznamość przepisów.

Z drugiej strony, jak wynika to z doświadczeń Komitetu Ochrony Praw Dziecka, prokuratury poważnie traktują takie sprawy dopiero, jeśli zgłaszane jest zabójstwo lub trwałe kalectwo dziecka. W innych przypadkach doniesienia są bagatelizowane lub postępowanie umarza się z braku dowodu winy lub niskiej szkodliwości społecznej czynu.

Lekarz, jak każdy inny obywatel, ma obowiązek powiadomienia organów ścigania o popełnieniu przestępstwa. W sytuacji, gdy przestępstwo dotyczy dziecka, wypełnienie tego obowiązku powinno być egzekwowane na drodze służbowej i karnej.

4. Prawo do kontaktowania się z rodziną

W przypadku, gdy dziecko umieszczane jest w szpitalu przez inne osoby niż rodzice (np. z wypadku ulicznego), jednostka służby zdrowia powinna mieć obowiązek jak najszybszego powiadomienia o tym fakcie rodziców lub opiekunów dziecka. W przypadku dziecka starszego należy udzielić mu wszelkiej pomocy w skontaktowaniu się z rodziną.

Formalnie taki obowiązek szpitala można wywieść z faktu, że zgodę na leczenie dziecka (i wszelką interwencję medyczną) wyrażają rodzice. Szpital powinien więc natychmiast skontaktować się z rodzicami i uzyskać ich zgodę (poza przypadkami bezpośredniego zagrożenia życia, co regulowane jest odrębnymi przepisami).

W praktyce, szpitale często w ogóle nie podejmują prób powiadomienia rodziców o hospitalizacji ich dziecka.

5. Prawo do opieki bez wskazań medycznych

Art. 23 pkt. 1 Ustawy o zakładach opieki zdrowotnej stanowi, że: „...jeżeli przedstawiciel ustawowy lub opiekun faktyczny nie zabiera ze szpitala małoletniego, szpital zawiadamia o tym gminę i organizuje przewóz pacjenta do miejsca zamieszkania...”.

Praktyka w tej sprawie jest lepsza niż przepis. Nie zdarzają się przypadki wypisania do „nikąd”, czy odwożenia dzieci do rodzin, które nie chcą ich przyjąć. Są dzieci przebywające miesiącami w szpitalach bez wskazań medycznych, do czasu zapewnienia im opieki w rodzinach adopcyjnych, zastępczych czy domach dziecka. Praktyka ta niepotrzebnie obciąża szpitale zadaniami opiekuńczymi. Prawo zdrowego dziecka do opieki powinno być realizowane poza strukturą służby zdrowia. Obecną praktykę, choć korzystną dla dziecka należy zmienić w kierunku rozdzielenia funkcji leczniczych i opiekuńczych.

PROCEDURY OCHRONY PRAW DZIECKA – PACJENTA

1. Co mogą zrobić rodzice niezadowoleni z leczenia dziecka lub warunków przebywania dziecka w szpitalu?

a) zażądać zmiany lekarza od:

- kierownika przychodni,
- ordynatora oddziału,
- dyrektora szpitala,

b) złożyć skargę na postępowanie wobec dziecka do:

- kierownika przychodni,
- ordynatora szpitala,
- dyrektora szpitala,

– organów utrzymujących zakład (najczęściej Wojewoda), Rady Nadzorczej w publicznym (państwowym) zakładzie opieki zdrowotnej,

c) wszcząć postępowanie przed sądem lekarskim poprzez złożenie skargi do rzecznika odpowiedzialności zawodowej (o ile nastąpiło wykroczenie zawodowe lekarza). W przypadku

wykroczenia zawodowego pielęgniarki – postępowanie wszczyna się przed sądem pielęgniarskim,

d) wszcząć postępowanie cywilne przed sądem powszechnym w przypadku, gdy w związku z leczeniem wyrządzono dziecku szkodę (rozstrój zdrowia, w tym również psychicznego) lub gdy postępowanie lekarskie (np. zaniechanie, wadliwe leczenie) prowadzi do bezpośredniego zagrożenia szkodą,

e) zawiadomić prokuratora, jeżeli postępowanie konkretnych osób nosi znamiona przestępstwa,

f) wysłać skargę do Rzecznika Praw Obywatelskich z prośbą o interwencję.

2 Co może zrobić samo dziecko?

a) może podjąć próbę skorzystania ze środków wymienionych w punkcie 1 a, b, e, f.

b) jeżeli dziecko, zwłaszcza dorastające, ma zasadniczo odmienny od rodziców pogląd na temat swojego leczenia lub postępowania medycznego i porozumienie staje się niemożliwe, może zawiadomić sąd opiekuńczy, domagając się wydania doraźnego zarządzenia sądu ograniczającego władzę rodzicielską w przedmiocie konkretnego leczenia. Przesłanką orzeczenia sądu opiekuńczego będzie „dobro dziecka”. Formalnie sąd podejmuje działanie z urzędu, a zawiadomienie (wniosek) złożony przez dziecko ma takie samo znaczenie, jak zawiadomienie (wniosek) złożony przez każdą inną osobę, która uznaje, że dobro dziecka w konkretnej sytuacji jest zagrożone.

Dziecko może też skorzystać z pośrednictwa osób do których ma zaufanie (np. dalszych członków rodziny, nauczyciela, lekarza, sąsiadów) lub instytucji społecznych. Osoby te lub instytucje mogą zawiadomić sąd opiekuńczy o zagrożeniu dobra dziecka, a sąd podejmie działania z urzędu.

SPRAWY DO ROZWIĄZANIA I POSTULATY ZMIAN

- Konstrukcja prawna „Przedstawiciel ustawowy lub opiekun faktyczny” używana w Ustawie o zakładach opieki zdrowotnej i Kodeksie etyki lekarskiej zrównuje w wielu sytuacjach decyzyjnych rodziców i opiekunów faktycznych. Opiekun faktyczny to praktycznie osoba, która aktualnie trzyma dziecko za rękę. Może to być babcia, ciocia, nauczycielka, wychowawczyni na koloniach, ale również przypadkowy świadek wypadku ulicznego, który udzielił dziecku pomocy i dostarczył je do szpitala. Z pewnością osoby takie (bez wyraźnego, pisemnego upoważnienia rodziców) nie powinny podejmować decyzji o umieszczeniu dziecka w szpitalu czy sposobie jego leczenia. W praktyce konstrukcja prawna opiekuna faktycznego jest nie jasna i może być źródłem bezprawnych i szkodliwych dla dziecka decyzji.

- Nieuregulowana i trudna do regulacji jest sprawa granicy wieku, od którego dziecko może współdecydować lub decydować o sprawach swojego życia i zdrowia. Być może rozsądna jest granica wieku 15 lat, tak jak to ustaliła praktyka leczenia otwartego.

- Sprawa otwarcia szpitali i oddziałów dziecięcych oraz tworzenia warunków do stałego przebywania rodziców ze swoimi chorymi dziećmi wymaga regulacji. Przepisy porządkowe i regulaminy szpitalne tworzone przez Rady Nadzorcze powinny być w tym względzie ujednoczone i dostosowane do standardów ustawowych.

- Proponujemy podjęcie działań w kierunku zwiększenia aktywności i roli sądów opiekuńczych w przypadkach rozbieżności w rozumieniu dobra chorego dziecka pomiędzy rodzicami, lekarzami i samymi dziećmi.

- Proponujemy obarczenie odpowiedzialnością za stan psychofizyczny dziecka przebywającego w szpitalu jednostek służby zdrowia w celu zminimalizowania ubocznych skutków hospitalizacji (tzw. choroba szpitalna). Cel ten można osiągnąć poprzez:

- wprowadzenie do szpitali i oddziałów dziecięcych etatowych wychowawców-psychologów,
- doksztalcenie kadry medycznej (lekarzy i pielęgniarek) w zakresie potrzeb psychicznych małych pacjentów.

DZIECKO PRZED ORGANAMI WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

I. SYTUACJA DZIECKA BĘDĄCEGO W KONFLIKCIE Z PRAWEM KARNYM

WSTĘP

W niniejszym rozdziale omówimy sposób uregulowania sytuacji dziecka, które naruszyło prawo karne, zastanawiając się jakie uprawnienia i gwarancje przyznają mu nasze przepisy i co należałoby w nich zmienić w świetle standardów międzynarodowych.

Ustawodawca winien zapewnić młodzieży odpowiednie prawa i ich ochronę przy pomocy określonych mechanizmów prawnych. Informacje o tym powinny być upowszechnione w społeczeństwie.

Trzeba też pamiętać, że dokonujące się w naszym kraju przeobrażenia nie tylko w sferze polityczno-gospodarczej, ale także w dziedzinie społecznej, moralnej, światopoglądowej – zmieniają relacje: młodzież – społeczeństwo – władza. Inne muszą być więc wymagania stawiane młodzieży, inne oczekiwania społeczeństwa pod jej adresem, inne prawa przyznane młodzieży, inne podłoże konfliktów i inne sposoby ich rozwiązywania.

Rozwój demokracji w naszym kraju upowszechnienie idei praw człowieka powoduje, że ludzie (w tym szczególnie młodzież) zaczęli się domagać poszanowania i respektowania tych praw przez innych członków społeczeństwa – przez rodziców, nauczycieli, osoby reprezentujące władzę. Zetknięcie się tych żądań z pewnymi tradycyjnymi formami sprawowania swych ról przez dorosłych członków społeczeństwa w stosunku do młodzieży – spowoduje zderzenie różnych wzorów postępowania, wywoła konflikty. Umiejętne i właściwe rozwiązanie tych sporów jest bardzo ważne, a jednocześnie bardzo trudne, trzeba bowiem respektować zarówno prawa dzieci i młodzieży, jak i osób dorosłych.

MIĘDZYNARODOWE STANDARDY PRAW DZIECKA

Interesujące nas tu standardy międzynarodowe zawarte są w:

1. Konwencji o prawach dziecka¹,
2. Regułach minimalnych ONZ dla wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich²,
3. Zaleceniach i rekomendacjach Rady Europy dotyczących reakcji społecznej na przestępczość nieletnich³.

---

¹ Konwencja o prawach dziecka – przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20. XI. 1989 r., ratyfikowana przez Polskę dnia 7. VI. 1991 r. (Dz.U. z 1991 r. nr 16 poz. 71).

² Standardowe reguły minimalne dla Wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich ONZ – przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne NZ 29. XI. 1985 r.

³ Rekomendacje (Zalecenia) Komitetu Ministrów Rady Europy – dotyczące Reakcji społecznych wobec przestępczości nieletnich przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy 17. IX. 1987 r.

We wszystkich tych dokumentach zawarte są reguły dotyczące nieletnich popełniających czyny karalne lub wykazujących przejawy demoralizacji.

Nawet przy pobieżnym omówieniu warto zwrócić uwagę na niektóre sformułowane w nich podstawowe zasady i gwarancje prawne.

Podkreśla się w nich przede wszystkim podmiotowość dziecka oraz konieczność zapewnienia mu warunków prawidłowego rozwoju jego osobowości. Mówi się o potrzebie poszanowania przez dorosłych tożsamości dziecka, jego godności i prywatności. Dziecko, z uwagi na swą niedojrzałość biofizyczną, emocjonalną, umysłową i społeczną – wymaga opieki i ochrony.

Jedną z podstawowych, jest zasada kierowania się dobrem dziecka. Dotyczy to wszystkich osób, instytucji i władz mających kontakt z dziećmi. W działaniach dotyczących dziecka są one zobowiązane do kierowania się najlepiej pojętym interesem dziecka.

Inną ważną zasadą – jest prawo dziecka do wychowywania się w rodzinie. Od zasady tej można odstąpić tylko wyjątkowo w ściśle określonych przez prawo sytuacjach.

W aktach międzynarodowych wymienia się szczegółowy katalog praw, które przysługują dziecku.

Z punktu widzenia tego rozdziału, interesują nas prawa gwarantowane dziecku, które staje przed sądem rodzinnym.

Regulująca w Polsce te problemy Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich jest w zasadzie zgodna z normami międzynarodowymi. Proponujemy jednak pewne zmiany w przepisach, które zapewnią zwiększenie gwarancji procesowych dla nieletnich. Część tych propozycji spowodowana jest faktem, iż jak wynika z badań empirycznych, w praktyce, mimo w zasadzie poprawnych rozwiązań prawnych – prawa nieletniego są naruszane.

SĄD RODZINNY – ROZWIĄZANIA MATERIALNO – PRAWNE

Sytuację prawną dzieci, które dokonały czynu karnego lub które wykazują przejawy demoralizacji – reguluje całościowo Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich⁴. W Ustawie tej uregulowane są zarówno kwestie materialno-prawne, jak też niektóre problemy procesowe oraz zagadnienia dotyczące wykonywania środków wychowawczych i poprawczych wobec nieletnich. W myśl Ustawy sąd rodzinny i sędzia sądu rodzinnego ma bardzo szerokie uprawnienia. Sędzia rodzinny podejmuje decyzje we wszystkich istotnych sprawach dotyczących nieletnich popełniających czyny karalne lub wykazujących przejawy demoralizacji. Po zawiadomieniu o przestępstwie, sędzia decyduje o tym, czy sprawa będzie prowadzona, czy też zostanie umorzona. Sędzia prowadzi postępowanie wyjaśniające, rozpoznawcze, zleca różne czynności policji i kuratorom sądowym, decyduje o przeprowadzeniu badań w Rodzinnym ośrodku diagnostyczno-konsultacyjnym, orzeka środki wychowawcze, lecznicze bądź poprawcze, które może zmieniać w trakcie ich wykonywania oraz wykonuje orzeczone środki.

Celem ustawy (jak sformułowano w preambule) jest:

- przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich,
- stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem lub zasadami współżycia społecznego,
- dążenie do umacniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej i poczucia odpowiedzialności rodzin za wychowanie nieletnich.

1. Podstawowe definicje

A. Pojęcie nieletniego.

---

⁴ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z dn. 12. XI. 1982 nr 35 poz. 228).

Problematyka terminologiczna określająca kto jest dzieckiem, nieletnim, małoletnim, młodocianym – wymaga odpowiedniego uporządkowania. Obecne definicje funkcjonujące w różnych aktach prawnych są zdecydowanie niekonsekwentne, niespójne a niekiedy nawet sprzeczne.

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich określa pojęciem „nieletni” trzy kategorie osób:

- a) osoby w wieku do 18 lat, u których występują przejawy demoralizacji,
- b) osoby w wieku od 13 do 17 lat, które dopuściły się czynu karalnego,
- c) osoby w wieku do 21 lat, wobec których wykonywane są środki wychowawcze lub poprawcze.

Takie uregulowanie powoduje pewne zamieszanie terminologiczne, obejmuje bowiem jednym pojęciem osoby w bardzo różnym wieku, które przez różne akty prawne są definiowane inaczej⁵ (np. osoby w wieku 17-21 lat określa się w prawie karnym terminem młodociani⁶ – art. 120 § 4 Kodeksu karnego).

Z tego względu lepszym rozwiązaniem wydaje się umieszczenie w Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich stwierdzenia, że osoby w wieku 17-21 lat są traktowane jako nieletnie⁷.

Potrzeba ujednoczenia i uporządkowania terminologii w zakresie wieku osób obejmowanych daną definicją, łączy się też z problemem wieku odpowiedzialności karnej w naszym ustawodawstwie. I do tej kwestii ustosunkujemy się w dalszym ciągu tego rozdziału.

B. Pojęcie „dobra nieletniego”.

Dyrektywą całej Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich – jest wyrażona w jej art. 3 zasada kierowania się dobrem nieletniego. I chociaż jest to pojęcie nie do końca zdefiniowane przez ustawodawcę, to jednak intuicyjnie wyczuwamy, na czym ono polega. Funkcjonuje ono zresztą od dawna w prawie rodzinnym i opiekuńczym i doczekało się licznych komentarzy i interpretacji. Analizując pojęcie dobra nieletniego należy też korzystać z osiągnięć takich dyscyplin jak psychologia, pedagogika, socjologia, medycyna itp.

Art. 3 U.p.n. – stanowi bardzo ogólnie, że kierowanie się dobrem nieletniego polega, między innymi na „dążeniu do osiągnięcia korzystnych zmian w osobowości i zachowaniu nieletniego”. Ustawodawca widzi więc dobro nieletniego przez pryzmat jego resocjalizacji. Jest to może podejście zbyt jednostronne i należałoby bardziej dookreślić pojęcie dobra nieletniego. W dalszym ciągu art. 3 U.p.n. zapisano, iż sąd rodzinny (oraz inne instytucje państwowe i społeczne uczestniczące w postępowaniu w sprawie nieletniego) powinny w miarę potrzeby spowodować, aby rodzice prawidłowo spełniali swe obowiązki wobec nieletniego, uwzględniając przy tym interes społeczny. Przy czym w tej ostatniej kwestii należy się zgodzić z opinią wyrażoną przez A. Strzembosza, że „nie może być sprzeczności między dobrem nieletniego a interesem społecznym polegającym właśnie na prawidłowej socjalizacji dzieci i młodzieży zagrożonych wykołajaniem społecznym. Interes społeczny, powinien być zatem uwzględniony tylko wówczas, gdy nie sprzeciwia się dobru nieletniego⁸”.

Kierując się dobrem nieletniego sędzia sądu rodzinnego rozpatrując sprawę bierze pod uwagę: …„osobowość nieletniego, a w szczególności wiek, stan zdrowia, stopień rozwoju

⁵ Np. dzieci i młodzież w wieku do lat 18 określani są przez kodeks rodzinny i opiekuńczy jako „małoletni” bądź „dzieci”.

⁶ W prawie pracy natomiast definiuje się jako młodocianych osoby, które ukończyły 15 lat a nie ukończyły lat 18 (art. 190 § 1 Kodeksu pracy; Ustawa z dn. 26. VI. 1974 r., Dz.U. z 1974 r. nr 24 poz. 191 z późniejszymi zmianami).

⁷ Por. A. Ratajczak: *Materialno-prawne problemy Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*. Państwo i Prawo, 1983, zesz. nr 2.

⁸ Por. A. Strzembosz: *System sądowych środków ochrony dzieci i młodzieży przed niedostosowaniem społecznym*. Lublin, 1985.

psychicznego i fizycznego, cechy charakteru, a także zachowanie się oraz przyczyny i stopień demoralizacji, charakter środowiska oraz warunki wychowania nieletniego (art. 3 § 2 U.p.n.).

Wymienione czynniki nie stanowią wyczerpującej listy cech uwzględnianych przez sędziego w konkretnych przypadkach. Warto zwrócić uwagę, że redakcja tego artykułu nie jest zbyt zręczna, sugeruje bowiem, że wiek i stan zdrowia są składnikami osobowości. Jest to jednak sprawa odpowiedniego przereklamowania tego przepisu.

C. Pojęcie demoralizacji i czynu karalnego.

W myśl przepisów ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich ingerencja sądu rodzinnego jest możliwa nie tylko w przypadku popełnienia przestępstwa przez nieletniego, ale także wówczas, gdy wykazuje on tzw. przejawy demoralizacji. Przy czym nieletnich do lat 13, którzy popełnili czyn karalny, traktuje się jako wykazujących symptomy demoralizacji i tylko na tej podstawie można ich objąć postępowaniem przed sądem rodzinnym.

Pojęcie demoralizacji nie jest w ustawie ściśle określone. Przykładowo tylko wymienia się w niej zachowania mające świadczyć o demoralizacji. Są to: „...naruszenie zasad współżycia społecznego, popełnienie czynu zabronionego, systematyczne uchylanie się od obowiązku szkolnego lub kształcenia zawodowego, używanie alkoholu lub innych środków w celu wprowadzenia się w stan odurzenia, uprawianie nierządu, włóczęgostwo, udział w grupach przestępczych...” (art. 4 § 1 U.p.n.).

W literaturze podkreśla się, że pojęcie demoralizacji jest płynne, nieokreślone i ocenne. Uważa się też, że o demoralizacji można mówić jedynie, gdy mamy do czynienia nie z jednostkowym zachowaniem, ale gdy przejawy demoralizacji są skumulowane i gdy występuje względnie trwałe i systematyczne naruszanie przez dzieci podstawowych norm społeczno-obyczajowych, których wypełniania wymaga się od młodzieży w tym wieku⁹.

Krytycznie ocenia się brak precyzyjnego zdefiniowania pojęcia demoralizacji w ustawie i brak ustalenia ścisłych kryteriów, na podstawie których sędziowie mogliby ocenić, czy u konkretnego nieletniego demoralizacja występuje i w jakim nasileniu¹⁰. Trzeba jednak od razu powiedzieć, że sformułowanie takich kryteriów byłoby niezmiernie trudne i między innymi właśnie dlatego zrezygnowano z tego na etapie kształtowania tekstu Ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Uściślenie definicji demoralizacji zwiększyłoby funkcje gwarancyjne przepisów ustawy, ale czy nie nadmiernie krępowałoby sędziego i czy w konsekwencji nie przyniosłoby więcej szkody niż pożytku?

Natomiast warto podkreślić, że słusznie krytykuje się wprowadzenie w art. 4 U.p.n. sformułowania, iż naruszenie zasad współżycia społecznego może świadczyć o demoralizacji. Przyjęcie bowiem takiego określenia nadmiernie rozszerza pojęcie demoralizacji i powinno być z redakcji tego przepisu usunięte.

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że sędzia rodzinny w każdej konkretnej sprawie podejmuje decyzję o tym, czy należy wszcząć i prowadzić postępowanie o demoralizację lub o dokonanie czynu karalnego. Jeżeli więc sędzia rodzinny uzna, że okoliczności sprawy nie dają podstaw do ingerencji wymiaru sprawiedliwości w życie nieletniego (np. nieletni wykazuje nieznaczny stopień demoralizacji) – może nie wszcząć postępowania w sprawie lub już wszczęte umorzyć w każdym jego stadium (art. 21 § 1,2 U.p.n.).

---

⁹ Por. Z. Ostriańska: Problem nieprzystosowania społecznego młodzieży. W: J. Jasiński (red.): Zagadnienia nieprzystosowania społecznego i przestępczości w Polsce. Warszawa 1978, oraz D. Wójcik: Nieprzystosowanie społeczne młodzieży. Warszawa, 1984.

¹⁰ Z. Sienkiewicz: Sporne kwestie wokół pojęcia demoralizacji i nieprzystosowania społecznego. W: T. Bojarski (red.): Postępowanie z nieletnimi, orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych i poprawczych. Lublin, 1988.

Drugą kategorią osób podlegających przepisom ustawy są nieletni, którzy mając ukończone 13 lat, a przed ukończeniem lat 17 popełnili czyn zabroniony: przestępstwo, przestępstwo skarbowe lub wykroczenie. W art. 1 § 2 pkt. 2b U.p.n. wymieniono te wykroczenia, są to głównie czyny przeciwko mieniu, przeciwko porządkowi i spokojowi publicznemu, bezpieczeństwu osób i mienia, bezpieczeństwu i porządkowi w komunikacji itp.

SĄD RODZINNY – WŁAŚCIWOŚĆ RZECZOWA I MIEJSCOWA

Do kompetencji sądu rodzinnego¹¹ należy m.in. rozpoznawanie spraw o demoralizację nieletnich oraz spraw o dokonywanie przez nich czynów karalnych¹² (art. 15 U.p.n.). W ustawie przewidziane są jednak w ściśle określonych sytuacjach wyjątki od tej zasady i wówczas sprawę nieletniego prowadzi zwykły sąd „dla dorosłych”. Ma to miejsce wówczas gdy:

1) nieletni dokonał czynu karalnego wspólnie z człowiekiem dorosłym (tj. mającym ukończone 17 lat), a prokurator uznał, że nieodzowne jest łączne rozpoznawanie sprawy i nie przekazał jej do sądu rodzinnego¹³,

2) zachodzą podstawy do orzeczenia wobec nieletniego kary na podstawie art. 9 § 2 Kodeksu karnego,

3) przeciwko nieletniemu, który dopuścił się czynu karalnego (wymienione w art. 1 § 2 pkt. 2a, tj. dokonał przestępstwa lub przestępstwa skarbowego) jeśli wszczęto postępowanie po ukończeniu przez niego 18 lat (art. 18 § 2)

Sądem rozpoznającym sprawę nieletniego (o demoralizację czy o czyn karalny) jest sąd rodzinny właściwy ze względu na miejsce zamieszkania nieletniego (art. 17 §1,2, 3 U.p.n.).

Sędzia rodzinny w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym rozpoznaje sprawę na posiedzeniu jednoosobowo, a w postępowaniu poprawczym – w składzie 1 sędziego i 2 ławników. W postępowaniu odwoławczym sąd orzeka w składzie 3 sędziów zawodowych.

1. Granice wieku odpowiedzialności nieletnich przed sądem rodzinnym

W naszym ustawodawstwie nie jest konsekwentnie uregulowana sprawa wieku postawienia przed sądem rodzinnym nieletniego z powodu jego demoralizacji bądź z uwagi na popełnienie czynu karalnego.

W przypadku demoralizacji górną granicę odpowiedzialności ustalono na 18 lat¹⁴, nie sprecyzowano natomiast dolnej granicy wieku, poniżej którego nie można wszcząć sprawy o demoralizację nieletniego.

Teoretycznie więc można (a również zdarza się to w praktyce)¹⁵ skierować do sądu rodzinnego sprawę bardzo małego dziecka, jako wykazującego przejawy demoralizacji.

Nieuregulowanie tej kwestii, to jest nieustalenie minimalnej granicy wieku odpowiedzialności, jest uważane za błąd, zwłaszcza z punktu widzenia funkcji gwarancyjnej

¹¹ Sądy rodzinne zajmują się również wieloma innymi sprawami np. podejmują decyzje dotyczące wykonywania władzy rodzicielskiej, udzielają zezwoleń na zawarcie związku małżeńskiego przez osoby niepełnoletnie, rozpatrują sprawy o przysposobienie itp.

¹² Są to powszechne sądy rejonowe. Wydziały rodzinne i nieletnich, nazwane w Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich – sądami rodzinnymi.

¹³ Regułą jednak jest, iż w takiej sytuacji prokurator wyłącza sprawę nieletniego i przekazuje ją do rozpoznania sędziemu rodzinnemu (art. 16 § 1 U.p.n.). I tak się dzieje najczęściej w praktyce. W Ustawie zapisano zresztą warunek, że rozpoznanie sprawy przez sąd zwykły może nastąpić w szczególnie uzasadnionych przypadkach, gdy czyn karalny nieletniego pozostaje w ścisłym związku z czynem osoby dorosłej, a dobro nieletniego nie stoi na przeszkodzie łącznemu prowadzeniu sprawy (art. 16 § 2 U.p.n.).

¹⁴ Odpowiada to pojęciu dziecka przyjętemu przez Konwencję o prawach dziecka (art. 1 Konwencji).

¹⁵ W badaniach reprezentatywnej próby nieletnich, których sprawy umorzono w postępowaniu przygotowawczym – 16,6% „sprawców” miało poniżej 10 lat – por. H. Kolakowska-Przełomiec, D. Wójcik: Selekcja nieletnich przestępców w sądach rodzinnych. Warszawa, 1990.

prawa oraz ochrony dziecka przed niewłaściwą i przedwczesną ingerencją władzy sądowej. Należałoby więc postulować ustalenie takiej minimalnej granicy wieku, poniżej którego nie można by wszczynać postępowania o przejawy demoralizacji wykazywane przez dziecko, a jedynie pozostawić możliwości ingerencji sądu rodzinnego jako władzy opiekuńczej. Zdajemy sobie oczywiście sprawę z tego, że wyznaczenie tu „właściwej” granicy wieku nie jest sprawą łatwą, gdyż szybkość rozwoju jednostki jest zróżnicowana.

Druga kategoria osób odpowiadających na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, to jak już wspomniano – nieletni, którzy popełnili czyn karalny po ukończeniu 13, a przed ukończeniem 17 lat. Osoby mające ukończone 17 lat, w przypadku popełnienia przez nich przestępstwa odpowiadają na zasadach przewidzianych przez Kodeks karny, jak ludzie dorośli.

Jednak zarówno Kodeks karny jak i Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich przewidują odstępstwo od tej zasady i możliwość zastosowania kary (wymierza się ją na podstawie K.k., U.p.n. nie zna takiego pojęcia) wobec nieletniego, już w wieku 16 lat. Art. 9 Kodeksu karnego przewiduje, że można orzec kary w nim przewidziane wobec nieletniego, który po ukończeniu 16 lat..., popełnia zbrodnię przeciwko życiu, zbrodnię zgwałcenia, rozboju, lub zbrodnię przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu albo umyślnie powoduje ciężkie uszkodzenia ciała lub ciężki rozstrój zdrowia”. Ustawodawca stanowi jednak, że taki nieletni może odpowiadać na zasadach określonych w Kodeksie karnym, „...jeżeli okoliczności sprawy oraz właściwości i warunki osobiste sprawcy za tym przemawiają, a zwłaszcza, gdy poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”. Oznacza to, że nawet, gdy nieletni w wieku 16 lat popełni którąś z wymienionych w art. 9 K.k. zbrodni – nie musi być wobec niego orzeczona kara, decyduje bowiem o tym w każdym konkretnym przypadku sędzia rodzinny, biorąc pod uwagę wiele elementów dotyczących samego nieletniego, popełnionego czynu i efektywność dotychczasowych oddziaływań sądu rodzinnego.

Ustalenie odpowiedzialności karnej na 17 lat, a pełnoletności w myśl prawa cywilnego na 18 lat, jest wyrazem niekonsekwencji ustawodawcy. Ta niespójność przepisów powoduje w praktyce wiele zamieszania. W innych krajach europejskich przepisy prawa cywilnego i karnego są w tym zakresie bardziej jednolite. Niezbędne więc jest konsekwentne uregulowanie tej sprawy i podniesienie granicy wieku odpowiedzialności karnej do 18 lat – co również naszym zdaniem – będzie bardziej niż obecnie zgodne z rozwiązaniem przyjętym w Konwencji o ochronie praw dziecka¹⁶.

4. Środki wychowawcze i poprawcze

System środków wychowawczych, leczniczych i poprawczych oraz obowiązków - nie jest zbyt zróżnicowany. Sąd rodzinny może stosować wobec wszystkich nieletnich środki wychowawcze, lecznicze i obowiązki, a środki poprawcze (w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym) jedynie wobec nieletnich, którzy dopuścili się czynu karalnego i to oczywiście tylko w tych przypadkach, gdy sędzia podejmie taką decyzję.

Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich przewiduje następujące środki wychowawcze, obowiązki, środki lecznicze i poprawcze:

- 1) upomnienie,
- 2) zobowiązanie do określonego postępowania, a zwłaszcza do naprawienia szkody, do podjęcia nauki lub pracy, do powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, do zaniechania używania alkoholu lub innego środka służącego do wprowadzania się w stan odurzenia,
- 3) nadzór odpowiedzialny rodziców lub opiekuna,

---

¹⁶ Por. H. Kołakowska-Przelomiec, D. Wójcik: Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich a Konwencja o prawach dziecka. *Studia Prawnicze*, 1992 r., z. 3-4.

- 4) nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej zakładu pracy, albo osoby godnej zaufania – udzielającej poręczenia za nieletniego,
- 5) nadzór kuratora,
- 6) skierowanie do kuratorskiego ośrodka pracy z młodzieżą,
- 7) orzeczenie zakazu prowadzenia pojazdów mechanicznych,
- 8) orzeczenie przepadku rzeczy uzyskanych w związku z popełnieniem czynu karalnego,
- 9) umieszczenie w instytucji lub organizacji powołanej do przygotowania zawodowego, w rodzinie zastępczej, zakładzie wychowawczym albo innej odpowiedniej placówce opiekuńczo-wychowawczej (art. 6 U.p.n.).

Ponadto przepisy przewidują, że sędzia rodzinny może stosować wobec nieletnich środki przewidziane w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, a także zgodnie z art. 24 § 4 U.p.n. może przekazać sprawę nieletniego szkole, do której uczęszcza albo organizacji społecznej, do której on należy.

Wobec nieletnich wymagających leczenia specjalistycznego sąd rodzinny może orzec umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym lub innym zakładzie leczniczym (art. 12 U.p.n.). Natomiast gdy zachodzi potrzeba zapewnienia nieletniemu jedynie opieki wychowawczej – sąd rodzinny może orzec umieszczenie go w zakładzie pomocy społecznej lub w odpowiedniej placówce opiekuńczo-wychowawczej.

Najsurowszym środkiem, który może być zastosowany wobec nieletniego przez sąd rodzinny – jest umieszczenie go w zakładzie poprawczym. Ustawa ogranicza możliwość umieszczenia w zakładzie poprawczym do sytuacji, gdy nieletni dopuścił się czynu karalnego (o którym mowa w art. 1 § 2 pkt. 2a U.p.n.), tj. gdy popełnił przestępstwo lub przestępstwo skarbowe, oraz gdy przemawiają za tym wysoki stopień demoralizacji nieletniego, a także okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego (art. 10 U.p.n.).

W określonej sytuacji (art. 11 § 1 U.p.n.) umieszczenie nieletniego w zakładzie poprawczym można warunkowo zawiesić, na okres próby od 1 roku do 3 lat. Sąd rodzinny może odwołać warunkowe zawieszenie i umieścić nieletniego w zakładzie poprawczym, o ile nieletni nie wykonuje nałożonych na niego obowiązków albo jego zachowanie wskazuje na dalszą demoralizację (art. 11 § 1, 2, 3 U.p.n.).

Przewidziany w ustawie katalog środków wychowawczych i poprawczych, które mogą być orzekane wobec nieletnich, jest naszym zdaniem zbyt skromny. Szczególnie warto poszerzyć go o środki, które uwzględnią sytuację i pozycję osoby poszkodowanej czynem nieletniego (np. różne formy zadośćuczynienia, mediacja). Pożyteczne byłyby też rozwiązania umożliwiające sądowi rodzinnemu korzystanie (zwłaszcza przy umarzaniu postępowania) z programów nastawionych na zapobieganie przestępczości i demoralizacji młodzieży.

Należałoby też rozważyć wprowadzenie możliwości orzekania zakładu poprawczego na czas określony (obecnie decyzja o umieszczeniu w zakładzie poprawczym nie określa czasu pobytu).

II. PRZEPISY PROCESOWE REGULUJĄCE SYTUACJĘ DZIECKA PRZED ORGANAMI WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

UWAGI OGÓLNE

Przepisy dotyczące procedury rozpoznawania spraw dzieci, które popadły w konflikt z prawem karnym znajdują się w powoływanej Ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich,

a poza tym Ustawa ta odsyła do przepisów Kodeksu postępowania cywilnego (K.p.c.) i Kodeksu postępowania karnego (K.p.k.). Należy też sięgnąć do kilku rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości.

Ta metoda regulacji tylko częściowo samodzielnej i odsyłającej do różnych aktów prawnych stwarza wiele problemów. Przede wszystkim, nie jest łatwe nawet dla prawnika poznanie i zrozumienie całokształtu problemu. Przy sięganiu do tekstów kilku ustaw pojawia się bowiem szereg sprzeczności i luk. Sytuację komplikuje dodatkowo brak wyodrębnienia w ustawie naczelných zasad postępowania oraz katalogu praw nieletniego. Nawet prawnicy wskazują, że postępowanie w sprawie nieletniego jest skomplikowane i sformalizowane.

Co więcej, pozostawienie sędziemu rodzinnemu szerokiego zakresu władzy dyskrecjonalnej sprawia, że nie można przewidzieć, w jaki sposób zakończy się postępowanie.

Wszystko to sprawia, że nieletni, który staje przed organami wymiaru sprawiedliwości, może nic mieć wyobrażenia ani o tym, jaki będzie przebieg postępowania, ani o tym, co go może spotkać i w trakcie i w końcowym wyniku postępowania.

PODSTAWOWE PRAWA NIELETNICH

Przeanalizujmy, jak podstawowe prawa nieletnich wymieniane przez międzynarodowe standardy są ujmowane w polskim prawie nieletnich.

1. Prawo do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka

Wyrazem tego w polskich regulacjach jest to, że w U.p.n. przyznano nieletniemu status strony. Zwraca to uwagę na traktowanie dziecka jako podmiotu, a nie przedmiotu postępowania i sugeruje możliwość aktywnego udziału w postępowaniu. Co do tego, czy w praktyce rzeczywiście podmiotowo traktuje się nieletnich i zachęca do aktywności, można mieć jednak wątpliwości z powodu niezwyklej wręcz bierności nieletnich i ich rodziców w postępowaniu. Nie wykorzystują oni przysługujących im praw, co skłania do przekonania, że o tych prawach nie są należycie poinformowani. Brak jest poza tym w polskich przepisach norm zobowiązujących sąd do dążenia do zrozumienia przez nieletniego toczącego się postępowania czy do wyjaśnienia znaczenia stosowanych środków. W szczególności U.p.n. nie wymaga *uzyskania zgody nieletniego na przekazanie rozpoznania jego sprawy organom pozasądowym*, np. szkole. Takie wymagania stawiają zaś standardy dotyczące postępowania z nieletnimi.

2. Zasada domniemania niewinności, prawo do milczenia

Żadnej z tych zasad nie sformułowano w U.p.n., nie zna ich stosowana w postępowaniu wyjaśniającym i w postępowaniu opiekuńczo-wychowawczym procedura cywilna, a jedynie karna, którą stosuje się tylko przy przeprowadzaniu czynności przez policję oraz w postępowaniu poprawczym.

W procedurze cywilnej istnieje poza tym obowiązek mówienia prawdy, co nic da się pogodzić z prawem do obrony, którego ta procedura zresztą nie przewiduje.

3. Prawo do poinformowania o zarzutach

Również to prawo nie zostało sformułowano w U.p.n., więc podobnie jak wyżej, odnosi się ono tylko do przypadków prowadzenia czynności przez policję oraz rozpoznawania sprawy w trybie poprawczym.

4. Prawo do pomocy w przygotowaniu swojej obrony

W U.p.n. dopuszcza się możliwość korzystania z pomocy obrońcy już od najwcześniejszego stadium postępowania. Posiadanie obrońcy jest obowiązkowe tylko w kilku sytuacjach (umieszczenie nieletniego w schronisku, rozpoznawania sprawy w trybie poprawczym). W praktyce, którą badano w różnych sądach rodzinnych, obrońca bardzo rzadko towarzyszył nieletniemu, gdy jego udział nie był obligatoryjny. Badania wykazały ponadto, że obrońcy nie byli aktywni, np. nie składali wniosków dowodowych.

5. Prawo do obecności rodziców i opiekuna

W U.p.n. rodzicom przyznano nawet status strony, ale ich udział w postępowaniu nie jest obligatoryjny. Brak jest konkretnych norm zobowiązujących do dążenia do współpracy z rodzicami.

6. Prawo do odwołania się do wyższej instancji

Polskie ustawodawstwo gwarantuje to prawo. Należy jednak wspomnieć, że w praktyce jest ono bardzo rzadko wykorzystywane.

7. Prawo do ochrony prywatności

W myśl U.p.n. zasadą jest rozpoznawanie spraw nieletnich bez udziału publiczności. Dopuszczono jednak od tego wyjątek, dopuszczający publiczne rozpoznanie sprawy gdy przemawiają za tym „względy wychowawcze”. Zbyt ogólnie ujęto też możliwości informowania szkoły o wszczęciu postępowania w sprawie nieletniego. Brak jest poza tym odpowiedniego zapisu w prawie prasowym.

8. Prawo do przesłuchiwania świadków

Możliwości korzystania z tego prawa są w U.p.n. bardzo ograniczone, w związku z szeroko ujętą możliwością usunięcia nieletniego z sali rozpraw. Co więcej, U.p.n. nie nakazuje informować nieletniego o tym, co działo się na sali podczas jego nieobecności.

DZIECKO W ZETKNIĘCIU Z FUNKCJONARIUSZAMI POLICJI

Udział policji w postępowaniu z nieletnimi jest koniecznością. To policjanci z reguły doprowadzają do wykrycia i ujęcia sprawcy, do jego zatrzymania, to do nich należy zabezpieczenie śladów i dowodów czynu.

Standardy międzynarodowe postulują fachowość i specjalizację organów zajmujących się nieletnimi, stąd na aprobatę zasługuje istnienie w polskiej policji specjalnych zespołów do spraw nieletnich.

Z przewidzianych przepisami U.p.n. możliwości udziału policji w postępowaniu należy wymienić:

- 1) możliwość ujęcia nieletniego w razie potrzeby (art. 37 § 2 U.p.n.),
- 2) zatrzymanie i umieszczenie na czas do 48 godzin w policyjnej izbie dziecka (art. 40 § 1 U.p.n.) – może ono nastąpić tylko wtedy, gdy jest to niezbędne ze względu na okoliczności sprawy oraz przy spełnieniu dalszych określonych warunków: gdy przy uzasadnionym podejrzeniu popełnienia czynu karalnego zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się lub zatarcia śladów czynu albo gdy nie można ustalić tożsamości nieletniego. W myśl art. 102 § 1 U.p.n. w izbie można umieścić także dzieci wymagające natychmiastowego otoczenia ich opieką na czas do 72 godzin; czas pobytu w izbie w obu sytuacjach można przedłużyć za zgodą sędziego rodzinnego na czas określony, nie dłuższy niż 14 dni,
- 3) przesłuchanie nieletniego - może ono być przeprowadzone tylko w obecności rodziców lub wyjątkowo innych osób, jednak w praktyce wymóg ten łamany jest prawie w połowie przypadków.

Często nie jest także respektowane zalecenie unikania wielokrotnego przesłuchiwania (art. 19 U.p.n.); niemożliwe zresztą do spełnienia w związku z obowiązkiem wysłuchania nieletniego przez sędziego rodzinnego. O przysługującym przy przesłuchiowaniu przez policję prawie do milczenia w praktyce rzadko informowano, a jeszcze rzadziej nieletni z niego korzystali,

4) przeprowadzenie czynności dowodowych z własnej inicjatywy policji może mieć miejsce tylko w przypadkach nie cierpiących zwłoki, a w pozostałych wypadkach tylko na zlecenie sądu. W praktyce najczęściej policja przeprowadzała niemal wszystkie czynności dowodowe z własnej inicjatywy, nawet wtedy, gdy nie było to dozwolone przepisami prawa (przeprowadzanie z własnej inicjatywy wywiadów środowiskowych) i to bez żadnej kontroli sądowej.

DZIECKO A SĄD RODZINNY Z JEGO ORGANAMI POMOCNICZYMI

Przy kontaktach z sądem rodzinnym i z jego organami pomocniczymi – kuratorami, pracownikami ośrodków diagnostycznych, schronisk dla nieletnich, najistotniejszymi dla sytuacji dzieci wydają się być następujące kwestie:

1) prawo do wysłuchania przez sędziego rodzinnego (i obowiązek uczynienia tego przez sędziego) – praktyka w tym względzie jest zadowalająca, dzięki temu sędzia ma możliwość osobistego zetknięcia się z nieletnim, zanim podejmie decyzję o dalszych losach jego sprawy,

2) obowiązek zgromadzenia informacji osobopoznawczych, o jakim mówią m.in. Reguły minimalne w art. 16 -jest w prawie polskim realizowany. W każdej sprawie wymaga się przeprowadzenia wywiadu środowiskowego, a w przypadku przewidywania zastosowania środka polegającego na umieszczeniu w zakładzie – także badań przeprowadzonych przez zespół specjalistów z rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych. Sąd może także zwrócić się o opinię do szkoły. Posiadanie danych o osobie nieletniego ma umożliwić dobranie najwłaściwszych dla niego metod oddziaływania. Jednak patrząc na to z punktu widzenia dziecka, należy zwrócić uwagę na problem ochrony przed nadmiernymi badaniami, ochrony prywatności, ochrony przed napiętnowaniem w środowisku (co może się zdarzyć, zwłaszcza przy przeprowadzaniu wywiadów przez policję). Badania specjalistyczne mogą być uciążliwe i dolegliwe zwłaszcza gdy łączą się z umieszczeniem dziecka na czas do 14 dni w placówce w celu przeprowadzenia obserwacji.

3) uczestniczenie w posiedzeniu i rozprawie – Ustawa przewiduje w tym zakresie znaczne ograniczenia wobec nieletnich. Co prawda w trybie poprawczym udział nieletniego w rozprawie jest obowiązkowy (art. 51 §2), jednakże może się on ograniczyć tylko do złożenia wyjaśnień, co w ujęciu art. 53 § 2 U.p.n. jest zasadą, gdyż dalsze pozostawanie nieletniego na sali rozpraw uzależniono od uznania sądu („gdy jest to celowe, w szczególności ze względów wychowawczych lub dla obrony nieletniego i wyjaśnienia okoliczności sprawy”).

4) możliwości kierowania się przez sędziego zasadą celowości, umożliwiającą niewszczywanie oraz umarzanie wszczętego postępowania – określone są zbyt ogólnie. Choć sędzia powinien mieć możliwości celowego i elastycznego reagowania w konkretnych sprawach, to winny być one ujęte tak, aby nie dochodziło do wydawania pochopnych i przedwczesnych orzeczeń.

5) zasada szybkości postępowania, na którą zwraca się uwagę np. w Regułach minimalnych nie jest respektowana. Można mówić nawet o przewlekłości postępowania (w sądzie trwa ono 4-5 miesięcy, a wcześniej pozostaje pewien czas w rękach policji). W badanych sprawach zdarzały się długie okresy czasu, w których ze sprawą nic się nie działo. Niekorzystnie przedstawia się także problem szybkości wykonania orzeczenia.

III. POSTULATY DOTYCZĄCE ZMIAN W USTAWODAWSTWIE DOTYCZĄCYM NIELETNICH W KONFLIKCIE Z PRAWEM KARNYM I PRAKTYKI WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI W SPRAWACH NIELETNICH

Polskie prawo nieletnich wykazuje ogólną zgodność z aktualnymi tendencjami i ideami, oraz z najważniejszymi światowymi standardami traktowania dzieci będących w konflikcie z prawem karnym. Ten w zasadzie pozytywny obraz polskiego prawa nieletnich ma jednak pewne ciemne punkty.

Dlatego też należy przedstawić propozycje zmian, odnoszących się do zasad odpowiedzialności i do zasad postępowania, jak również uwagi co do stosowania aktualnie obowiązujących przepisów.

ZASADY ODPOWIEDZIALNOŚCI

1. Przede wszystkim konieczne jest jasne określenie idei i celów wymiaru sprawiedliwości w sprawach nieletnich. Zasadą naczelną winno być kierowanie się i dobrem dziecka i zasadą proporcjonalności reakcji do okoliczności związanych i z osobą nieletniego i z jego czynem.

2. Należy ujednoczyć istniejące granice wieku i przesunąć granicę wieku odpowiedzialności karnej na ukończenie 18 lat (nawet jeśli miałyby pozostać wąska możliwość wyjątkowego pociągania do odpowiedzialności karnej nieletnich między 16 a 18 rokiem życia). Granicą wieku wykonywania orzekanych środków również winno być ukończenie 18 lat.

3. Zmiany wymaga pojęcie demoralizacji. Należałoby też ustanowić dolną granicę wieku, od którego mogłoby mieć miejsce obejmowanie kontrolą sądu dzieci niedostosowanych społecznie.

4. Należałoby wprowadzić orzekanie najbardziej radykalnych środków na czas określony.

ZASADY PROCESOWE

1. Konieczna jest generalna reforma procedury w kierunku jej odformalizowania i zapewnienia niezbędnych gwarancji procesowych. W szczególności należałoby ograniczyć odesłania do innych aktów prawnych do minimum, starając się stworzyć samodzielną ustawę procesową.

2. Niezbędne jest wyraźne sformułowanie zasad procesowych i katalogu praw nieletniego, w szczególności: informowania nieletniego o tym, co się mu zarzuca, pouczenia o przysługujących mu prawach (na przykład przez wręczenie formularza z przystępnie wypisanymi uprawnieniami i sposobami ich realizowania), sformułowanie w ustawie prawa do milczenia, swoistej zasady domniemania niewinności. Wzmocnienia wymaga także ochrona prywatności nieletniego i zapobieganie naznaczeniu społecznemu.

3. Należy zadbać również o zapewnienie odpowiednich gwarancji procesowych (np. prawa do obrony – przez zobowiązanie sądu do informowania nieletniego o tym, co działo się na sali podczas jego nieobecności, przez dopuszczenie do pełnienia roli obrońcy nieletniego, osób nie będących adwokatami).

4. Kompetencja i zadania poszczególnych organów procesowych, zwłaszcza podziału zadań między sądem a policją, winny być precyzyjnie określone. W szczególności trzeba

zerwać z iluzją pełnej inkwizycyjności przy zapewnianiu skutecznej kontroli sądu nad czynnościami policji.

5. Uporządkowania wymaga tok postępowania, przez zlikwidowanie dwóch trybów postępowania rozpoznawczego, sposobu wszczynania postępowania (byłoby to jedno postanowienie zaskarżalne dla obu stron).

6. Stosowanie zasady celowości winno być uzależnione od posiadania przy niewszczynianiu lub umarzaniu postępowania określonych informacji o nieletnim.

7. Usprawnieniu postępowania służyłoby wprowadzenie limitów czasu trwania poszczególnych etapów postępowania.

8. W celu zabezpieczenia nieletniego przed zbędnymi badaniami, należałoby wprowadzić możliwość zasięgania opinii jednego biegłego – specjalisty, gdy nie jest konieczne badanie przez cały zespół specjalistów w rodzinnym ośrodku diagnostyczno-konsultacyjnym.

9. Konieczne jest wprowadzenie rozwiązań zmierzających do większej aktywności nieletniego i rodziców w postępowaniu.

10. Zapewnienie możliwości pojednania z ofiarą.

Jeśli chodzi o postulały pod adresem praktyki odnoszące się do obowiązujących przepisów, to do najważniejszych kwestii należą:

- Przestrzeganie przyznanego nieletniemu praw, ułatwienie mu ich wykorzystywania, traktowanie go jako podmiot a nie przedmiot postępowania,
- Dbłość o rozpoznawanie spraw nieletnich bez zbędnej zwłoki, traktowanie ich jako priorytetowych w sądach rodzinnych,
- Polepszenie zbierania danych osobopoznawczych,
- Wykorzystywanie istniejących możliwości sądowej kontroli czynności przeprowadzanych przez inne organy,
- Racjonalne wykorzystywanie całego katalogu środków wychowawczych, w tym zwłaszcza zobowiązań do określonego postępowania, zwłaszcza wobec pokrzywdzonych.

KONWENCJA O PRAWACH DZIECKA

przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 roku

W imieniu Rzeczypospolitej Polskiej
PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
podaje do powszechnej wiadomości:

W dniu 20 listopada 1989 r. została przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych Konwencja o prawach dziecka w następującym brzmieniu:

Przekład

KONWENCJA O PRAWACH DZIECKA

PREAMBUŁA

Państwa-Strony niniejszej konwencji,
uważając, że zgodnie z zasadami zawartymi w Karcie Narodów Zjednoczonych uznanie wrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków rodziny ludzkiej jest podstawą wolności, sprawiedliwości oraz pokoju na świecie,

mając na uwadze, że ludy Narodów Zjednoczonych potwierdziły w Karcie swą wiarę w podstawowe prawa człowieka oraz w godność i wartość jednostki ludzkiej i postanowiły sprzyjać postępowi społecznemu oraz osiągnięciu lepszego poziomu życia w warunkach większej wolności,

uznając, że Narody Zjednoczone w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz w Międzynarodowych Paktach Praw Człowieka zgodziły się i proklamowały, iż każdy człowiek uprawniony jest do korzystania z zawartych w nich praw i wolności, bez względu na jakiegokolwiek różnicę wynikające z przynależności rasowej, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych lub innych, narodowego lub społecznego pochodzenia, cenzusu majątkowego, urodzenia oraz jakichkolwiek innych,

przypominając, że w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka Narody Zjednoczone proklamowały, iż dzieci mają prawo do szczególnej troski i pomocy,

wyrażając przekonanie, że rodzina jako podstawowa komórka społeczeństwa oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci, powinna być otoczona niezbędną ochroną oraz wsparciem, aby mogła w pełnym zakresie wypełniać swoje obowiązki w społeczeństwie,

uznając, że dziecko dla pełnego i harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia, miłości i zrozumienia,

uważając, że dziecko powinno być w pełni przygotowane do życia w społeczeństwie jako indywidualnie ukształtowana jednostka, wychowana w duchu ideałów zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych, a w szczególności w duchu pokoju, godności, tolerancji, wolności, równości i solidarności,

mając na uwadze, że potrzeba otoczenia dziecka szczególną troską została wyrażona w Genewskiej Deklaracji Praw Dziecka z 1924 roku oraz Deklaracji Praw Dziecka przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne 20 listopada 1959 roku i uznanej w Ogólnej Deklaracji Praw

Człowieka¹, w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (w szczególności w artykułach 23 i 24), w Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (w szczególności w artykule 10), jak również w statutach i stosownych dokumentach wyspecjalizowanych agencji i międzynarodowych organizacji zajmujących się zapewnieniem dobrobytu dzieciom,

mając na uwadze, że – jak wskazano w Deklaracji Praw Dziecka – „dziecko, z uwagi na swoją niedojrzałość fizyczną oraz umysłową, wymaga szczególnej opieki i troski, w tym właściwej ochrony prawnej, zarówno przed, jak i po urodzeniu”,

przypominając postanowienia Deklaracji Zasad Społecznych i Prawnych odnoszących się do ochrony i dobra dziecka, ze szczególnym odniesieniem do umieszczania w rodzinie zastępczej oraz adopcji w wymiarze krajowym i międzynarodowym, podstawowe minimum zasad Narodów Zjednoczonych odnośnie do wymierzania sprawiedliwości wobec nieletnich („Zasady Pekinckie”) oraz Deklarację o ochronie kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i w czasie konfliktów zbrojnych,

uznając, że we wszystkich krajach świata są dzieci żyjące w wyjątkowo trudnych warunkach i że wymagają one szczególnej troski,

biorąc w należyty sposób pod uwagę znaczenie tradycji i wartości kulturowych każdego narodu dla ochrony i harmonijnego rozwoju dziecka,

uznając wagę międzynarodowej współpracy dla poprawy warunków życia dzieci w każdym kraju, szczególnie w krajach rozwijających się,
uzgodniły, co następuje:

CZEŚĆ I

Artykuł 1

W rozumieniu niniejszej konwencji „dziecko” oznacza każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ono wcześniej pełnoletność.

Artykuł 2

1. Państwa-Strony w granicach swojej jurysdykcji będą respektowały i gwarantowały prawa zawarte w niniejszej konwencji wobec każdego dziecka, bez jakiegokolwiek dyskryminacji niezależnie od rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, poglądów politycznych, statusu majątkowego, niepełnosprawności, cenzusu urodzenia lub jakiegokolwiek innego tego dziecka albo jego rodziców bądź opiekuna prawnego.

2. Państwa-Strony będą podejmowały właściwe kroki dla zapewnienia ochrony dziecka przed wszelkimi formami dyskryminacji lub karania ze względu na status prawny, działalność, wyrażane poglądy lub przekonania religijne rodziców dziecka, opiekunów prawnych lub członków rodziny.

Artykuł 3

1. We wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.

2. Państwa-Strony działają na rzecz zapewnienia dziecku ochrony i opieki w takim stopniu, w jakim jest to niezbędne dla jego dobra, biorąc pod uwagę prawa i obowiązki jego

---

¹ W Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (przyp. red.)

rodziców, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie za nie odpowiedzialnych, i w tym celu będą podejmowały wszelkie właściwe kroki ustawodawcze oraz administracyjne.

3. Państwa-Strony czuwają, aby instytucje, służby oraz inne jednostki odpowiedzialne za opiekę lub ochronę dzieci dostosowały się do norm ustanowionych przez kompetentne władze, w szczególności w dziedzinach bezpieczeństwa, zdrowia, jak również dotyczących właściwego doboru kadr tych instytucji oraz odpowiedniego nadzoru.

Artykuł 4

Państwa-Strony podejmą wszelkie właściwe działania ustawodawczo-administracyjne oraz inne dla realizacji praw uznanych w niniejszej konwencji. Odnosnie do praw ekonomicznych, socjalnych oraz kulturalnych Państwa-Strony będą podejmowały takie działania przy maksymalnym wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji oraz – gdzie okaże się to konieczne – w ramach współpracy międzynarodowej.

Artykuł 5

Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji.

Artykuł 6

1. Państwa-Strony uznają, że każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia.
2. Państwa-Strony zapewnią, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki życia i rozwoju dziecka.

Artykuł 7

1. Niezwłocznie po urodzeniu dziecka zostanie sporządzony jego akt urodzenia, a dziecko od momentu urodzenia będzie miało prawo do otrzymania imienia, uzyskania obywatelstwa oraz, jeśli to możliwe, prawo poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką.

2. Państwa-Strony zapewnią, aby te prawa stały się zgodne z ich prawem wewnętrznym oraz z ich międzynarodowymi zobowiązaniami w tej dziedzinie, w szczególności w przypadkach, gdyby brak tych uregulowań spowodował, iż dziecko zostałoby bezpaństwowcem.

Artykuł 8

1. Państwa-Strony podejmują działania mające na celu poszanowanie prawa dziecka do zachowania jego tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych, zgodnych z prawem, z wyłączeniem bezprawnych ingerencji.

2. W przypadku, gdy dziecko zostało bezprawnie pozbawione części lub wszystkich elementów swojej tożsamości, Państwa-Strony okażą właściwą pomoc i ochronę w celu jak najszybszego przywrócenia jego tożsamości.

Artykuł 9

1. Państwa-Strony zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądowemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosownym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy

dziecka. Taka decyzja może być konieczna szczególnie w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców, gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka.

2. W każdym postępowaniu podejmowanym stosownie do ustępu 1 niniejszego artykułu należy umożliwić wszystkim zainteresowanym stronom uczestnictwo w tym postępowaniu oraz wyrażenie przez nie swoich opinii.

3. Państwa-Strony będą szanowały prawo dziecka odseparowanego od jednego lub obojga rodziców do utrzymywania regularnych stosunków osobistych i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców, z wyjątkiem przypadków, gdy jest to sprzeczne z najlepiej pojętym interesem dziecka.

4. W przypadku, gdy tego rodzaju separacja jest wynikiem działania podjętego przez Państwo-Stronę, takiego jak zatrzymanie, uwięzienie, wygnanie, deportacja lub śmierć (w tym śmierć spowodowana jakąkolwiek przyczyną podczas zatrzymania przez państwo) jednego lub obojga rodziców dziecka lub dziecka, państwo zapewni, na żądanie, rodzicom dziecka, dziecku lub – jeżeli będzie to właściwe – innemu członkowi rodziny podanie istotnych informacji dotyczących miejsca pobytu nieobecnych członków rodziny, jeśli treść tej informacji nie przyniesie szkody dobru dziecka. Ponadto Państwa-Strony zapewnią, aby wniesienie takiej prośby samo przez się nie pociągało żadnych ujemnych następstw dla osoby (osób), której(ych) dotyczy.

Artykuł 10

1. Zgodnie z wynikającym z postanowienia artykułu 9 ustęp 1 obowiązkiem Państw-Stron wnioski składane przez dziecko lub przez jego rodziców odnośnie do wjazdu lub opuszczenia Państwa-Strony w celu łączenia rodziny będą rozpatrywane przez Państwa-Strony w sposób przychylny, humanitarny i w szybkim trybie. Państwa-Strony ponadto zapewnią, aby złożenie takiego wniosku nie pociągało za sobą ujemnych skutków dla wnioskodawców oraz członków ich rodzin.

2. Dziecko, którego rodzice przebywają w różnych państwach, będzie miało prawo do utrzymywania regularnych, z wyjątkiem okoliczności nadzwyczajnych, osobistych stosunków i bezpośrednich kontaktów z obojgiem rodziców. W tym celu oraz zgodnie z obowiązkiem Państw-Stron wynikającym z postanowienia artykułu 9 ustęp 2 Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka oraz jego rodziców do opuszczenia każdego kraju, w tym własnego, oraz powrotu do ich własnego kraju. Prawo do opuszczenia dowolnego kraju będzie podlegać tylko takim ograniczeniom, które są określone przez prawo i które są niezbędne dla ochrony bezpieczeństwa narodowego, porządku publicznego, zdrowia i moralności społecznej lub praw i swobód innych osób, zgodnych z pozostałymi prawami uznanymi w niniejszej konwencji.

Artykuł 11

1. Państwa-Strony będą podejmowały kroki dla zwalczania nielegalnego transferu dzieci oraz ich nielegalnego wywozu za granicę.

2. W tym celu Państwa-Strony będą popierały zawieranie odpowiednich umów dwustronnych lub wielostronnych albo przystępowanie do istniejących już umów.

Artykuł 12

1. Państwa-Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.

2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzenia się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.

Artykuł 13

1. Dziecko będzie miało prawo do swobodnej wypowiedzi; prawo to ma zawierać swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą druku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu według wyboru dziecka.

2. Wykonywanie tego prawa może podlegać pewnym ograniczeniom, lecz tylko takim, które są przewidziane przez prawo i które są konieczne:

- a) dla poszanowania praw lub reputacji innych osób albo
- b) dla ochrony bezpieczeństwa narodowego lub porządku publicznego, bądź zdrowia albo moralności społecznej.

Artykuł 14

1. Państwa-Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania.

2. Państwa-Strony będą respektowały prawa i obowiązki rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego prawa w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka.

3. Swoboda wyrażania wyznawanej religii lub przekonań może podlegać tylko takim ograniczeniom, które są przewidziane prawem i są konieczne do ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego, zdrowia lub moralności społecznej bądź podstawowych praw i wolności innych osób.

Artykuł 15

1. Państwa-Strony uznają prawa dziecka do swobodnego zrzeszania się oraz wolności pokojowych zgromadzeń.

2. Na wykonywanie tych praw nie mogą być nakładane jakiegokolwiek ograniczenia, z wyjątkiem tych, które są zgodne z prawem i które są konieczne w społeczeństwie demokratycznym do zapewnienia interesów bezpieczeństwa narodowego, porządku publicznego, ochrony zdrowia bądź moralności społecznej lub ochrony praw i wolności innych osób.

Artykuł 16

1. Żadne dziecko nie będzie podlegało arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub domowego czy w korespondencję ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację.

2. Dziecko ma prawo do ochrony prawnej przeciwko tego rodzaju ingerencji lub zamachom.

Artykuł 17

Państwa-Strony uznają ważną rolę spełnianą przez środki masowego przekazu i zapewnią, aby dziecko miało dostęp do informacji oraz materiałów pochodzących z różnorodnych źródeł krajowych i międzynarodowych, szczególnie do tych, które mają na uwadze jego dobro w wymiarze społecznym, duchowym i moralnym oraz jego zdrowie fizyczne i psychiczne. W tym celu Państwa-Strony będą:

- a) zachęcały środki masowego przekazu do rozpowszechniania informacji i materiałów, korzystnych dla dziecka w wymiarze społecznym oraz kulturalnym, zgodnie z duchem artykułu 29;
- b) zachęcały do rozwoju współpracy międzynarodowej w dziedzinie wytwarzania, wymiany oraz rozpowszechniania tego rodzaju informacji i materiałów, pochodzących z różnorodnych kulturowych źródeł krajowych oraz międzynarodowych;
- c) zachęcały do wydawania i rozpowszechniania książek dla dzieci;
- d) zachęcały środki masowego przekazu, aby w szczególności sposób uwzględniały potrzeby językowe dzieci należących do mniejszości narodowych lub do rdzennej społeczności;
- e) zachęcały do rozwijania odpowiednich kierunków działalności dla ochrony dzieci przed informacjami i materiałami szkodliwymi z punktu widzenia ich dobra, mając na względzie postanowienia artykułów 13 i 18.

Artykuł 18

1. Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Rodzice lub w określonych przypadkach opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka. Jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski.

2. W celu zagwarantowania i popierania praw zawartych w niniejszej konwencji Państwa-Strony będą okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowywaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi.

3. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia dzieciom pracujących rodziców prawa do korzystania z usług instytucji i zakładów w zakresie opieki nad dziećmi, do których są one uprawnione.

Artykuł 19

1. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych, dzieci pozostających pod opieką rodzica(ów), opiekuna(ów) prawnego(ych) lub innej osoby sprawującej opiekę nad dzieckiem.

2. Tego rodzaju środki ochronne powinny obejmować, tam gdzie jest to właściwe, skuteczne przedsięwzięcia w celu stworzenia programów socjalnych dla realizacji pomocy dziecku oraz osobom sprawującym opiekę nad dzieckiem, jak również innych form działań prewencyjnych dla ustalania, informowania, wszczynania i prowadzenia śledztwa, postępowania, notowania wymienionych wyżej przypadków niewłaściwego traktowania dzieci oraz tam, gdzie jest to właściwe – ingerencję sądu.

Artykuł 20

1. Dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego lub gdy ze względu na swoje dobro nie może pozostawać w tym środowisku, będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa.

2. Państwa-Strony zgodnie ze swym prawem wewnętrznym zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą.

3. Tego rodzaju opieka może obejmować, między innymi, umieszczenie w rodzinie zastępczej. Kafala w prawie islamskim, adopcję lub – gdy jest to niezbędne – umieszczenie w odpowiedniej instytucji powołanej do opieki nad dziećmi. Przy wyborze odpowiednich rozwiązań należy w sposób właściwy uwzględniać wskazania w zachowaniu ciągłości w wychowaniu dziecka oraz jego tożsamości etnicznej, religijnej, kulturowej i językowej.

Artykuł 21

Państwa-Strony uznające i/lub dopuszczające system adopcji zapewnią, aby dobro dziecka było celem najwyższym i będą:

a) czuwać, aby adopcja dziecka odbywała się tylko z upoważnienia kompetentnych władz, które będą decydować – zgodnie z obowiązującym prawem i postępowaniem oraz na podstawie wszelkich stosownych i wiarygodnych informacji – o tym, że adopcja jest dopuszczalna ze względu na sytuację dziecka w odniesieniu do rodziców, krewnych i opiekunów prawnych, oraz – w przypadku gdy jest to wymagane – aby osoby zainteresowane świadomie wyraziły zgodę na adopcję po przeprowadzeniu z nimi niezbędnych konsultacji;

b) traktować adopcję związaną z przeniesieniem dziecka do innego kraju jako zastępczy środek opieki nad dzieckiem, jeżeli nie może być ono umieszczone w rodzinie zastępczej lub adopcyjnej, albo nie można mu zapewnić w żaden inny odpowiedni sposób opieki w kraju jego pochodzenia;

c) dbać o to, aby dziecko adoptowane do innego kraju miało zabezpieczenie gwarancyjne i poziom życia odpowiednie do tych, które byłyby zapewnione w przypadku adopcji krajowej;

d) podejmować wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia, aby w przypadku adopcji do innego kraju osoby w niej zaangażowane nie uzyskały z tego powodu niestosownych korzyści finansowych;

e) sprzyjać osiągnięciu celów niniejszego artykułu, tam gdzie jest to stosowne, przez zawieranie dwustronnych lub wielostronnych porozumień lub umów, a także dążyć w ich ramach do zapewnienia, aby umieszczenie dziecka w innym kraju odbywało się za pośrednictwem kompetentnych władz lub organów.

Artykuł 22

1. Państwa-Strony podejmą właściwe kroki dla zapewnienia, aby dziecko, które ubiega się o status uchodźcy bądź jest uważane za uchodźcę w świetle odpowiednich przepisów prawa międzynarodowego lub wewnętrznego stosowanego postępowania, w przypadku gdy występuje samo lub towarzyszą mu rodzice bądź inna osoba, otrzymało odpowiednią ochronę i pomoc humanitarną przy korzystaniu z odpowiednich praw zawartych w niniejszej konwencji lub innych międzynarodowych aktach dotyczących praw człowieka oraz innych dokumentach w sprawach humanitarnych, których wspomniane Państwa są Stronami.

2. W tym celu Państwa-Strony zapewnią, w stopniu, jaki uznają za właściwy, współdziałanie w wysiłkach podejmowanych przez Narody Zjednoczone i inne kompetentne organizacje międzyrządowe oraz pozarządowe, współpracujące z Narodami Zjednoczonymi, dla udzielenia ochrony i pomocy takiemu dziecku oraz odnalezienia jego rodziców lub innych członków rodziny dziecka uchodźcy w celu uzyskania informacji niezbędnych do ponownego połączenia go z rodziną. W przypadkach gdy nie można odnaleźć rodziców ani innych członków rodziny, dziecko zostanie otoczone taką samą opieką, jak dziecko pozbawione stale bądź czasowo swojego otoczenia rodzinnego z jakichkolwiek przyczyn, zgodnie z postanowieniami niniejszej konwencji.

Artykuł 23

1. Państwa-Strony uznają, że dziecko psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne powinno mieć zapewnioną pełnię normalnego życia w warunkach gwarantujących mu godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności oraz ułatwiających aktywne uczestnictwo dziecka w życiu społeczeństwa.

2. Państwa-Strony uznają prawo dziecka niepełnosprawnego do szczególnej troski i będą sprzyjały oraz zapewniały, stosownie do dostępnych środków, rozszerzenie pomocy udzielanej uprawnionym do niej dzieciom oraz osobom odpowiedzialnym za opiekę nad nimi. Pomoc taka będzie udzielana na wniosek tych osób i będzie stosowna do warunków dziecka oraz sytuacji rodziców lub innych osób, które się nim opiekują.

3. Uznając szczególne potrzeby dziecka niepełnosprawnego, pomoc, o której mowa w ustępie 2 niniejszego artykułu, będzie udzielana bezpłatnie tam, gdzie jest to możliwe, z uwzględnieniem zasobów finansowych rodziców bądź innych osób opiekujących się dzieckiem, i ma zapewnić, aby niepełnosprawne dziecko posiadało skuteczny dostęp do oświaty, nauki, opieki zdrowotnej, opieki rehabilitacyjnej, przygotowania zawodowego oraz możliwości rekreacyjnych, realizowany w sposób prowadzący do osiągnięcia przez dziecko jak najwyższego stopnia zintegrowania ze społeczeństwem oraz osobistego rozwoju, w tym jego rozwoju kulturalnego i duchowego.

4. Państwa-Strony będą sprzyjać, w duchu współpracy międzynarodowej, wymianie odpowiednich informacji w zakresie profilaktyki zdrowotnej oraz leczenia medycznego, psychologicznego i funkcjonalnego dzieci niepełnosprawnych, w tym rozpowszechnianiu i umożliwianiu dostępu do informacji dotyczących metod rehabilitacji oraz kształcenia i przygotowania zawodowego, w celu umożliwienia Państwom-Stronom poprawy ich możliwości i kwalifikacji oraz w celu wzbogacenia ich doświadczeń w tych dziedzinach. W związku z tym potrzeby krajów rozwijających się będą uwzględniane w sposób szczególny.

Artykuł 24

1. Państwa-Strony uznają prawo dziecka do jak najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej. Państwa-Strony będą dążyły do zapewnienia, aby żadne dziecko nie było pozbawione swojego prawa dostępu do tego rodzaju opieki zdrowotnej.

2. Państwa-Strony będą dążyły do pełnej realizacji tego prawa, a w szczególności podejmą niezbędne kroki w celu:

- a) zmniejszenia śmiertelności wśród noworodków i dzieci;
- b) zapewnienia udzielenia koniecznej pomocy oraz opieki zdrowotnej wszystkim dzieciom, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju podstawowej opieki zdrowotnej;
- c) zwalczania chorób i niedożywienia, w tym – w ramach podstawowej opieki zdrowotnej – przez wykorzystanie między innymi łatwo dostępnych technik oraz przez dostarczenie odpowiednich pożywnych produktów żywnościowych i wody pitnej, z uwzględnieniem niebezpieczeństwa oraz ryzyka zanieczyszczenia środowiska naturalnego;
- d) zapewnienia matkom właściwej opieki zdrowotnej w okresie przed i po urodzeniu dziecka;
- e) zapewnienia, aby wszystkie grupy społeczne, w szczególności rodzice oraz dzieci, były informowane i posiadały dostęp do oświaty oraz otrzymywały wsparcie w korzystaniu z podstawowej wiedzy w zakresie zdrowia dziecka i karmienia, korzyści z karmienia piersią, higieny i warunków zdrowotnych otoczenia, a także zapobiegania wypadkom;
- f) rozwoju profilaktycznej opieki zdrowotnej, poradnictwa dla rodziców oraz wychowania i usług w zakresie planowania rodziny.

3. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe i skuteczne kroki na rzecz zniesienia tradycyjnych praktyk przynoszących szkodę zdrowiu dziecka.

4. Państwa-Strony zobowiązują się działać na rzecz sprzyjania i zachęcania do rozwoju współpracy międzynarodowej w celu stopniowego osiągnięcia pełnej realizacji praw uznanych w niniejszym artykule. W związku z tym szczególna uwaga będzie zwrócona na potrzeby krajów rozwijających się.

Artykuł 25

Państwa-Strony uznają prawo dziecka, umieszczonego przez kompetentne władze w zakładzie w celach opieki, ochrony bądź leczenia w zakresie zdrowia fizycznego lub psychicznego, do okresowego przeglądu leczenia dziecka i wszelkich innych okoliczności odnoszących się do jego umieszczenia w zakładzie.

Artykuł 26

1. Państwa-Strony będą uznawać prawo każdego dziecka do korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń socjalnych, oraz będą podejmowały niezbędne kroki dla osiągnięcia pełnej realizacji tego prawa zgodnie z ich prawem wewnętrznym.

2. Tam, gdzie jest to możliwe, powyższe świadczenia powinny być zabezpieczone z uwzględnieniem zasobów i warunków życia dziecka oraz osób odpowiedzialnych za jego utrzymanie, jak również wszelkich innych okoliczności, odnoszących się do stosowania realizacji świadczeń wnioskowanych przez dziecko lub w jego imieniu.

Artykuł 27

1. Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu.

2. Rodzice (rodzic) lub inne osoby odpowiedzialne za dziecko ponoszą główną odpowiedzialność za zabezpieczenie, w ramach swych możliwości, także finansowych, warunków życia niezbędnych do rozwoju dziecka.

3. Państwa-Strony, zgodnie z warunkami krajowymi oraz odpowiednio do swych środków, będą podejmowały właściwe kroki dla wspomagania rodziców lub innych osób odpowiedzialnych za dziecko w realizacji tego prawa oraz będą udzielały, w razie potrzeby, pomocy materialnej oraz innych programów pomocy, szczególnie w zakresie żywności, odzieży i mieszkań.

4. Państwa-Strony podejmą wszelkie właściwe kroki dla zapewnienia łożenia na utrzymanie dziecka ze strony rodziców lub innych osób ponoszących odpowiedzialność finansową za dziecko, zarówno na terenie Państwa-Strony, jak i za granicą. W szczególnych wypadkach, gdy osoba ponosząca odpowiedzialność finansową za dziecko mieszka w państwie innym niż dziecko, Państwa-Strony będą dążyły do przystąpienia do umów międzynarodowych lub do zawarcia takich umów, jak również do zawierania odpowiednich porozumień.

Artykuł 28

1. Państwa-Strony uznają prawo dziecka do nauki i w celu stopniowego realizowania tego prawa na zasadzie równych szans, w szczególności:

- a) uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowym i bezpłatnym dla wszystkich;
- b) będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego, zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego, uczynią je dostępnymi dla każdego dziecka oraz podejmą odpowiednie kroki, takie jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielanie w razie potrzeby pomocy finansowej;

- c) za pomocą wszelkich właściwych środków uczynią szkolnictwo wyższe dostępnym dla wszystkich na zasadzie zdolności;
- d) udostępnią wszystkim dzieciom informacje i poradnictwo szkolne i zawodowe;
- e) podejmą kroki na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki.

2. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe środki zapewniające, aby dyscyplina szkolna była stosowana w sposób zgodny z ludzką godnością dziecka i z niniejszą konwencją.

3. Państwa-Strony będą popierały i rozwijały międzynarodową współpracę w dziedzinie oświaty, w szczególności w celu przyczyniania się do zlikwidowania ignorancji i analfabetyzmu na świecie oraz ułatwienia dostępu do wiedzy naukowo-technicznej i nowoczesnych metod nauczania. W tym zakresie należy w szczególności uwzględnić potrzeby krajów rozwijających się.

Artykuł 29

1. Państwa-Strony są zgodne, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na:

- a) rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka;
- b) rozwijanie w dziecku szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód oraz dla zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych;
- c) rozwijanie w dziecku szacunku dla jego rodziców, jego tożsamości kulturowej, języka i wartości, dla wartości narodowych kraju, w którym mieszka dziecko, kraju, z którego dziecko pochodzi, jak i dla innych kultur;
- d) przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi narodami, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi oraz osobami rdzennego pochodzenia;
- e) rozwijanie w dziecku poszanowania środowiska naturalnego.

2. Żadne postanowienie niniejszego artykułu lub artykułu 28 nie może być interpretowane w sposób naruszający wolność osób fizycznych lub ciał zbiorowych do zakładania i prowadzenia instytucji oświatowych, z zastrzeżeniem przestrzegania zasad wyrażonych w ustępie 1 niniejszego artykułu oraz wymogów, aby kształcenie w tego typu instytucjach odpowiadało minimalnym standardom, które określi dane państwo.

Artykuł 30

W tych państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe, bądź osoby pochodzenia rdzennego, dziecku należącemu do takiej mniejszości lub dziecku pochodzenia rdzennego nie można odmówić prawa do posiadania i korzystania z własnej kultury, do wyznawania i praktykowania swojej religii lub do używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy.

Artykuł 31

1. Państwa-Strony uznają prawo dziecka do wypoczynku i czasu wolnego, do uczestniczenia w zabawach i zajęciach rekreacyjnych, stosownych do wieku dziecka, oraz do nieskrępowanego uczestniczenia w życiu kulturalnym i artystycznym.

2. Państwa-Strony będą przestrzegały oraz popierały prawo dziecka do wszechstronnego uczestnictwa w życiu kulturalnym i artystycznym oraz będą sprzyjały tworzeniu właściwych i równych sposobności dla działalności kulturalnej, artystycznej, rekreacyjnej oraz w zakresie wykorzystania czasu wolnego.

Artykuł 32

1. Państwa-Strony uznają prawo dziecka do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym, przed wykonywaniem pracy, która może być niebezpieczna lub też może kolidować z kształceniem dziecka, bądź może być szkodliwa dla zdrowia dziecka lub jego rozwoju fizycznego, umysłowego, duchowego, moralnego lub społecznego.

2. Państwa-Strony będą podejmowały kroki ustawodawcze, administracyjne, socjalne oraz środki w dziedzinie oświaty dla zapewnienia realizacji postanowień niniejszego artykułu. W tym celu, mając na uwadze odnośne postanowienia innych dokumentów międzynarodowych, Państwa-Strony, w szczególności:

- a) ustanowią minimalny poziom lub poziomy wiekowe dla ubiegania się o podjęcie pracy;
- b) ustanowią właściwe przepisy odnośnie do wymiaru czasowego, oraz warunków zatrudnienia;
- c) ustanowią odpowiednie kary lub inne sankcje dla zapewnienia skutecznego stosowania niniejszego artykułu.

Artykuł 33

Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie odpowiednie kroki, w tym środki ustawodawcze, administracyjne, socjalne oraz środki w dziedzinie oświaty, w celu zapewnienia ochrony dzieci przed nielegalnym używaniem środków narkotycznych i substancji psychotropowych, zgodnie z ich zdefiniowaniem w odpowiednich umowach międzynarodowych, oraz w celu zapobiegania wykorzystywaniu dzieci do nielegalnej produkcji tego typu substancji i handlu nimi.

Artykuł 34

Państwa-Strony zobowiązują się do ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych. Dla osiągnięcia tych celów Państwa-Strony podejmą w szczególności wszelkie właściwe kroki o zasięgu krajowym, dwustronnym oraz wielostronnym dla przeciwdziałania:

- a) nakłanianiu lub zmuszaniu dziecka do jakichkolwiek nielegalnych działań seksualnych;
- b) wykorzystywaniu dzieci do prostytucji lub innych nielegalnych praktyk seksualnych;
- c) wykorzystywaniu dzieci w pornograficznych przedstawieniach i materiałach.

Artykuł 35

Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie kroki o zasięgu krajowym dwustronnym oraz wielostronnym dla przeciwdziałania uprowadzeniom, sprzedaży bądź handlowi dziećmi, dokonywanych dla jakichkolwiek celów i w jakiegokolwiek formie.

Artykuł 36

Państwa-Strony będą bronić dziecko przed wszelkimi innymi formami wyzysku, w jakimkolwiek aspekcie naruszającym dobro dziecka.

Artykuł 37

Państwa-Strony zapewnią, aby:

- a) żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, niehumanitarnemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu. Ani kara śmierci, ani kara dożywotniego więzienia bez możliwości wcześniejszego zwolnienia nie może zostać orzeczona

- wobec osoby w wieku poniżej osiemnastu lat za popełnione przez nią przestępstwa;
- b) żadne dziecko nie zostało pozbawione wolności w sposób bezprawny lub arbitralny. Aresztowanie, zatrzymanie lub uwięzienie dziecka powinno być zgodne z prawem i może być zastosowane jedynie jako środek ostateczny i na możliwie najkrótszy czas;
  - c) każde dziecko pozbawione wolności było traktowane humanitarnie i z poszanowaniem wrodzonej godności jednostki ludzkiej, w sposób uwzględniający potrzeby osoby w danym wieku. W szczególności każde dziecko pozbawione wolności zostanie odseparowane od osób dorosłych, jeśli tylko rozwiązanie odwrotne nie będzie uznane za zgodne z najwyższym dobrem dziecka, oraz będzie miało prawo utrzymywać kontakty ze swoją rodziną poprzez korespondencję i wizyty, z wyłączeniem sytuacji wyjątkowych;
  - d) każde dziecko pozbawione wolności miało prawo do uzyskania niezwłocznego dostępu do prawnej lub innej odpowiedzialnej pomocy, jak również prawo do kwestionowania legalności pozbawienia go wolności przed sądem lub inną kompetentną, niezawisłą i bezstronną władzą oraz domagania się uzyskania szybkiej decyzji w tej sprawie.

Artykuł 38

1. Państwa-Strony zobowiązują się respektować i nakazać respektowanie norm międzynarodowego prawa humanitarnego mających zastosowanie do nich w przypadku konfliktu zbrojnego i odnoszących się do dzieci.

2. Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe kroki dla zapewnienia, aby osoby, które nie osiągnęły wieku piętnastu lat, nie brały bezpośredniego udziału w działaniach zbrojnych.

3. Państwa-Strony będą powstrzymywały się przed rekrutowaniem do swoich sił zbrojnych jakiegokolwiek osoby, która nie osiągnęła wieku piętnastu lat. Przeprowadzając rekrutację spośród osób, które osiągnęły wiek piętnastu lat, lecz nie osiągnęły jeszcze osiemnastu lat, Państwa-Strony będą starały się brać pod uwagę w pierwszej kolejności osoby starsze wiekiem.

4. Zgodnie ze swoimi zobowiązaniami, wynikającymi z międzynarodowego prawa humanitarnego do ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych, Państwa-Strony będą stosowały wszelkie możliwe do realizacji środki dla zapewnienia ochrony i opieki nad dziećmi dotkniętymi przez konflikt zbrojny.

Artykuł 39

Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki dla ułatwienia przebiegu rehabilitacji fizycznej i psychicznej oraz reintegracji społecznej dziecka, które padło ofiarą jakiegokolwiek formy zaniechania, wyzysku lub wykorzystania, torturowania lub jakiegokolwiek innej formy okrutnego, nieludzkiego czy poniżającego traktowania albo karania bądź konfliktu zbrojnego. Taka rehabilitacja czy reintegracja przebiegać będzie w środowisku, które sprzyja zdrowiu, zapewnieniu własnego szacunku i godności dziecka.

Artykuł 40

1. Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka podejrzanego, oskarżonego bądź uznanego winnym pogwałcenia prawa karnego do traktowania w sposób sprzyjający poczuciu godności i wartości dziecka, które umacnia w nim poszanowanie podstawowych praw i wolności innych osób oraz uwzględnia wiek dziecka i celowość sprzyjania jego reintegracji dla podjęcia przez nie konstruktywnej roli w społeczeństwie.

2. W tym celu, a także uwzględniając odpowiednie postanowienia dokumentów międzynarodowych, Państwa-Strony zapewnią w szczególności:

- a) aby żadne dziecko nie było podejrzane, oskarżane bądź uznawane winnym pogwałcenia prawa karnego poprzez działanie lub zaniechanie, które nie było zabronione przez prawo wewnętrzne bądź międzynarodowe w momencie jego dokonania;
- b) każdemu dziecku, które podejrzewa się, oskarża lub uznaje winnym pogwałcenia prawa karnego, przynajmniej następujące gwarancje:
  - (I) przyznanie domniemania niewinności do chwili udowodnienia winy zgodnie z prawem;
  - (II) niezwłoczne bezpośrednie poinformowanie go o stawianych mu zarzutach lub, w odpowiednich przypadkach, za pośrednictwem jego rodziców lub opiekuna prawnego oraz zapewnienie prawnej lub innej pomocy w przygotowaniu i prezentowaniu swojej obrony;
  - (III) rozpatrzenie sprawy bez zwłoki i przez niezawisłą i bezstronną władzę bądź organ sądowy w uczciwym procesie, przeprowadzonym zgodnie z prawem, zabezpieczeniem prawnej lub innej właściwej pomocy oraz w obecności jego rodziców lub opiekunów prawnych, jeśli tylko nie będzie to uważane za niezgodne z najwyższym interesem dziecka z uwagi na jego wiek lub sytuację;
  - (IV) niestosowanie przymusu do składania zeznań lub przyznania się do winy; przesłuchiwanie świadków ze strony przeciwnej i równoprawne uczestniczenie w przesłuchiowaniu świadków w jego imieniu;
  - (V) w przypadku uznania winnym pogwałcenia prawa karnego, posiadanie prawa odwołania się od tego orzeczenia oraz innych związanych z nim środków do wyższej, kompetentnej, niezawisłej i bezstronnej władzy lub organu sądowego, zgodnie z prawem;
  - (VI) zapewnienie bezpłatnej pomocy tłumacza, jeśli dziecko nie rozumie bądź nie mówi w danym języku;
  - (VII) pełne poszanowanie spraw z zakresu życia osobistego we wszystkich etapach procesowych.

3. Państwa-Strony będą sprzyjały tworzeniu praw, procedur organów oraz instytucji odnoszących się specjalnie do dzieci podejrzanych, oskarżonych bądź uznawanych winnymi pogwałcenia prawa karnego, a w szczególności:

- a) ustanowieniu minimalnej granicy wieku, poniżej której dzieci będą posiadały domniemanie niezdolności do naruszenia prawa karnego;
- b) w przypadku, gdy jest to właściwe i celowe, stosowaniu innych środków postępowania z takimi dziećmi, bez uciekania się do postępowania sądowego, pod warunkiem pełnego poszanowania praw człowieka i gwarancji prawnych.

4. Różnorodność przedsięwzięć, takich jak opieka, poradnictwo, nadzór, probacja, umieszczenie w rodzinie zastępczej, programy edukacyjne i szkolenia zawodowego, oraz inne rozwiązania alternatywne do opieki instytucjonalnej będą dostępne dla zapewnienia właściwego postępowania z dziećmi, w sposób właściwy dla ich dobra, a także proporcjonalny zarówno w stosunku do okoliczności, jak i do popełnionego wykroczenia.

Artykuł 41

Niniejsza konwencja w żaden sposób nie narusza postanowień, które w większym stopniu sprzyjają realizacji praw dziecka i które mogą być zawarte w:

- a) prawie Państwa-Strony lub
- b) prawie międzynarodowym obowiązującym to Państwo.

CZEŚĆ II

Artykuł 42

Państwa-Strony zobowiązują się do szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach, niniejszej konwencji zarówno wśród dorosłych, jak i dzieci, wykorzystując do tego celu będące w ich dyspozycji środki.

Artykuł 43

1. W celu badania postępów dokonywanych przez Państwa-Strony w realizacji zobowiązań przewidzianych w niniejszej konwencji ustanawia się Komitet Praw Dziecka, który będzie wykonywał wskazane niżej funkcje.

2. Komitet będzie składał się z dziesięciu ekspertów, reprezentujących wysoki poziom moralny i posiadających uznane kompetencje w dziedzinie, której dotyczy niniejsza konwencja. Członkowie Komitetu będą wybierani przez Państwa-Strony spośród ich obywateli i będą występować osobiście, z uwzględnieniem sprawiedliwego podziału geograficznego oraz zasadniczych systemów prawnych.

3. Członkowie Komitetu będą wybierani w tajnym głosowaniu z listy osób wyznaczonych przez Państwa-Strony. Każde Państwo może wyznaczyć jedną osobę spośród swoich obywateli.

4. Wstępne wybory do Komitetu odbędą się nie później niż po upływie sześciu miesięcy od daty wejścia w życie niniejszej konwencji, a następnie co dwa lata. Co najmniej na cztery miesiące przed terminem każdego wyborów Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych wystosuje list do Państw-Stron, prosząc je o podanie nazwisk wyznaczonych przez nie osób w ciągu dwóch miesięcy. Sekretarz Generalny przygotuje następnie listę wszystkich osób w ten sposób wyznaczonych, ułożoną w porządku alfabetycznym, ze wskazaniem państwa, przez które zostali wyznaczeni, i przedłoży ją Państwom-Stronom niniejszej konwencji.

5. Wybory będą się odbywały na spotkaniach Państw-Stron, zwołanych przez Sekretarza Generalnego w siedzibie Narodów Zjednoczonych. Na tych spotkaniach, na których quorum będzie stanowiło dwie trzecie Państw-Stron, osoby, które otrzymają największą liczbę głosów oraz absolutną większość głosów obecnych i biorących udział w głosowaniu przedstawicieli Państw-Stron, zostaną wybrane na członków Komitetu.

6. Członkowie Komitetu wybierani będą na okres czterech lat. Będą oni mogli zostać wybrani ponownie, jeśli znów zostaną wyznaczeni. Kadencja pięciu spośród członków wybranych w pierwszych wyborach wygaśnie po upływie dwóch lat; niezwłocznie po pierwszych wyborach nazwiska owych pięciu członków zostaną wybrane drogą losowania przez przewodniczącego spotkania.

7. W przypadku śmierci członka Komitetu, jego rezygnacji lub jego oświadczenia, że z jakiegokolwiek innego powodu nie może wypełniać obowiązków członka Komitetu, Państwo-Strona, które wyznaczyło danego członka, wyznaczy za zgodą Komitetu innego eksperta spośród swoich obywateli na okres pozostały do końca kadencji.

8. Komitet ustanowi swoje własne zasady procedury.

9. Komitet wybiera swych funkcjonariuszy na okres dwóch lat.

10. Posiedzenia Komitetu będą odbywały się zwykle w siedzibie Narodów Zjednoczonych lub w innym dogodnym miejscu określonym przez Komitet. Komitet będzie odbywał posiedzenia zasadniczo corocznie. Czas trwania posiedzeń Komitetu będzie określony oraz poddawany weryfikacji, gdy zajdzie taka potrzeba, na spotkaniu Państw-Stron niniejszej konwencji, za zgodą Zgromadzenia Ogólnego.

11. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych zapewni niezbędny personel oraz warunki dla skutecznego wypełniania przez Komitet funkcji nałożonych przez niniejszą konwencją.

12. Za zgodą Zgromadzenia Ogólnego członkowie Komitetu utworzonego na mocy niniejszej konwencji otrzymywać będą honoraria z funduszy Narodów Zjednoczonych na okres i na warunkach określanych przez Zgromadzenie.

Artykuł 44

1. Państwa-Strony zobowiązują się do przedkładania Komitetowi za pośrednictwem Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych sprawozdań odnośnie do środków stosowanych przez nie do realizacji praw zawartych w konwencji oraz postępów w korzystaniu z tych praw:

- a) w ciągu dwóch lat po wejściu w życie konwencji dla danego państwa;
- b) następnie co pięć lat.

2. Sprawozdania przedkładane na mocy niniejszego artykułu wskazywać będą na czynniki oraz na ewentualne trudności wpływające na stopień wypełnienia zobowiązań wynikających z niniejszej konwencji. Sprawozdania będą zawierały także odpowiednie informacje zapewniające Komitetowi pełną wiedzę na temat wprowadzania w życie postanowień konwencji w danym kraju.

3. Państwo-Strona, które przedłożyło Komitetowi wszechstronne sprawozdanie pierwotne, nie musi już w swoich następnych sprawozdaniach, przedkładanych zgodnie z ustępem 1 punkt b), powtarzać podstawowych informacji, które podane były uprzednio.

4. Komitet może zażądać od Państw-Stron dalszych informacji odnoszących się do wprowadzenia w życie konwencji.

5. Komitet będzie przedkładał Zgromadzeniu Ogólnemu Narodów Zjednoczonych za pośrednictwem Rady Gospodarczo-Społecznej, co dwa lata, sprawozdania ze swojej działalności.

6. Państwa-Strony będą szeroko udostępniały opinii publicznej swych krajów te sprawozdania.

Artykuł 45

Dla ułatwienia skutecznego wprowadzenia w życie niniejszej konwencji oraz stworzenie korzystnych warunków do współpracy międzynarodowej w dziedzinie, której ona dotyczy:

- a) Agencje wyspecjalizowane, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci oraz inne organy Narodów Zjednoczonych będą uprawnione do uczestniczenia poprzez swoich przedstawicieli przy omawianiu wprowadzania w życie tych postanowień niniejszej konwencji, które wchodzą w zakres ich kompetencji. Komitet może poprosić agencje wyspecjalizowane, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci i inne kompetentne organy, jeśli uzna to za stosowne, o udzielenie specjalistycznych porad odnośnie do wprowadzania w życie konwencji w kwestiach wchodzących w zakres ich kompetencji. Komitet może poprosić agencje wyspecjalizowane, Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci i inne organy Narodów Zjednoczonych o przedłożenie sprawozdań dotyczących wprowadzenia w życie konwencji w tych dziedzinach, które wchodzą w zakres ich działalności;
- b) Komitet będzie przekazywał, jeśli uzna to za stosowne, agencjom wyspecjalizowanym, Funduszowi Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci i innym właściwym organom wszelkie sprawozdania Państw-Stron zawierające prośbę lub wskazujące na potrzebę w zakresie doradztwa technicznego bądź

- pomocy, łącznie z ewentualnymi uwagami i sugestiami Komitetu odnośnie do owych próśb lub wskazań;
- c) Komitet może zalecić Zgromadzeniu Ogólnemu zwrócić się do Sekretarza Generalnego o zainicjowanie w jego imieniu badań konkretnych problemów odnoszących się do praw dziecka;
  - d) Komitet może czynić sugestie i ogólne zalecenia w oparciu o otrzymywane informacje, zgodnie z artykułem 44 i 45 niniejszej konwencji. Sugestie te i ogólne zalecenia będą przekazywane zainteresowanemu Państwu-Stronie i podawane do wiadomości Zgromadzenia Ogólnego, łącznie z ewentualnymi uwagami Państw-Stron.

CZEŚĆ III

Artykuł 46

Niniejsza konwencja będzie otwarta do podpisania przez wszystkie państwa.

Artykuł 47

Niniejsza konwencja podlega ratyfikacji. Dokumenty ratyfikacyjne składane będą u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 48

Każde Państwo będzie mogło przystąpić do niniejszej konwencji. Dokumenty przystąpienia składane będą u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 49

1. Niniejsza konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia, licząc od daty złożenia u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

2. W stosunku do każdego Państwa, które dokona ratyfikacji lub przystąpienia do konwencji, po złożeniu dwudziestego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia, konwencja wejdzie w życie trzydziestego dnia, licząc od daty złożenia przez dane Państwo swojego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia.

Artykuł 50

1. Każde Państwo-Strona może zaproponować poprawkę i wnieść ją do Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych. Sekretarz Generalny zakomunikuje następnie o zaproponowanej poprawce Państwom-Stronom, łącznie z wnioskiem o wskazanie, czy są one za zwołaniem konferencji Państw-Stron, mającej na celu rozważenie i przeprowadzenie głosowania nad propozycją. W przypadku gdy w przeciągu czterech miesięcy od daty takiego powiadomienia co najmniej jedna trzecia Państw-Stron wypowie się za zwołaniem takiej konferencji, Sekretarz Generalny zwoła taką konferencję pod auspicjami Narodów Zjednoczonych. Każda poprawka przyjęta większością głosów Państw-Stron obecnych i biorących udział w głosowaniu podlegać będzie zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych.

2. Poprawka, przyjęta w sposób zgodny z ustępem 1 niniejszego artykułu, wchodzi w życie po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych i przyjęciu większością dwóch trzecich Państw-Stron.

3. Poprawka po wejściu w życie, będzie miała moc wiążącą dla tych Państw-Stron, które się za nią opowiedziały; pozostałe Państwa-Strony natomiast obowiązują nadal

postanowienia konwencji oraz wszelkie wcześniejsze poprawki, o ile zostały one przez te Państwa przyjęte.

Artykuł 51

1. Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych będzie przyjmować oraz rozsyłać do wszystkich Państw-Stron teksty zastrzeżeń dokonanych przez Państwa podczas ratyfikacji lub przystąpienia.

2. Nie będzie dopuszczalne zastrzeżenie pozostające w sprzeczności z przedmiotem i celem niniejszej konwencji.

3. Zastrzeżenie może zostać wycofane w dowolnym czasie w drodze notyfikacji tego faktu, złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych, który następnie powiadomi o tym wszystkie Państwa-Strony konwencji. Taka notyfikacja odniesie skutek w dniu otrzymania jej przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 52

Państwo-Strona może wypowiedzieć konwencję w drodze pisemnej notyfikacji, złożonej na ręce Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych. Wypowiedzenie nabiera mocy po upływie jednego roku od daty przyjęcia notyfikacji przez Sekretarza Generalnego.

Artykuł 53

Depozytariuszem niniejszej konwencji jest Sekretarz Generalny Narodów Zjednoczonych.

Artykuł 54

Oryginał niniejszej konwencji, którego teksty sporządzone w językach angielskim, arabskim, chińskim, francuskim, hiszpańskim oraz rosyjskim są jednakowo autentyczne, zostanie zdeponowany u Sekretarza Generalnego Narodów Zjednoczonych.

Na dowód czego niżej podpisani pełnomocnicy, w należyty sposób upoważnieni przez swe Rządy, złożyli podpisy pod niniejszą konwencją.

Po zaznajomieniu się z powyższą konwencją w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej oświadczam, że:

- została ona uznana za słuszną w całości,
- jest ona przyjęta, ratyfikowana i potwierdzona, z zastrzeżeniami wskazanymi w załączniku do niniejszego aktu,
- będzie ona niezmiennie zachowywana.

Na dowód czego wydany został akt niniejszy, opatrzony pieczęcią Rzeczypospolitej Polskiej.

Dano w Warszawie dnia 30 kwietnia 1991 r.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej:
L. Wałęsa

L.S.

Minister Spraw Zagranicznych:
K. Skubiszewski

ZAŁĄCZNIK

Zastrzeżenia:

Ratyfikując Konwencję o prawach dziecka, przyjętą przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Rzeczpospolita Polska w oparciu o postanowienie artykułu 51 ustęp 1 tej konwencji zgłasza następujące zastrzeżenia:

– W odniesieniu do artykułu 7 konwencji: Rzeczpospolita Polska zastrzega, że prawo dziecka przysposobionego do poznania rodziców naturalnych będzie podlegało ograniczeniu poprzez obowiązywanie rozwiązań prawnych umożliwiających przysposabiającym zachowanie tajemnicy pochodzenia dziecka.

– O granicy wieku, od której dopuszczalne jest powoływanie do służby wojskowej lub podobnej oraz uczestnictwo w działaniach zbrojnych, rozstrzyga prawo Rzeczypospolitej Polskiej. Granica ta nie może być niższa niż przewidziana w artykule 38 konwencji.

Deklaracje:

– Rzeczpospolita Polska uważa, że wykonania przez dziecko jego praw określonych w konwencji, w szczególności praw określonych w artykułach od 12 do 16, dokonuje się z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi zwyczajami i tradycjami dotyczącymi miejsca dziecka w rodzinie i poza rodziną.

– W odniesieniu do artykułu 24 ustęp 2 litera f) konwencji Rzeczpospolita Polska uważa, że poradnictwo dla rodziców oraz wychowanie w zakresie planowania rodziny powinno pozostać w zgodzie z zasadami moralności.

SPIS TREŚCI

Prawa dziecka w rodzinie – <i>E. Czyż, J. Szymańczak</i>	3
Prawa dziecka w szkole – <i>M. Holzer</i>	16
Prawa dziecka-pacjenta – <i>M. Nowicka</i>	26
Dziecko przed organami wymiaru sprawiedliwości – <i>B. Czarnecka-Działuk, D. Wójcik</i>	35
Konwencja o prawach dziecka (<i>Dz.U. Nr 120, poz. 526 z 1991 r.</i>)	47